

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknél, e-mailen (hirlap@posta.hu),

faxon (303-3440)

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető
szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

„Elmene asszonyunk...”

Hegyet hágott, lőtöt lépett Erdélyi Zsuzsanna, fekete föld színét is bejárta, mire félútján életének elérte az üzenet ősanáink titkos hagyatékáról, amelyet tudós elődei elveszettek hittek, holott mindéig itt volt elevenen csörgedezve a felszín alatt, átvészelve egyházi tilalmat, tatárdúlást, török, német, szovjet hódoltságot, diktatúrát és vallásüldözést, hogy végül 1968 adventjén tiszta forrásként feltörjön Somogyban, egy „fekete sorsa fekete füstjében kilencvennyolc évessé szikkasztott öreg-asszony” *Pénteki imádságában*. Ez a szöveg határozta meg életének második felét, hajtotta utolsó leheletéig „uccákru’ uccákra”, búcsúkból búcsúba, országról országra, hogy összegyűjtse, feldolgozza, rendszerezze a gazdag örökséget.

Ez volt az első az emberi lelkekbe rótt apokrif imákból, amelyek szájról szájra mentve – „anyámtú, nagyanyámtú tanultam kislány koromba” – évszázadokon át őrizték nyelvünk ősi és középkori rétegeit. A „Béka ekéjével, Gyík üstökével, Kígyó ostorával” szántott pogány ráolvasások, a szegény Jézus „térdig vérben, könyékig könnyben” való szenvedései, Szűz Mária „Harmadnapú Szent Fiamot keresem” siralmi népköltészetünk legjavával vetekszenek, telítve lírai szépséggel – „Fűszálon aranyág” – és drámai erővel – „Szüvit máját meghírvasszuk, piros vérit megalíssuk” –, hogy elakad a lélegzetünk tőlük.

Erdélyi Zsuzsanna az utolsó pillanatban talált rá az általa archaikus népi imádságként meghatározott népköltészeti műfaj temérdek kincsére, amikor elmenőben voltak őrizői, és a szekularizált világban nem tudták kinek továbbadni.

„...üzentek értem – írta a *Hegyet hágék, lőtöt lépék* bevezetésében –, hogy el-elakadó hangjukat megörökítem. Bár a halál a kapu előtt leselkedett, addig nem engedték be, míg egy ’jóravaló becses szeméj’ nem rögzítette (...) utolsó szó-, hangfoszlányukat.”

Erdélyi Zsuzsannát, adatközlő „szent öregei” „imaasszonyát” nem a vakszerencse vezette, a Feladat kereste meg Őt. Kiválasztott volt. Mert ki lett volna méltóbb és alkalmasabb az emberfeletti erőt, tudást követelő munkára, és ki értett volna jobban szót a „szelíd vénetskével”, mint a népdalgyűjtő Erdélyi János unokája, akiben asszonyként ugyanaz a felelősségérzet lakozott a „régirégiek”-kel szemben, mint „a Katyí, Mari, Rozi, Ilon, Emera nénik”-ben. Átvette a hatalmas örökséget, és az utolsó sorig elszámolt vele azoknak, akiket illet: anyanyelvünk közöségének.

Hogy ezt írom, Zsuzsanna napja vagyon, amikor megszólalnak a pacsirták, de most csend van. „Utak megszomorodának, Fennálló fák térdet-fejet hajtának, Égi madarak véres könnyet hullatának...” mert múlt pénteken elment a magyar szakrális néprajz nagyasszonya, Erdélyi Zsuzsanna. Lelkét hárman vitték, három szép angyalok. De csak egyik szemük sírt, a másik már nevetett, látva, hogy a „mennyország ajtaja megnyitattik néki, amen.”

Jámborné Balog Tünde

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, *Horváth Antal*,
Kalász Márton, *Kő Pál*, *Nemes Attila*,
Salamon Konrád, *Szakály Sándor*, *Vasy Géza*

Főszerkesztő: Oláh János

E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:

Bíró Gergely

(olvasószerkesztő, próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné

(gazdasági ügyintéző)

Csontos János

(Nyitott Műhely)

Gilányi Magdolna (szerkesztő)

E-mail: gilanyi.magdolna@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-8147

Réger Ádám (Könyvszemle, szerkesztő)

E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szalai Judit (szerkesztő)

E-mail: szalaijudit@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Borító: **Oláh Mátyás László**

A címlapon: **Hermann Róbert**
(**Oláh Gergely Máté felvétele**)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, választóborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Jámborné Balog Tünde: „*Elmene asszonyunk...*” 1

SZEMHATÁR

Ágh István: <i>Marad legszebb örökségem</i>	3
<i>Császárkörte nem vadalma</i>	4
Csontos János: <i>A kultúra hozzáad a személyiséghez. Beszélgetés Navracsics Tiborral a magyar kultúra napján lobbizásról, műfordításról, a Kreatív Európáról és az osztrák Beethovenről</i>	5
Báger Gusztáv: <i>Walt Whitman blues; Kertben</i>	10
Temesi Ferenc: <i>Ártótisztek (csomag érték nélkül) 2. (befejező) rész</i>	11
Barna T. Attila: <i>A magány pályaudvarán; Révület az alkonyatban</i>	22
<i>Krúdy; Falu bolondja</i>	23
Papp-Für János: <i>Talentum Program – Zánka</i>	24
Győri Krisztina Mária: <i>Bekerített semmi</i>	24
Weeber Luca Borbála: <i>Üresedés</i>	25
Csender Levente: <i>Prózában utaztunk</i>	25
Szántó Kamilla: <i>Zuhany; Meg a repülő; Legyünk</i>	26
Kertész László: <i>Nemzeti reprezentáció a magyar szobrászatban: Ferenczy István</i>	27
Kulin Borbála: <i>Zolika autója; Búcsú virágvasárnapra</i>	31
<i>Köldöktérkép</i>	32
Sipos Lajos: <i>Nemzetfogalom és irodalom</i>	33
Hárs Ernő: <i>Versek a hagyatékból</i>	37
Szabó Palócz Attila: <i>záróban a fény utcai piacon; szerelemcsütörtök odakozmált lélekkel</i>	38
Horváth (EÖ) Tamás: <i>Messziről jött ember</i>	40
Tóth László: <i>Már el is feledte...; Mestereim, lengyel költőim</i>	44

NYITOTT MŰHELY

Kovács István: <i>1848–49 nagyszerűsége és a történész kötelessége Beszélgetés Hermann Róberttel</i>	45
--	----

KÖNYVSZEMLE

Kelemen Lajos: <i>Eleven összetartozás Ágh István: Összegyűjtött versek I–II</i>	58
Bakonyi István: <i>Serfőző Simon két könyve Serfőző Simon: Semmi sem úgy van; Égig érő nyár</i>	61
Szakolczay Lajos, Luzsicza István: <i>Szabó Palócz Attila: A legvidámabb tárhely</i>	63
Rosonczy Ildikó: <i>Együttműködés a végeken Solymosi József: Forradalom és szabadságharc Északkelet-Magyarországon 1848–1849-ben</i>	66

SZERZŐINK 68

Számunkat Ferenczy István alkotásaival illusztráltuk.

Helyesbítés: februári lapszámunk 45. oldalán Nicolae Ceaușescu személyi orvosának neve helyesen dr. Schechter. A tévedésért elnézésüket kérjük!

ÁGH ISTVÁN

Marad legszebb örökségem

*Karácsonykor Betlehembe
lenne visszamenni kedvem,
vagy csak annál közelebbre,
oda, ahol megszülettem,*

*vissza innen sok-sok évvel,
be az éjféli misére,
nem kell ahhoz Luca széke,
hogyan meglássam, ki miféle.*

*Betlehemnek szélső háza,
téli napvilág sárgája,
fenyő zöldell kapujában,
egydős a fa a házzal,*

*az istálló ugyanazt a
karácsonyi képet adja,
ott a jászol, itt a konyha
a sötétre kiakasztva,*

*apánk leülhetne végre,
nincs anyánk gondjának vége,
lányainkra angyal-kéket
füstölnek a vőlegények,*

*bátyám megint valahol van,
én meg annyit pásztortoltam,
aludnék, ha választottam
nem lenne ott a templomban.*

*Holdból rozs-szalmába kötött
almafámra sújt az ezüst,
egyszer majd, ha fűrész süvölt,
az a tűzből mentett fatönc*

*marad legszebb örökségem,
karácsonyfánk posztamense,
amint odu nagy szemével
mereng vissza Betlehemre.*

Császárkörte nem vadalma

*Nem egy borospince mélyén,
emeletes házban Pesten
történt, ami meg sem történt
mással, talán még velem sem.*

*Járt a nóta körbe-körbe,
legényként kerültem sorra,
s a végén úgy megvénültem,
mintha nótám se lett volna.*

*Alig maradt más parasztos
szokásom, mit lentről hoztam,
és hogy ezt is elhagyhattam,
elég volt fönt lakni hosszan.*

*Bár a szépség ifjúságom
vétkét százsorszépre festi,
a mély lelkifurdaláshoz
kopár öregnek kell lenni.*

*Ne kívánd, hogy dalba kezdjek,
más való az én koromban,
nem is bírnám lélegzettel,
emlékezettel, torokkal.*

*Császárkörte nem vadalma,
néma strófát dudorászok,
árván tér vissza a dallam,
elvarázsol, mint az átok.*

*A nagy nóta hátra van még,
akkor kell majd utoljára
minden visszafojtott könnyért
belehalni a sírásba.*

A kultúra hozzáad a személyiséghez

Beszélgetés Navracsics Tiborral
a magyar kultúra napján lobbizásról, műfordításról,
a Kreatív Európáról és az osztrák Beethovenről

A magyar kultúra napján rangos vendéget üdvözölhetett a Magyar Napló Könyvesboltja a József körúton: elfogadta a meghívást egy publikum előtti, nyilvános dialógusra Navracsics Tibor, az Európai Bizottság kultúráért, oktatásért, ifjúságért és sportért felelős biztosa. A rendezvény hírére megtelt a Józsefvárosi Galéria kiállítóhelyisége. A megjelenteket Oláh János főszerkesztő, kiadóvezető, valamint Kocsis Máté, Józsefváros polgármestere köszöntötte. Navracsics Tiborral Csontos János, a Magyar Napló szerkesztője beszélgetett. Ez a szöveg a közel egyórás eszmecsere szerkesztett, rövidített változata.

– Navracsics Tibor jogász, politológus, egyetemi docens, politikus. 2006 és 2014 között a Fidesz országgyűlési képviselője, 2006 és 2010 között frakcióvezetője. 2010 és 2014 májusa között miniszterelnök-helyettes, valamint közigazgatási és igazságügyi miniszter. 2014 szeptemberéig külgazdasági és külügyminiszter, 2014 novemberétől az Európai Bizottság kulturális, oktatási, ifjúságpolitikai és sportügyi biztosa. Angolul, franciául és horvátul is jól beszél. 2007-ben az ELTE hallgatói az év oktatójává választották. Ennyit árul el Önről a szükségű életrajz – az emberi vonatkozásokról viszont szinte semmit. Például arról, hogy mennyire örvendeztem, amikor hosszas hercehurca után kiderült, hogy Navracsics Tibor kulturális biztos lesz az Európai Bizottságban. Holott tudom: létezik olyan szempont, miszerint az elkölthető eurók mértéke határozza meg, hogy egy-egy uniós biztosnak mekkora súlya van a Bizottságon belül. Szerintem nemcsak a kultúra napján fontos az, hogy magyar ember áll az európai kulturális irányítás élén. Viszont alighanem szükség

volna egy rövid ismeretterjesztésre: mit is csinál voltaképpen egy uniós biztos? Ön kormánytag egy olyan szervezetben, amely nem is kormánynak nevezi magát. Kié a biztos: Brüsszelé vagy Budapesté?

– Brüsszelé. Amikor letettem a fogadalmat, arra kellett esküdöm, hogy a Bizottság tagjaként az ügynevezett közösségi érdeket védem és képviselem. Érdekes a Bizottság eredetét pár mondatban felvázolni, mert jól jellemzi azt a közeget, amelyben dolgozunk. Amikor az uniót még Európai Gazdasági Közösségnek hívták, a nagy cél pedig a Közös Piac kivívása volt, a Bizottság az eredeti funkciója szerint ennek a Közös Piacnak az eléréséhez szükséges gazdaságpolitikai és jogalkotási feladatok összehangolására alakult. Az volt a szándék, hogy olyan jogszabályokat hozzanak, amelyek lehetővé teszik, hogy a különböző országok gazdasági szereplői megértsek egymást, megismerjék egymás szabályozását, s lehetőség szerint egységesítsék azokat. Másrészt fokozatosan hangolják össze a gazdaságpolitikákat, beleértve a vámpolitikákat is, hogy ez valóban

egységes piac legyen. Ebből adódóan az Európai Bizottság tagjai hagyományosan olyan közgazdászok és jogászok voltak, akiket a tagállamok delegáltak – politikával nem foglalkoztak. Az Európai Bizottságot a nyolcvanas évek elejéig-közepéig kifejezetten technokrata testületnek szánták, ám amikor egy francia szocialista politikus, Jacques Delors került a Bizottság élére, elkezdett politikai témákat is behozni az európai integrációba. Nagyon sokáig vitatéma volt, ki tud-e teljesedni a gazdasági integráció egyfajta politikai integráció nélkül. Vagyis lehetséges-e az, hogy csak a piacokat egyesítik; ám a piacok mögött álló intézményrendszert, a bíróságokat, a különböző jogszabályokat, a politikai intézményrendszeren túli közösségalkotó tényezőket nem. Ez a vita tulajdonképpen mind a mai napig eldöntetlen. Ám ahogy az integráció egyre több területre terjed ki, úgy kerülünk közelebb a kérdéshez: létezik-e, létezhet-e európai nemzet, illetve európai szinten létrejöhet-e valamilyen közösség? S ahogy egyre inkább politikáivá vált ez a vita, a Bizottság is kezdett

mindinkább politikai testületté válni. A 2014 novemberében hivatalba lépett Juncker-bizottság az első, amelynek immár mindegyik tagja politikusi múlttal rendelkezik. Ez az első teljes egészében politikai Bizottság – s ilyen értelemben egy kicsit valóban olyan, mintha európai miniszterek lennének. Két nagyon fontos jellemzője van a munkánknak: az egyik, hogy a nemzeti szinten megszokott, a politika dinamikáját adó kormány–ellenzék ellentét itt nem létezik. Másrészt ez a testület huszonnyolc nemzeti döntéshozatali kultúrát és eltérő politikai hagyományt jelenít meg. Továbbá vannak a Bizottságban néppárti, szocialista és liberális biztosok, s még egy brit konzervatív biztos is. Vagyis nemcsak nemzeti szempontból hozunk magunkkal különböző döntéshozatali hagyományokat, hanem pártcsaládonként is eltérő politikai kultúrákat képviselünk. Úgy működik a Bizottság, mint egy nagykoalíció, s ez sok szempontból érdekessé teszi az ottani munkát.

– *E „nagykoalíció” ellenére mi, magyarok gondolhatjuk-e azért úgy, hogy egy titkos – vagy nem is titkos – lobbistánk van az Európai Bizottságban? Hogyan kell elképzelni egy biztos tevékenységét? Van-e egyáltalán végrehajtó hatalma, kezdeményező akarata? Tud-e alakítani az uniós kultúrpolitikán? Lehetnek-e szívügyei, vagy előre lefektetett automatizmusok szerint kell működnie? Magyarán: van-e esélyünk lobbizni Önnél?*

– Van, és teszi is mindenki. De ez teljesen természetes. Két olyan nagy program is létezik, amelyek alá tartoznak, s amelyek alapvetően befolyásolják Európa jövőjét. Az egyik az Erasmus+, amely

a legsikeresebb, leginkább kézzelfogható európai uniós program, bár általában ennek csak az egyetemista csereprogram-részét ismerik. Mostanában kezd az is ismertté válni, hogy az elmúlt évek Erasmus-programjai következtében már egymillió Erasmus-bébi van Európa-szerte: tehát olyan kisgyerekek, aki az Erasmus-programban résztvevő diákok között létrejött házasságból, élettársi kapcsolatból született.

– *Létezik ilyen felmérés?*

– Igen. Ők szociokulturális értelemben is más generáció lesznek, mint mi. Az Erasmus+ mellett a másik nagy program alapvetően kulturális természetű: ez a Kreatív Európa Program, amelynek irodalmi leágazásai is vannak: fordítási program, a művészek mobilitási programja, és számos olyan, ami miatt lobbizni szoktak nálam. De más miatt is szoktak nálam lobbizni. És nemcsak, illetve nem is elsősorban magyarok. Egy érdekes törésvonalat látok az Európai Unión belül. Gyakorlatilag a hivatalba lépésem első napjától kezdve igen aktívan és élénken jelentkeznek be és jönnek a francia, német, spanyol, brit, belga, holland és más nyugat-európai szövetségek, politikusok, művészek – és egy kicsit lemaradva, félénkebben jönnek a közép- és kelet-európaiak. Talán azért, mert nálunk még mindig úgy van, hogy „nekem a kérés / nagy szegyen, / adjon úgyis, ha / nem kérem”; talán azért, mert a mindennapi kultúránkban nálunk még ismeretlen az unió belső világa.

– *Máris nem jöttünk hiába. Hol helyezkedik el ebben az egész bizottsági világban a kultúra a presztízsét, költségvetését tekintve?*

– Költségvetését tekintve a középmezőnyben, de ez nem mond

túl sokat. A kultúra, oktatás, ifjúság, sport négyes portfóliónak az utóbbi évek gazdasági válsága és politikai tragédiái következtében rohamosan nő a jelentősége. Csakhogy két példát mondjak: hihetetlenül felértékelődik azáltal, hogy a déli országokban az ifjúsági munkanélküliség meghaladja az ötven százalékot. Munkanélküliek tömegei szorulnak ki a társadalomból, s a párizsi, koppenhágai, brüsszeli merényletek is pontosan arra mutatnak rá, hogy valami probléma van Európa közösségiségevel, kultúrájával, oktatáspolitikájával. Ha komolyan gondoljuk az európai integrációt, akkor ezen a területen valamit sürgősen tenni kell.

– *A merényletekről jut eszembe: a régi kultuszminiszteri logika szerint a kultúrához tartozott a vallásügy is. A Bizottságban is Önhöz tartoznak e kényes vallási kérdések, vagy inkább lerázná magáról őket?*

– Nincsen nevesítve. Sokatmondó dolog, hogy az európai ügyeken belül nincs olyan, hogy vallásügy. Két olyan terület van, ahol ez szóba kerülhet: vagy nálam, a kultúra részeként; vagy az állampolgárság, a polgári közösség részeként. Erről is beszélünk, amikor a Bizottságban a biztonsági kérdésekről tanácskoztunk a párizsi terrortámadás után. Elmondtam az álláspontomat, és be is került a határozatba, hogy az interkulturális párbeszéd, beleértve a különböző vallások hagyományának jobb megismerését, stratégiai feladat az unión belül is.

– *Mit lehet kezdeni a nagy európai kultúrnépek dominanciájával? Milyen esélyei lehetnek a kis és közepes népességű, de nagy kultúrájú országoknak – mint például Magyarországnak – az európai kulturális kormányzásban?*

Navracsics Tibor és Csontos János (fotó: Burger Zsolt)

– Lehetnek akár jó esélyeink is. Ha visszatekintünk arra, hogy kik voltak az elődeim kulturális biztostként, akkor volt egy luxemburgi, egy szlovák, egy ciprusi – és most egy magyar. Azt is mondhatjuk: az unió érzékenységét is jelezheti, hogy ezt a számunkra valóban nagyon érzékeny funkciót nem a beszélt nyelv nagyságát tekintve nagy nemzetek biztosai töltik be. A magyar egyébként nem kis kultúra a lélekszámát tekintve sem. S a kis nyelvek is jelen vannak a döntéshozatalban. Én úgy érzem, hogy az unió nem afelé megy, amit sokan vizionálnak, hogy eltűnnének a kis nyelvek.

– *Vannak jó értelemben vett fegyverei valamilyen kiegyenlítő mechanizmusra, pozitív diszkriminációra?*

– Vannak, mert erre mindenki odafigyel azáltal, hogy ezek hivatalos nyelvek, s az európai integráció elmúlt hatvan évében mindenki megtanulta, hogy a nemzeti érzelmek és a nemzetiségi érzések meg nem sértendők. Másrészt van például a többnyelvűséget támogató programunk; vagy, hogy az irodalom felé közelítsek: a műfordításokat támogató programunk, amelyeknek kifejezetten az a céljuk, hogy az úgynevezett kis nyelvek vagy a nemzeti irodalmak mások számára is megismerhetőek legyenek: az angol dominancia helyett kifejezetten egy többnyelvű közeg erősödjön meg az unióban.

– *Mit gondol a Gutenberg-galaxis jövőjéről? Kell-e egy kulturális biztosnak azzal foglalkoznia,*

hogy belenyúljon olyan folyamatokba, mi történjen a nyomtatott könyvekkel – vagy mondjuk az e-book mellett kell-e letennie a voksát? Egyáltalán: kell-e állást foglalnia?

– Hogy kell-e, azt nem tudom. Én saját magamon kísérletezem. Repülön például kiválóan lehet olvasni – ott van is időm olvasni, és találkozom is az üggyel, mert a kultúra, a kulturális termékek, a könyvek a legtöbb országban kedvezményes áfa-kulcsba tartoznak. Ugyanakkor az elektronikus könyvek általában nem tartoznak a kedvezményes áfa-körbe, s most elindult egy mozgalom a kiadók részéről, mert úgy gondolják: a kedvezményes áfa-kulcsú elektronikus könyvek révén el lehet érni egy olyan közönséget, amely később

talán visszacsábítható a nyomtatott könyvek felé is. Személy szerint én eredetileg azért vettem elektronikus könyvet, hogy a megállíthatatlanul terjeszkedő politikatudományi szakirodalmat valahogyan kezeljem a magam számára. Egyszerűen nincs már az az alapterület, amelyen elférnének az új politikai könyvek, kivétel az e-book olvasó. Szakirodalom esetében ez annival is funkcionálisabb és praktikusabb, hogy az elektronikus könyvekbe bele lehet jegyzetelni, lábjegyzetet írhatok a szövegbe, aláhúzhatok sorokat. Átkalandoztam a szépirodalomra is az elektronikus könyvben, s tudom is olvasni, de mindemellett úgy érzem, hogy nem az igazi: ott jobban szeretem a nyomtatott könyvet. Ha nem tudok belelapozni, s gombot kell nyomogatni, hogy előre- vagy hátralapozzak, az valahogy más. Szerintem semmiképpen sem jelenti az elektronikus könyv a nyomtatott könyv halálát.

– *A magyar kortárs irodalom is szenved attól a helyzettől, hogy a nagy irodalmak remekműveit lefordítják a kis nyelvekre, de a kisebb irodalmak nagy művei alig tudnak eljutni világnyelvekre. Egy uniós biztosnak van-e lehetősége arra, hogy segítsen ezen a mi közép-európai nyomorúságunkon?*

– El szeretném háritani a turáni átok vádját: ez nem közép-európai nyomorúság. Egy máltai vagy egy portugál szépíró ugyanúgy szenved attól, hogy nem fordítják le. Egyébként van egy kifejezetten műfordítást támogató program, másrészt létezik az uniónak egy irodalmi díja, amelyet nemcsak a huszonnyolc tagállam írói kaphatnak meg, hanem a balkáni, a délkelet-európai országok alkotói is.

– *De ugye díjazni csak azt lehet, ami már olvasható és hozzáférhető...*

– Ez igaz, de ennek a díjnak pontosan az a célja, hogy tagállamonként egy könyv nyerje el a díjat. Ma már annyian vesznek részt a programban, hogy sajnos csak háromévente kerül sor egy-egy országra. Idén egy magyar írónak is át fogom adni az Európai Unió irodalmi díját, amely egyébként az Európai Unió és az Európai Kiadók Szövetségének közös finanszírozású díja. A díjon felül lehetőség nyílik arra, hogy lefordítsák az adott regényt az úgynevezett nagy nyelvekre. Tavaly, amikor átadtam ezeket a díjakat, máltai, török, szerb, montenegrói, holland díjazott is volt. Egy holland író ugyanúgy szenved: a holland piac másfélszer vagy kétszer akkora, mint a magyar, de ha nincs lefordítva, akkor ő is csak egy lokális híresség marad.

– *Az irodalomról azt szokás mondani, hogy nem köztársaság, hanem valamilyen arisztokrátikus képződmény. Az említett díj is befutott, már kiválasztódott írók számára nyújt lehetőséget. Nem kellene-e egy olyan programot is indítani, amely demokratikus, tehát esélyt ad mindenki számára, hogy pályázzon?*

– Nemzeti keretek között azért előbb bizonyítani kell. S hogy van-e elegendő program? 2013 őszén Szófiában voltunk a könyvkiállításon, ahol Magyarország volt az egyik díszvendég, s idősödő bolgár műfordítók egy csoportja azonnal keresett meg engem: segítsék abban, hogy a balatonfüredi műfordítóházba eljussanak. Ők ugyanis már évek óta nem kapnak oda ösztöndíjat, mert a magyar állam mind kisebb összeget szán erre.

Ezek azok az emberek voltak, akik a hatvanas-hetvenes években az internacionalizmus jegyében tanultak meg magyarul, s a tervezdaság keretében évente három magyar regényt lefordítottak bolgárra. De mi, magyarok manapság megteszünk-e mindent azért, hogy a magyar regényeket lefordítsák idegen nyelvekre? Hogy felneveljünk magyarul tudó műfordítókat? Ebben nagyobb lehetőséget látok.

– *Azt érzem ki a szavaiból, hogy mintha visszalőné ezt a problémát a nemzeti kormányzás szintjére. Hogyha mondjuk a magyar kulturális kormányzatban volna ilyen szándék, a Bizottság tudna-e ebben valamilyen koordináló szerepet vállalni?*

– Nagyon fontosnak tartom, hogy az európai közösséget olyan értelemben építsük, hogy ne egy szupranacionális, úgynevezett európai nemzetet erőltessünk, hanem úgy jöjjön létre az európai közösség, hogy a nemzetek megismerjék egymást. Megismerjék egymás kultúráját, irodalmát, megismerjék a más nyelven írott műveket. A magyar könyvkiadásban is jelen van az a program, amelyet éppen a hozzám tartozó oktatási és kulturális főigazgatóság támogat, s amely az uniós tagállamok szerzőinek egy-egy regényét fordíttatja le magyarra. Pavel Rakov bolgár származású szlovák író *Szeptember elsején* című könyve is ebben a programban jelent meg: csodálatos közép-európai regény, amelynek jóvoltából a magyar olvasó egy merőben más szemszögből csodálkozhat rá Losoncra...

– *Jó hír, hogy nyitott kapukat döngetünk. De miért nem Önhöz tartozik a film? Az nem kultúra?*

– Úgy gondolták, hogy én fasiszta vagyok, s a magyar média-törvény miatt alkalmatlan arra, hogy a médiával foglalkozzam – így aztán megmaradt nekem az irodalom meg a kultúra. Így is sokan azt mondták, hogy volt egy olyan pontja az ellenem irányuló támadásoknak, amikor úgy tűnt, hogy valójában nem az euróválság sodorja veszélybe az európai integrációt, hanem én. De ezen túl vagyunk, már csak szép emlék a számomra. A film egyébként legalább akkora problémát jelent ma Európában az amerikaiakkal való összehasonlításban, mint a klaszszikus irodalom és a kultúra más területei.

– *Hogyan látszik a biztosi szék-ből: magyar átok ez a kulturális megosztottság, vagy másutt is vannak hasonló dichotómiák?*

– Azt szoktam mondani: nem új jelenség Magyarországon, hogy mindenből kettő van: *Himnusz, Szózat*. Sokhagyományúak vagyunk, de azért azt látom, hogy a sokszínűség egyúttal hallatlanul gazdag forrás is. A munkatársaim például Európa különböző nemzetéből valók: most ismerkedem például a spanyol megosztottsággal, amely szerintem mélyebb, mint a magyar.

– *Ha egy biztosi kabinetnek is van egyfajta multikulturális jellege, lehet-e a Bizottságnak valamiféle önálló, egységes kulturális külpolitikája?*

– A következő időszak egyik fő célkitűzésének tartom, hogy a kultúra ne csak kultúrpolitika legyen, sőt ne is elsősorban az. A Bizottság egyik célja az, hogy az uniót nemzetközileg cselekvővé tegye, s ezért három földrajzi

területen is fontos, hogy a kultúra megjelenjen. Én a kultúr-diplomáciának amúgy is nagy híve vagyok: 2010 és 2014 között a Ballasi Intézet a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztériumhoz tartozott, és több új magyar intézetet nyitottunk Európában. Ha van olyan terület, ahol a kultúra nagyon fontos diplomáciai missziót teljesíthet, az a Balkán: a délkelet-európai országok, amelyek uniós felvételre várnak. A másik ilyen terület a szomszédságpolitika országai, tehát többek között Fehéroroszország, Ukrajna, Grúzia. A harmadik terület pedig a nemzetközi fejlesztéspolitika: tehát az afrikai, a dél-amerikai, a közép-amerikai országokban. Itt szintén nagy szükség lenne az európai kultúra megjelenítésére, hogy meg tudjuk őket tartani a mi diplomáciai érdekkörünkben.

– *Mennyire sikeres a magyar kultúr-diplomácia Brüsszelből nézve?*

– Nem mondhatom a kultúr-diplomáciánkról, hogy ne volna sikeres, mert az: sok mindent meg tudunk mutatni. De úgy gondolom, hogy fontos lenne végre Magyarországon nekünk, magyaroknak eldöntenünk, hogy milyen képet akarunk magunkról kialakítani. Ilyenkor jön mindig egy kötelező kör: hogy a csárdás, a fokos és a gulyás már nem elég. De hiszen nincsen magyar ember, aki ezzel ne értene egyet... Viszont a legtöbb esetben azt várjuk, hogy a külföldiek maguk alakítsanak ki rólunk egy nagyon kedvező képet annak alapján, hogy mi a tudásunk legjavát megmutatjuk. Nem fognak, ha mi nem mondjuk meg, hogy milyen képet alakítsanak ki rólunk.

– *Vagyis országimázs-probléma?*

– Igen. Van az a klasszikus vicc, hogy kik az osztrákok? Az osztrákok azok, akik Hitlerről elhitették a világgal, hogy német; Beethovenról pedig azt, hogy osztrák. Egy kicsit tényleg ilyen az országimázs: tőlünk függ, hogy mit mondunk el magunkról a világnak; hogy mi kik vagyunk. Mert ők hajlandók elhinni, ha mi ezt jól és meggyőzően mondjuk – de olyan biztosan nem lesz, hogy spontán kialakuljon rólunk valamilyen pozitív kép.

– *A magyar kultúra napján beszélgetünk. Nem kellene kezdeni egy európai kultúra napját?*

– Akár lehetne is. Nagyon jó ötlet! Van Európának kulturális fővárosa – európai kultúra napja még nincs. Egy jó időpontot kell hozzá találni.

– *Talán amikor az Örömódát komponálta az osztrák Beethoven... A végére egy személyes kérdés. Miként gondolja: kulturális biztosként van inkább a helyén, vagy ha mondjuk közlekedési biztos lett volna?*

– Kulturális biztosként sokkal inkább a helyemen vagyok. Rettegtem, nehogy például költségvetési biztos legyek, ahol állandóan számokkal kell foglalkozni. Egyébként az egyik legirigyeltebb tag vagyok a Bizottságban, hiszen számtalan meghívót kapok kulturális és sporteseményekre, amelyek meglátogatása a munkám részévé vált. A kollégák is tudják: a kultúra olyan terület, amely nem elvesz az emberből, hanem hozzáad a személyiségéhez.

Csontos János

BÁGER GUSZTÁV

Walt Whitman blues

Hallom Magyarország dalát,
 sokféle énekét botlásoknak, nyűgnek.
 Az asztalost, ki elvágta ujját, és táppénzen vegetál,
 a fodrászt, akit kilakoltatnak épp,
 a brókert, ki elúszott milliók miatt zokog,
 hallom az ügyvédet sanzont dúdolni, kit baleset ért,
 a fejsérülés óta nem emlékszik semmire,
 hallom az elszánt hit apostolát, ki nem adja fel a hűség bástyáit,
 dicséri az Örökvalót csakazértis,
 hallom a megtévedt könyvelőt, a piramisjátékok, a devizahitelek áldozatát,
 hallom az orvost, ki rács mögött senyved egy műhiba miatt,
 az első könyves költőnőt,
 ki máris celebként fényképezkedik,
 hallom, hogy zúg a vasárnap délután,
 hallom a földjéről kiszorult őstermelőt,
 látom őt is kivénhedt lova nyakán lógva sírni,
 s hallom a munkanélküli hallgatását,
 ki kölcsön laptopján pókerarccal pasziánszozik.
 S a nők reményét dúdoló én is, az anyákét,
 hogy van még ima, szolgálát, játék,
 s ha jajveszékeléseink az éj beissza,
 a kisimított ég alatt beáll a csend,
 kinyílnak lelki szemeink,
 s látjuk a képet,
 mit szívünk el nem ereszthet:
 a koponyák hegyén
 a középső keresztet.

Kertben

Az Ethosz az iránytűnk.
 Ez csak frázis. Szerinted.

Gyümölcsöt szakítasz,
 zsonglörködész vele.

Mondhatsz, amit akarsz.
 Addig gyomlállok kicsit.

TEMESI FERENC

Ártótisztek (csomag érték nélkül)

„A politikai rendőrség nagyon fontos dolog. Ezzel kapcsolatban olyan kifogás van – szerintem teljesen jogosan –, hogy a politikai rendőrségnek állandóan nekünk kell szólni, hogy valakit itt vagy ott le kell tartóztatni. Az a rendőrség a normális, amely mindenkit le akar tartóztatni. Ez egy hivatásérzés és tudat.” (Kádár János)

„És amilyen mértékkel mértek, olyannal mérnek nektek is.” (Máté 7:2)

2. (befejező) rész

K. János (Budapest, 1922) Igazi nagyhal. Ha J. Béla óriás csuka volt, akkor ő egy hatalmas harcsa. Apját a második világháború alatt a származása miatt deportálták, életét vesztette. (*Mintha az előző szócikk elejét olvasnánk.*) Elemi iskolai tanulmányai után az Országos Rabbiképzőben tanult tovább. 1941-ben sikeres érettségi vizsgát tett, majd továbbtanult az intézet teológiai tagozatán. A háború alatt két alkalommal hívták be munkaszolgálatra, 1942-ben néhány hónapra, majd 1944 májusában. Az utóbbi alkalommal megszökött, és a háború végéig bujkált. (*Mint K. Miklós et.*) A háború után, 1945-ben belépett az SZDP-be. Ekkor a városházán dolgozott mint közellátási nyomozó. 1945 májusában jelentkezett, és felvételt is nyert az államvédelmi szolgálathoz (PRO-ÁVO-ÁVH), és kezdetben a fővárosban kapott beosztást. 1946-ban megvilágosodott: az SZDP-ből átlépett az MKP-ba. Az államvédelmis tanulóévek után, 1947-ben Szegedre helyezték, az ottani ÁVO vezetőjének helyettese lett. Ekkor kezdődött meg a tényleges és említésre méltó ávéhás karrierje. Egy jellemzése szerint „általános műveltsége magasán az átlagon felüli”. Ezt a szintet abban a közegben nem volt nehéz elérni, de esetében valóban kiemelkedő műveltségről beszélhetünk. Valamilyen szinten beszélt oroszul, németül, angolul, latinul, görögül és héberül. Hát persze, hogy: „...durván és lealacsonyító módon beszélt beosztottaival. Lekezelte az alacsonyabb képzettséggel rendelkező elvtársakat... Politikai szempontból megbízható, párthű elvtárs.” Egy másik minősítése szerint „durva volt a beosztottaival, fölényeskedő, megalázó. Ugyanakkor siránkozó, puha kispolgár, aki a kemény bírálat hatására összeomlik.”

(*Bizony a múlt, az a puhaság. Mindenkinek megvan a gyöngye pontja. Neki is, pedig a keze, mint egy hentesé.*)

Olvassuk Bálint Lászlót, az egykori kémelhárítót, kiderül, mi a véleménye róla:

„Szegedi működése során a r. főhadnagy több szegedi és Csongrád megyei, az államvédelmi szolgálat által provokált, illetve konstruált ügy főszervezőjévé vált.” Az egyik ilyen ügy volt 1947-ben a „szegedi rémhírterjesztő központ” elnevezésű koncepció bűntetőeljárás. A teljes mértékben kitalált összeesküvés vezéregyéniségeinek a kihallgató tisztje volt. Ebben az ügyben a szegedi ÁVO brutális vallatási módszereket alkalmazott. Verésekkel, kínzásokkal kényszerítették ki a valótlanságokat tartalmazó beismerő vallomások az ártatlan gyanúsítottakból, amelyek bőségesen elegendők voltak önmagukban is az elítélésekhez, a súlyosabbnál súlyosabb büntetésekhöz.

A következő említésre méltó ügy a Magyar Ellenállási Mozgalom, Lévy Béla és társai ügye volt. Ennek a provokációnak a kitalálója és eltervezője, részben végrehajtója is – K. János volt. Décsi Gyula későbbi vallomása szerint „K. János, a szegedi ÁVH operatív vezetője a B-emberén [hálózati személyén] keresztül egy jobboldali csoportot szervezkedésé alakított. Rajk nem engedte felszámolni az erőltetett szervezkedést, hanem utasítást adott az amerikai imperializmussal való összekapcsolásra. Ennek hatására egy budapesti ÁVH beosztott, mint amerikai kém vette fel a kapcsolatot a szervezkedés tagjaival.”

A fennmaradt dokumentumok többsége a r. főhadnagy vizsgálói-kihallgatói munkájához kapcsolódik. 1948. január 9-én terhelő alapon beszervezte a „Kovács” fedőnevű hálózati személyt, későbbi ügynököt, egy szegedi egyetemi tanársegédet a kémelhárítás jugoszláv vonalára. Az egyik fontos ügy, amelyben Szegeden jelentős szerepet játszott, az 1950 januárjában meggyilkolt részeges lengyelkápólnai párttitkár esete volt. Az emberölés elkövetőjét – akinek indítékai közül nem zárható ki a provokáció sem – és két társát halálra ítélték és kivégezték. Ez azonban az ÁVH szegedi osztályának nem volt elég. A gyilkossági üggyhez egy konstruált kulákszervezkedést is hozzákapcsoltak, amelyben több mint tíz embert ártatlanul rövidebb-hosszabb időre fegyházbüntetésre vagy kényszermunkára ítélték.

1950-ben elhelyezték Szegedről. (*Milyen ismerős: cserélgették őket. Senki se ismerte a fizimiskájukat. De ez volt apám szerencséje is: nem ismerkedett meg*

veszélyesen gunyoros modorával, lapáttenyérével. Az érem harmadik oldala! *A tévéműsor, amely országos hírűvé tette. A saját ávós múltja volt az. De hát kevesen tudtak róla. Akik meg igen, azok jobbnak láttak hallgatni.*) Magasabb beosztásba került, az ÁVH Baranya megyei osztályának a vezetője lett. *(A Csongrád és Baranya megye közti kádercserék feltűnően szaporák.)* Egy későbbi megállapítás szerint „az 1950-es [termelőszövetkezeti] tagosítások alkalmával a pécsi osztály az ő utasítására törvénytelen ségek sorát követte el.” Egy minősítése szerint „a baranyai osztály vezetőjeként, egy munka ellenőrzésének elmulasztásával komoly hibát követett el.” Lehet, hogy ennek köze lehetett a leváltásához.

1951-ben áv. századosként az ÁVH központi kémelhárító osztályára került. Itt a „Grósz-ügy” vizsgálati munkájában kiváló eredményt ért el, majd ezután egy különlegesen bizalmas ügy vizsgálatában... igen jól megállta a helyét.” *(Grósz József kalocsai érsek tizenöt évet kapott, az ő perében három, a mellékperekben tizenöt embert ítélték halálra.)* Ennek ellenére 1952. november 14-én megállapították K.-ról, hogy „kispolgári magatartása, megnyilvánulásai... nem teszik alkalmassá az államvédelmi szolgálatra”. Az ÁVH egyik központi kémelhárító alosztályának vezetője volt, áv. őrnagy, amikor 1953-ban leszerelték.

„Felesége, M. Klára is az ÁVH-nál teljesített szolgálatot 1952-ig. Esetében kétséget kizáróan indokolt volt, hogy fölkerült az MSZMP Politikai Bizottság által 1962. augusztus 3-án jóváhagyott listára, amelyen „a törvénytelen ségek gyakorlati végrehajtásában felelős államvédelmi vezetők és beosztottak” szerepeltek. Egy ÁVH-központban készült jelentés szerint „K. a találkozót [a hálózati személyekkel] konspirált lakáson bonyolította le, mégis minden találkozót elszámolt az alosztály kasszájából. Ez a Hatóságtól való elbocsátásakor jött napvilágra. Az elbocsátása előtti hónapban 1070 forintot számolt el találkozókra, ezzel szemben csak 3-4 nyilvános találkozója volt.” Magyarán – ki tudja, mennyi időn keresztül – jogtalanul eltulajdonított havi 1070 forintot. Mellesleg akkoriban három-négy nyilvános találkozó költsége a 70 forintot sem érthette el, és sokan kerestek havi 1070 forintnál kevesebbet.

„Különbé munkahelyek után 1955 őszén mindezek ellenére visszakért az államvédelmi szolgálat állományába. Megkapta a korábbi rendfokozatát is, ez alkalommal azonban T-állományú (titkos) tiszt lett. Fedőbeosztása a Külkereskedelmi Minisztérium

protokollosztályán volt, amelynek ő lett a vezetője. Mellesleg rezidens is volt, „ő tartotta a protokoll vonalon tevékenykedő államvédelmi hálózatot. Nagy hozzáértéssel végezte a munkáját.” Egy 1961. május 10-én készült feljegyzés szerint a Külkereskedelmi Minisztériumban „feladatát jól látta el... Munkájával nagyon segítette a kémelhárító osztályt... Az ellenforradalom kitörésekor vele a kapcsolat megszakadt. Később elmondta, hogy több alkalommal kereste a kémelhárító osztályt, de nem járt sikerrel... *(Pech!)* Az elsők között lépett be az MSZMP-be... Ezt követően évekig nem volt kapcsolatunk vele, csak 1960-ban. Ez alkalommal egy hírszerzőgyanús osztrák kereskedőre hívta fel a figyelmet... Ez ügyben... nem szívesen vett egy rendszeres kapcsolatot, bár minden segítséget megadott.”

Az utóbbi eset akkor történt, amikor már újságíró volt, és a konspirációs világból a széles nyilvánosság elé kerülve elindult a hírnév felé vezető úton. A Magyar Televízió egyetlen csatornáján *Az érem harmadik oldala* című műsorával szórakoztatta a magyarokat. Meg *Az én csatornám* cíművel. Mivel egy csatorna volt akkoriban, tényleg az övé volt. Ma jobbara a Mikroszkóp Színpad alapító igazgatójaként *nem* ismert. Az emberek hálátlanak.

K. Illés (Szeged, 1898) A K.-ok közül, akik tetőfedők valának, s valóban szerepet játszottak '45 előtt is az illegális komonisták között, ő volt a legszókimondóbb. Lehet, hogy a pia tette. Mindenkit utált, aki több iskolát végzett nála (azaz majdnem mindenkit). Valószínűsíthető legenda az, hogy részt vett az 1918. februári cattarói matrózlázadásban. '19-ben városparancsnok volt Nagykanizsán. A K. családban szinte kötelesség volt kommunistának lenni. A szocdemek szerint „állásért lépett át a kommunista pártba, a rendőrség vezetője lett”. Amikor Szeged szovjet megszállása után szervezni kezdték a polgárőrséget, valóban ő lett a vezetője, majd a szegedi PRO vezetője is. Egy ugyancsak szociáldemokrata dokumentum azt állítja, hogy K. Illés, a politikai osztály gyakran itt vezetője a bátyját, K. Mihályt akarta a polgármesteri székbe ültetni. '45-ben a komcsik így vélekedtek róla: a szegedi „politikai osztály vezetője K. Illés, a szegedi régi baloldali tradíciókkal rendelkező K.-család tagja. Politikailag iskolázatlan és érzéketlen, aki gyengeségeit erőszakos fellépéssel leplezi. Erősen, elvtelenül entellektüellelles beállítottságú, és zavarosan foglal állást az antiszemitizmus kérdésében. *(Magyarán zsidózik.)* Nehezen irányítható. El-

helyezése a politikai osztály éléről szegedi begyökerettségét és családi tradícióit tekintve nem tanácsos.” Végül megtalálták a megoldást: a Dunántúlra helyezték át. Akkor a szekszárdi borokat kezdte inni. *(Ezt a melót nem lehet józanul elviselni, elvtársak.)* Kiitta magának az alezredesi rendfokozatot. A tivornyázó, csempész holmikkal üzletelő, nőkkel erőszakoskodó titkosrendőrtisztek között maga volt az iszákos puritán. A hatvanas évek közepén halt meg rákban.

(Unokaöccse, K. Mihály [1925] – akit apám tanított, de mégis segéd munkást akart csinálni belőle –, amikor átlépte Csongrád megye határát, azt mondogatta más főelvtársaknak: „na, innentől kezdve én vagyok az első titkár.” Igazat beszélt.)

K. Márton (Mikor és hol született? Kik voltak a szülei? Iskolái? Semmi adat.) Anyi biztos: az 1956 utáni megtorlásokban már részt vett mint karhatalmista. Makón, Szeged egyik kistestvérén, amelynek gyönyörű, régi, kicsiny belvárosi magját elvetemült társai később ledózeroltatták, és szép kockaházakat húztak fel a helyén. Miért? Mert „a múltat végképp eltörölni” akarták. De nem lehet. Hogy mikor kezdett el „hálózati munkával” foglalkozni? Vagyis mikor lett kis halból nagy ragadozó? Mikor kezdett beszervezni embereket? Mert a hálózatot vagy egy részét neki kellett fölépítenie. '59-ből már van adatunk. Bálint László könyvében. '62-től már rendőr hadnagy volt. A Kereszt és Kard Szövetség nevű kitalált összeesküvésügyi elítéltek közül (!) beszervezett egyet – lehet, már a börtönben? –, hogy figyelhesse a már kiszabadultakat. De nem sokat tudott jelenteni a nyomorult. Viszont ő volt a tartója az egyik legsötétebb ügynöknek, dr. K. István szegedi ügyvédnek, aki Bálint Sándor néprajzprofesszor egyik fő besúgója és ügyvédje (!) is volt, mint már írtam volt. Ezzel az ügyvéddel (Mannlicher/Mauser: két fedőneve is volt) csinálta meg a szerencséjét. Főhangya lett. Annyira

megtetszett neki a téglája igazi neve, hogy a következő jelentősebb susogójának már a „K.” fedőnevet adta 1970-ben. A szegedi gumigyárban szervezett be egy szerencsétlent. Hogy miért? Mert már százados volt. Apám iratain is ott van egy időben iszonyatos kézírásával a neve.

A Szép Mesterségek kezdete (Pásztorlányka), 1820–22

L. Lajos Kicsi, de vérszomjas húsevő vala. „Operatív műveleti végrehajtási” tiszt volt, '56 után. Pizlicsáré ügyekkel tudott csak előhozakodni, például a csanyteleki (Szeged melletti község) nemzetőrökkel bánt el. A '71-es átszervezés után a BM CSM Rendőrfőkapitánysága Politikai Osztályának III/III alosztályán lett belső elhárító tiszt. Ő találta meg, és ő találta ki „Salló”-t, apám két fő besúgója közül az egyiket, alias K. Sándort, aki nagyon dologfogható és alapos volt, és így L. nemcsak az apám, hanem a mi személyes sorsunkat is irányította és figyelte. '63-ban Bálint Sándor ügyében is voltak részfeladatai. Lehet, hogy csak névazonosság, de ha nem, a fia is nyominger lett. Ő – bár nem ez volt a munkája – főként a felesé-

ge szeretői után kutatott – aki nagyon kikapós kis asszonyka volt ám. Boncz Géza humorista barátom örjítette L.-t, szórakozott vele, tévutakra küldte, miközben a feleségét Apolló, egy zenészbarátunk az újságíró klubban a zongora alatt kezelte.

M. István (Hódmezővásárhely, 1928) Nem kiabált, nem zsarolt, sziszegett, mint a kígyó. Agrárproletár családban született ez a káder is, vagy ezt írta az életrajzába. *(Káder: már ezt a szót sem értik az 1990 után születtek: szerencséjünkre. A francia „cadre” szóból – jelentése „keret, állomány” – került az oroszba, onnan a magyarba. Eredetileg a katonai egységek állandó állományát jelentette, a másizmus-leverizmus virágzásakor a jó elvtársakat. Vocabula cadunt – a szavak elavulnak. A tieitek is, gyerekek.)* Szülei az elemi iskola és a négy polgári iskola elvégzése után továbbtaníttatták, és 1947-ben Szegeden kereskedel-

mi érettségi vizsgát tett. Ezt viszonylag kevés egykori cseléd, zsellér engedhette meg magának. Még ebben az évben tagja lett az MKP-nek. '48 őszén, miként más kommunistákat, őt is megbízta a párt (vagy maga az ÁVH?), hogy vasárnaponként menjenek el katolikus szentmisékre prédikációkat figyelni. Hát hegyezte a fülét, annyi szent. A reggeli misét tartó papot vasárnap délután már bemártotta a vásárhelyi ávón. P. Könyves Tibor atya prédikációjáról azt mondta írógépbe: „Előbb vallási színezetű volt, később azonban eltért ettől az iránytól, és teljesen politikai színezetű dolgokra tért át.” Másnap már ez állt az áv. összefoglalóban: „szinte meg volt döbbenve a beszéd hallatán. Szerinte a beszéd olyan erős volt politikailag, hogy azt nem tűrheti el a demokrácia. P. Könyves beszédével valósággal lázította a híveket.” Eredmény: az atyát a független bíróság szépen megírt és megszerkesztett büntetőperben államellenes izgatás miatt jogerősen három év börtönbüntetésre ítélte. Ezzel a följelentéssel alapozta meg ávós karrierjét. 1950-től nyomozó törzsőrmester, négy múlva főhangya. Az ő hitélete a pártiskola volt. Na jó, csak öt hónap. Ebben az időszakban a „tömeghálózati” elvek érvényesültek, magyarán minél több embert be kellett szervezni az ÁVH besúgói hálózatába. Többek közt beszervezett egy általános iskolai tanárnőt, majd egy orvostanhallgatót, mindkettőt terhelő, azaz pressziós alapon. Fiatal operatív tisztként nem maradhatott ki a környék legjelentősebb ügyének, az ÁVH által provokált ún. „Fehér Gárda szervezkedésnek” a feldolgozásából sem. (*Föl, föl, te éhes proletár – a ranglétrán.*) Mint magasabb beosztásra alkalmasnak ítélt káder-tartalékot 1956. január 1-től beiskolázták egy kétéves budapesti vezetői továbbképzésre. De hát jött a forradalom. Önéletrajzában erről így számolt be: „Az ellenforradalom időszakában az iskola kötelékében a Belügyminisztérium védelmében vettem részt október 30-ig. Ekkor harmadmagammal Szegedre indultunk. Az algyői hídnál őrizetbe vettek bennünket. Így kerültünk először a hódmezővásárhelyi helyőrség fogdájába, majd másnap a Szegedi Országos Börtönbe szállítottak bennünket. (*Öt napig tartott a biztonsági őrizet, így megmenekült a lincseléstől. Visszajöttek a ruszlik. Vagy el se mentek.*) „Ezt követően a szovjet csapatokkal karöltve részt vettem a fontosabb objektumok területén az ellenforradalmi elemek lefegyverzésében és a fegyverek összeszedésében egyetemeken, egyetemi diákszállókban.” (*Képzeltetni, hogyan.*) Olyan jól csinálta, hogy december végén

a Heves megyei rendőrség „állományába lettem helyezve, hogy ott a rendet és a nyugalmat helyreállítsuk. Beosztásom alosztályvezető volt. Egri tartózkodásom idején részt vettünk az ellenforradalmi elemek felszámolásában. Majd kérelmemre 1957. április 1-jével visszahelyeztek Szegedre, ahol jelenleg is dolgozom, a BM Csongrád megyei RFK Politikai Osztályán a belső reakció elleni elhárítás állományában.” Visszahelyezésekor előléptették r. századossá, és az „értelmiségi vonal szakcsoportjának” vezetője lett. Így apámmal is „foglalkozott”. Kiváló eredménnyel elvégezte a Marxista-Leninista Esti Egyetemet, ami az ő világukban a hittudományi főiskolának felelt meg. 1964-től megkezdte tanulmányait a szegedi József Attila Tudományegyetem bölcsészettudományi karán, ahol én csak 1968-ban. Dicsekedhetnék, hogy iskolatársak voltunk, ő meg én. De hát az iskolába is titkosan járt. 1970-ben történelemtanári (!) diplomát kapott. Közben elvégzett egy egyéves operatív iskolát is. „Belső elhárító – a későbbi szervezési szám szerint III/III-as – alosztályvezetőként szolgálta végig azt az időszakot, amely alatt az 1956-os forradalmat követő megtorlás ügyei folytak. Minden szegedi és Csongrád megyei megtorló ügryhöz volt valami köze, elsősorban irányítóként, egyetértő vagy jóváhagyó-engedélyező vezetőként. Nem ismert kis ügyet. Apámé is az volt. Az ő alosztályán készült a *Monográfia (hiába, a bölcsészkar)* nevet viselő dokumentum a forradalom résztvevőiről. Ez fönmaradt. Ebben az időszakban már nem kellett a vályogtéglá, minőségi keramittéglák kellett. Ebből maga az alosztályvezető is kivette a részét, nem zárkozott el a mindennapi gyakorlati munkától: egy bölcsészkar tanszék (biztos ötösre vizsgázott volt nála), egy vásárhelyi református lelkész, aztán egy ságváris gimnazista. Értelmiség, egyház, ifjúság – akiben legkevésbé se bíztak. És igazuk volt. A szegedi röpcsiszókot nem tudta elkapni, de szegény, naiv Bálint Sándor professzort igen. Egy minősítése szerint „a beosztottaival szemben, főleg a munka számonkérésénél időnként bántó, sértő kifejezéseket használt. (...) Szakmai munkájában igen jól alkalmazza a célravezetőbb és eredményesebbnek bizonyult új módszereket (dezorganizálás, bomlasztás, leválasztás, lejáratás stb.). Talán mondani sem kell, hogy felesége is 1945-től MKPMDPMSZMP-tag, aki gép- és gyorsíróként pártalkalmazott volt. Az egyik gyerek repülő, a másik állambiztonsági tiszt lett. A neveltetés. Nem csoda hát, hogy M.-ból r. alezredes és az állambiztonság szegedi vezetője lett. Ez volt a csúcs

számára, de az új módszerekhez már nem tudott alkalmazkodni. Régi, szép idők, amikor csak ütni kellett.

„Az utolsó időszakának legjelentősebb ügye »Szerkesztő« fedőnéven folyt, amelyben az MSZMP-tag, ám a párt irányvonalától eltérő, azzal időnként szembehelyezkedő helyi értelmiségi Ilia Mihály volt a célszemély. Ebben az operatív ügyben már nem a büntetőeljárással történő realizálás volt az elsődleges cél, hanem sokkal inkább a már említett új módszerek alkalmazása” – írja a könyv szerzője. Érdemei elismeréseként hőroszunkat előléptették r. ezredessé, majd 1983-ban, a szolgálati idő felső határának elérésekor nyugállományba vonult.

(Egyébként Budáról, a Gyorskocsi utcából lejtő időnként egy különítmény, és a szegedieket félresöpörte. Ha nem voltak elég kemények az ő megítélésük szerint, és nem kizárták ki elég gyorsan az áldozatokból a már megírt szerepük szövegét aláírással együtt. T. alezredes szaktárs vezette őket. Hogy jutott ez most eszembe? Nem tudom.)

[Bika legendája

Unlak már benneteket, nagyon. Az ún. „legendákat”. A gonosz és hazug életeteket, az indítékaitokat, amelyeknek legtöbbször a származásotokból fakadt. De hát miért nem lett az alulról vagy kívülről jöttek túlnyomó többségéből hóhér, kínzó, vallató? Mert volt lelkiismeretük. Mert veletek szemben: ők emberek voltak. Ti csak emberszabásúak.

Bikával a Fialat Művészek Klubjában jöttem össze – nagy csocsósok voltunk mindketten. Én életemben az államrendőrséggel miatta találkoztam. Hogy milyen művész volt Bika? Élet-Öbelőle simán lehetett volna titoktiszta, de nem lett. Az apja a négy görög kommunista partizántábornok egyike volt (elmondása szerint). Méghozzá a titkosszolgálat vezetője. Bika határeset volt: egy szekéren, menekülés közben szülte meg az anyja a görög-tudomisen határon.

Gyerekkorában egyszer sírva ment haza. Az apja visszazavarta. Addig haza se gyere, míg vissza nem adod neki. Bika a legnagyobb verekedő lett. A görögök is félték tőle, mint a tűztől. Ők ismerték csak igazán. Hiányzott belőle a félelem.

A villanyszerelést tanulta ki, s ennek később nagy hasznát látta. Például, amikor a magyar aranytartalék egy részének biztonsági berendezéseit szerelte. Csak két dolgot nem értett:

Miért kell elektromos védelem, ha érintésre is robban az alagút?

Miért egy orosz laktanyából vezet oda az út?

Amikor nem volt pénzünk (ez gyakran megesett velünk), a pesti nagykorúton egy kétforintos koccsatásával iktatta ki a maszekok neonjait. Majd másnap beállított mint megmentő.

Sok balhéból mentette meg az apja telefonja, aki állítólag együtt ült Kádárral. (Erről jut eszembe: több barátom mesélte, hogy a legkegyetlenebb smasszerek a sitten a magyart csak törő görögök közül kerültek ki.) Elmentünk vele görögfalvára is, aminek Beloianisz volt a neve. A szegedi Dóm teret is így hívták akkoriban egy görög kommunista mártír után. A személyit, útlevest elő ne vegyétek, mert ellopják!, figyelmeztetett. Egy görög lakodalomba voltunk hivatalosak. Óriási volt a hangulat, a görögök meg vendégszereztők, szeretetre méltóak. Bika kedvéért én előbb voltam görög táncházban, mint magyarban, első és utolsó feleségemmel. Bika házassági tanúja is én lettem. Egy szemrevaló görög lány volt az ara. Sokba lett nekem ez a tanúskodás.

Ez abban az időben történt, amikor már mehetél nyugatra, csak 70 dollár költőpénzzel. Ezért volt az, hogy mindenki feketén vett valutát. Mi is. Bár ezért börtön járt ám. Ezek szerint az ország egyharmada fél lábbal a dutyiban leledzett. Ez is a kádári paradicsom vérvörös húsához tartozott.

Egyszer jön Bika, hogy nem veszünk-e dollárt tőle, mert tele van lével. Mondtam: nem, van már elég valutánk az útra. De az asszony azt mondta, vegyünk még száz dezsőt. Vettünk. 1981-ben Marx József, filmgyári csopvezt valaki följelentette, hogy a szivarzsebébe dugva akar kivinni egy százdollárost. Kizárták a pártból, és bíróság elé állították. Ezt a maiak föl sem tudják fogni. Szerencsájukre (Varga Ágota: *Aczél-történetek*, Alexandra 2013).

Akkor egyszer csak egy zűrös telefon.

Tudod, az a százas, amit ott hagytam...

Kattant a telefon. Lassan fogtam csak fel, hogy baj van. Bika száz dolcsiját beletettem egy borítékba, ráírtam a nevét, és az íróasztalom fiókjába tettem.

Úgy fél óra múlva csöngetnek. Kinyitom a kaput: két civil. Bika ott ült a kocsiban.

Államrendőrség, mondta az alacsonyabbik.

Ledermedtem. Mibe keveredhetett Bika, hogy az államrendőrség foglalkozik vele?

Bemehetünk?, mondta udvariasan a magasabb.

Parancsoljanak, mondtam.

Alighogy leültettem őket, megkérdezték: nem hagyott-e itt valami pénzt a barátom?

De igen, mondtam. Áadtam a borítékot.
A feleségem házi bodzaszörppel kínálta őket.
Csak nem hamis a pénz?, kérdezte.
Megállt bennem az ütő.

Miből gondolja?, mondta az alacsonyabb, aki századosként mutatkozott be.

Különben miért lennének maguk itt, mondta nevetve a feleségem.

Szerintem ez mentett meg minket. Ezek olyan hülyék, hogy nem lehetnek sárosak, gondolták.

Azért behívtak a Gyorskocsi utcába. Mint tanút. A százados órákon át várokozott, aztán elengedett ebédelni. Mondanom se kell, nem nagyon volt étvágyam.

Amikor fogadott (az írógépnél egy nővel), az első kérdése az volt:

Hogy lehet, hogy maga volt az esküvői tanúja?

Mert szeretem azokat, akik szeretnek élni. És a görögök szeretnek.

Ezután kitapogatta egykötetes írásom tényeit.

Még nem írtam meg az első nagy dobásomat, ha erre gondol, de rajta vagyok, mondtam neki. Az irodalmi lapokról kérdezett, a szerkesztőségi munkáról. Mint kiderült, ő egy belső, munkahelyi lapjuk szerkesztője volt. Szidtuk a szerzőket, akik sosem adják le az anyagot időben.

Három órán át vidámkodtunk.

Miért hagyott maguknál egy százast?

Tán hogy nálunk is legyen pénze, ha hazajön, mondtam.

Miért nem az anyjánál?

Bika anyja munkásör volt. Aranyos néni, imádtam „Isten ajándékát”, mert ez volt Bika görög nevének jelentése.

Biztos ott tartotta a többi, mondtam.

Vagy egy percig farkasszemet néztünk.

Aztán a százados elmosolyodott. Kikísért a bejáratig, átadta a személyimet, és azt mondta búcsúzóul:

Én nem nyomoztam maga után. Sok sikert.

Bika megpattant, mert – mint egy év múlva megtudtam – tényleg átvett egy bűnözőtől kétezer dolárladót. Hamisat. Akit már bekerített a titkosrendőrség. Kb. hét év fegyház várt az illetőre. Egy átjáróházas trükkkel és Bika görög útlevelel lelépett. Minden dühük Bika ellen fordult, de harminc nap után el kellett, hogy engedjék. Állítólag másfél évet kapott távollétében (par contumace), mert az ellopott útlevest nem vette be a nyomozói gyomor. Bár Bika esküdzött nekünk is égreföldre, hogy utánamenne, és hazahozná.

Már az átváltás után, az amnesztiát kihasználva, hazajött az anyjához. Megállapodott egy nagykereskedővel a nagybani piacon, és kamionszámra hozatta a narancsot. Olyan olcsó se volt még a narancs magyar földön. A többi kereskedő meg akarta öletni. De Bika nem volt ijedős. Még testőre se volt. De mobilja már igen: egy táskányi akkumulátort cipelt magával. Az információ sebessége a hatalom maga.

Elmesélte, hogy amikor hazatelepült Athénba, behívták a jardra. Akkor fogott gyanút, amikor a legfelső emeletre kísérték. A főnök fogadta, aki Bika apjának az ellenfele volt a fasisztáknál. De aztán látta, hogy Bikát csak a zsozsó érdekli. Figyeltette pár hónapig, aztán annyit.

Bika folyton hívott magához Görögbe, másfél-két órát telefonált.

Megy a bolt, mondta, amikor erről kérdeztem. Telik rá. Biztonsági berendezéseket csinálók az igazán gazdagoknak.

Aztán egyszer csak nagy csönd.

Egy közös haver mesélte el, aki meglátogatta, hogy leesett egy templomtoronyról, ahonnan telefonált, és eltört a lába.

Azóta nem hallottam róla semmit. Azt se tudom, él-e, hal-e. Mint sok más egykori haverom. Sajnos ez így lesz, ha egyszer ti is megöregedtek, gyerekek. Az idő mulandó. Az ember halandó.]

M. József (Makó, 1935) Napszámos családban született. Káderezési szempontból jól hangzott ez a származás is. A zsellérből később azonban kereskedelmi alkalmazott lett, sőt 1950-ig kiskereskedő, majd szövetkezeti boltvezető. Állítólag 1926–1945 között SZDP-tag volt, utána az MKP-MDP-MSZMP tagja. Anyja háztartásbeli. M.BalogKisNagyKovács stb. közgáz technikai érettségit szerzett, '53-ban. De dolgozni, azt nem akart. Még ez év augusztusában jelentkezett rendőrnek, és bár katoná még nem volt, felvételt is nyert. (*A jó elnyeli jutalmát.*)

'56-ról önéletrajzában így ír: „Az ellenforradalom idején a szegedi rendőrkapitányságon teljesítettem szolgálatot. Többször kaptam a többi nyomozóval együtt olyan parancsot, hogy a felvonuló tömegben vegyüljek el, és szerezzek adatokat arra vonatkozóan, hogy milyen akciókra készülnek. Ellenforradalmi megmozdulásban nem vettem részt, semmiféle tanácsba, bizottságba nem választottak be.” Minősítésben: „Párt-hoz hű, ami különösen az ellenforradalmi események alatt mutatkozott meg. Az ellenforradalom kezdeti időszakában a tüntetések, csoportosulások feloszlata-

sában vett aktívan részt, majd november 4.-vel az ellenforradalmárok, a sztrájkra uszítók összeszedésében, a nemzetőrség tagjainak leszerelésében, és azok felszámolásában minden vonakodás nélkül határozottan vett részt. Eredményesen dolgozott, több röpcédulaszórót, sztrájkra uszítót leplezett le, és fegyverrejtegető személy ellen járt el.” A hála nem maradt el: ’57-ben már hangya. A PRO állományában az ún. „értelmiségi vonalra” került, ahol a szegedi és Csongrád megyei értelmiségiek megfigyelését végezték. „Ezen vonal M. elvtárs előtt teljesen ismeretlen volt. Azonban a nehézségek nem keserítették el. (...) M. elvtársnak az operatív munka iránti szeretete határtalan. *(Ez a kedvenc mondatom ebben a szemétkupacban.)* Nagy akarattal igyekszik elsajátítani az operatív alapelveket, azt a gyakorlatban alkalmazni is. Tud önállóan dolgozni, kombinatív érzéke van. Munkáját a párthatározatok szellemében végzi. Parancsokat, utasításokat lelkiismeretesen végrehajtja. Gondolatai jók, kezdeményező, vezetői felé problémáit őszintén felveti, a segítséget igényli. Az alosztályra kerülése után rövid időn belül meg lett bízva (!) önálló hálózat tartással, azzal megfelelően foglalkozik. A feladat meghatározása célirányos. Tud az emberekkel bánni. Politikailag képzett. A napi események iránt érdeklődést tanúsít. A Marxista-Leninista Esti Egyetem II. éves hallgatója. Politikailag feltétlenül megbízható. Értelmes, kielégítően fejlődőképes elvtárs.” Egy ’60-as minősítésében ez áll: „Ebben az időben emlékezetesebb feladatai közé tartozott pl. Temesi Ferenc ún. »F« (figyelő) dossziés célszemély folyamatos ellenőrzése. De idesorolható a rákosista diktatúra idején koncepciós szervezkedési perben elítélt egykori szegedi cserkészek utóellenőrzése is” – írja a szerző. M. téglagyártása is jó volt, az egyik informátorát elküldte az alsóvárosi templomba, nem utal-e a pap beszédében október 23-ra. Ugyanebben az időben hozzákezdett a hálózatfejlesztő munkájához is. Egy hódmezővásárhelyi orvos, aztán egy hívó, majd egy orvostanhallgató.

1964-ben végzett a foximaxin, és beiratkozott a szegedi egyetemen a jogi karra. ’65-ben megnősült. Új kihívást jelentett számára a „Próféták” fedőnevű ügy, amelynek ő volt az első számú felelőse, feldolgozó operatív tisztje. Újból és újból megállapította, hogy a többségében egyetemistákból álló csoportosulás – Horváth Tamás és társai – „ellenséges ideológiai tevékenységet folytatnak társadalmi rendszerünk ellen.” Egy időben a „Mannlicher” (korábban „Mauser”) fedő-

nevű ügynök kapcsolattartója a Bálint Sándor ellen irányuló gonosztettben.

1975-ös minősítése szerint: „Egy-két év alatt az osztály egyik legjobb dolgozója lett. Közel két éve új területen – az Orvostudományi Egyetem területén – dolgozik, elsősorban az oktatók, nevelők, kutatók körében végzett állambiztonsági feladatokért a felelős. Sok segítséget nyújt munkatársainak a hálózati személyek kiválasztásában, tanulmányozásában, beszerzésében. Kezdetől fogva gondot fordít elhárítási területének alapos megismerésére, megfelelő számú és minőségű hivatalos és társadalmi kapcsolat létesítésére. Arra kérjük M. elvtársat, hogy az ifjúság nevelésével közvetlenül foglalkozó oktatók és nevelők körében operatív pozícióink javítása érdekében öntevékenyebben végezze kutató, tanulmányozó munkáját. Az objektumi elhárítás mellett az osztály elemző-értékelő munkáját is végzi rendszeresen.” Ő készíti a havi összefoglaló jelentést, amellyel nagy segítséget nyújt az osztályvezetésnek. 1968-ban sikeresen befejezte tanulmányait a JATE jogi karán. ’69-ben előléptették r. őrnaggyá. Ezzel egyidejűleg főoperatív tiszt lett a III/III-on. ’72-ben elvégezte pártfőiskolát, és ő lett a Csongrád megyei állambiztonság párttitkára. Utána őrnagyként alosztályvezető. Előléptették r. alezredessé. A jard függetlenített párttitkáraként érte a rendszerváltozás.

„Néhány nappal Nagy Imre és társai újratemetése után készült egy figyelemre méltó javaslat a BM Csongrád megyei RFK vezetőjének, Barna Sándor r. ezredesnek az aláírásával” – írja a szerző. Ebben a következőkről van szó: „A megváltozott társadalmi és politikai feltételek, valamint a nagymértékben megnövekedett szolgálati feladatok indokolják a Csongrád megyei RFK szervezési állománytábla módosítását. Ennek megfelelően a pártbizottsági titkári beosztást a továbbiakban társadalmi megbízatásként kívánjuk betölteni, ugyanakkor M. József r. alezredes elvtársat a közvetlen alárendeltségemben, kiemelt bűnügyi értékelő tiszti beosztásban kívánom foglalkoztatni, rendfokozatának és illetményének változatlanul hagyása mellett. Kinevezésével Dr. V. Pál, az MSZMP Csongrád megyei Bizottság első titkára egyetért.” *(Aki vel én, ha jóban nem is, de köszönő viszonyban voltam. Melocco ’56-os szobrát az én gyerekeim – véletlenül – együtt nézték meg az övével Szegeden.)*

Nyilvánvaló, hogy itt egy bújtatott állásba helyezésről volt szó. Nem is olyan soká maga az MSZMP is megszűnt, így aztán bújtatott pártbizottsági titkár-

ra sem volt többé szükség. Erre ralezredesként nyugállományba vonult.

P. László (Újkígyós, 1917 – Szeged, 2006) Apáméval párhuzamos élet, csak persze tíz évvel hosszabb és gonosz. De kihagyhatatlan. Az újkígyósiak részben szegedi, viharsarki kirajzás, dohánykertészek valának kezdetben. Tizenkét hold földdel nem lehet szegényparasztot játszani, de neki sikerült. Mert a szülei tönkrementek. Ami még igaz is lehet. Hat elemi, hentesegéd volt civilben. Mészárosipari tanuló. Voronyezsnél került hadifogságba, sikeres agymosáson esett át. Partizániskola. Tölcséren át kiabált a magyar vonalak felé, hogy tegyétek le a fegyvert. '45-től Magyarországon az előávó, a PRO, a politikai rendészeti osztály tagja. '45-től '57-ig országgyűlési képviselő. „A” pártban '56-ig vezetőségi tag és „sza'sze'vezeti” főnök. 1950-ben az államvédelmi határőrség (zöld ávó) parancsnokává nevezték ki vezérőrnagyi rangban. Nemsokára az ÁVH Belső Karhatalom parancsnoka, Péter Gábort, a politikai leszámoló perek virtuózát már ő veszi őrizetbe. És – a hóhérok pont úgy bántak (el) egymással, mint a SzU-ban – ő lesz ÁVH első számú vezetője. '53-tól Gerő, a híd- és eszmeverő moszkovita belügyminiszter első helyettese, majd '54-től belügyminiszter. A kommunista áldozatok rehabilitálásával is foglalatzkodott, de az ember ne várjon halát. A forradalom kitörésének éjszakáján kikerült a legfelső vezetésből (PB), a pikszisből. Gerővel együtt a gazdáihoz, a nagy Szovjetunióba menekült. *(Találós kérdés: mi az, hogy szovjet?)* November 3-án a ruszikkal visszaorzkodott, de Kádár visszazavarta a gazdáékhoz, ahonnét csak két év múlva térhetett haza. Ekkor Kádár száműzte Szegedre, a Szegedi Szalámigyár főnöke lett. Húsz évig. Hiába, a hentes múlt! Szalámizni, azt tudott. A gyárat felújíttatta, ilyenformán a szegediek hasznára volt. 1977-ben ment nyugdíjba, mikor az első könyvem megjelent.

(Szegeden csak a szalámigyárban dolgozók tudták, mi az igazi Pick szalámi, a gyerekeknek azt mondták: az olcsó és zsíros főlvágott az. Hanem! Nem tudom, hányban, valamikor a hatvanas évek elején, volt, hogy egy télen és tavaszon át – ezek szerint P. elvtárs jó-ságából is – igazi szegedi szalámit ehettem. P.-ék a csongrádi sugárúton laktak, apám iskolájától néhány háznyira, mindennap a házuk előtt mentem el. Anyukám tanítónő volt, és az ő osztályából az egyik gyerek apukája P. et. gyárában dolgozott. A kizárólag exportra és pártfőnököknek termelő üzemből

néha a munkások között osztották ki – félévi prémiumként – az exportból visszamaradt húsrudakat. A neve szegediesen „olaszkóbász”, mert az ott állomásozó szegedi katonák honosították meg nálunk. Persze, hogy a dolgozók eladták, szabályellenesen. Abban az évben nem vágtunk disznót, én viszont két-ujnyi vastag szeleteket vágtam magamnak titokban a spájzban.)

Zs. Antal Az 1970-es évek első felében került a BM Csongrád megyei RFK Állambiztonsági Szerv III/III osztályra rendőr alhangyaként, belső elhárító operatív tisztnek. 1973 augusztusában például szervezett egy titkos megbízottat, aki, miután jövendő tartótisztje elmondta neki, hogy csak egy hajszal választja el attól, hogy felvegyék (valójában már fel is vették) a bölcsészkarra, de ők tudnak segíteni, már mint „titkos megbízott” írta alá a szervező nyilatkozatot. Vagyis hogy önszántából és dalolva teszi. Tóni – az egykori bölcsészkar sportfelelős, BM ösztöndíjjal – már hadnagy volt, amikor a tudományos és kulturális elhárítás területére szervezett egy klubvezetőt titkos megbízottnak. Szerette azt, hogy neki nem szimpla téglái vannak, hanem meggyőződésből köpnek. Már főhangyaként ismét az ifjúságvédelem vonalára szervezett be egy egyetemi tanársegédet, aztán egy hallgatót. Építette a hálózatát, ahogy oda-benn a cégnél mondták.

(Még egyetemistaként egyszer járt a Tündér utcában is nálunk, egy házibulin. Vagy már végzett? Mindenesetre volt egy stukker nála, amellyel gyerekesen kérkedett előttem. Ez egy házibuli, bátyuska, tedd el, mondtam neki. Ő a szekrény tetején egy mélyedésbe rejtette, és ivott a többiekkel. A tizenhat ártótisztról számotokra készült eme jelentésem teljes mértékben az első bekezdésben említett volt kémelhárító alapos munkájára épül. A megjegyzésekért én vagyok a bűnös.

Az ártótisztek (géphiba) motivációja lehetett a családi vagy személyes sorsért bosszú. Neveltetés és az ebből fakadó meggyőző(őd)és. Hogy mindenkit gyűlöltek, aki vitte valamire. Ha gyöngének láttad őket, mondjuk '56-ban, akkor azért. Ok a mélyről jötség, a kisstilűség elementáris gyűlölete mindenkivel szemben, akinek saját véleménye volt. Netán tehetsége, hite. Nekik a mindenkori pártvonal volt a meggyőződésük. Nagypám is mélyről jött, mégse lett áruló. Minden rendszer azzal kezdte, hogy lecsukta. Ezek a cinikus, lezuhant ördögök. Bűnözők voltak, mint a pártfőnökök, az ártatlanokból csináltak bűnöst, titkosszolgálati eszközökkel. Futószalagon. Bűnszövet-

ségben követték el tetteiket. Merevek és fölényesek a kihallgatások elején. De ha az áldozat = bűnös nem azt mondta, amit hallani akartak... az asztalra tett gumibot munkába lendült.)

Zs. Tóni a Dózsa-ösztöndíjával együtt maximum sportfelelős lehetett a bölcsészkar KISZ VB-ben. Lassan jöttem rá, hogy már akkor is „dolgozott”, amikor egyetemista volt. Figyelt minket és a tanárokat. Rá is bízta az egyetemi hálózatot végzés után. Kis hal volt, de hogy ragadozó, arra bizonyíték mentorom, Ilia Mihály irodalomtörténész és szerkesztő esete is. Az ő ügyében csak statisztáskodott.

Az egész világ magyarságának irodalmára a szememet felnyitó tanárom, Ilia Mihály egy ideig a Tiszatáj nevű szegedi folyóirat főszerkesztője volt, s mint ilyen, „Subás”, majd „Szerkesztő” néven lett célszemély, akire összesen harminckilenc téglát állítva, és otthoni dolgozószobájában, az egyetemi szobájában, a szerkesztőségben is be volt poloskázva nem is egyszer, *A bejutáshoz való kulcsokkal rendelkezünk* című visszaemlékezésében (a *Bárka* című folyóiratban jelent meg) így ír erről: „...A célszemély én voltam, de mindegyre elmegy a kedvem ettől az olvasástól, múltunk szomorú látletének vizsgálatától. A közel kétezer oldalnyi kásahegy visszariasztott mindig, hogy végigbongésszem, megállok valamelyik jelentés, összefoglalás, tervezet, átirat, javaslat, kivonat stb. előtt, elszomorodom a 39 megfejtett és meg nem fejtett név fölött, és visszateszem a vaskos irathalmazt az íróasztal alá, ahol lábtartónak használom a köteget. (Jó erre a célra, legalább így nem feledkezem meg végleg róla.)”

Részlet egy intézkedési tervből:

„A célszemély Szeged, Tarján telep 611. szám alatti lakását gépkocsiból figyelés alá vonjuk. Amennyiben az akció idején onnan eltávozna, az ellenőrzést végző K. József r. százados és Zs. Antal r. hadnagy rádióval értesíti a rendszabály elhelyezését (így hívták a bűnözők a poloskatelepítést) és külső biztosítását végző csoportot.

3./A brigádok rádióforgalmi hívójeljei:

- a./ behatoló csoport: »Fecske«
- b./ külső biztosító: »Bagoly«
- c./ lakás biztosító: »Rakéta«

Zavaró körülmény esetén a biztosítók az alábbi hívást adják: »FECSCKE! Repüljön a fészekbe.« A rádiókat csak indokolt esetben használjuk.”

Aláírások: F., D., M. István. Utóbbi kettő apám besúgóinak is tartója. Visinszkij elvtárától, a szovjet vér-

ügyésztől (nem csak a bírók voltak vérszomjasak) megtanulták, hogy: „a büntetőjog az osztályharc eszköze. A beismerő vallomás minden bizonyíték királynője.” Ha nem egy vagy közülünk, bűnös vagy. A többi bevallo verés, alvásmegvonás, tudatmódosító szerek stb. hatására.

„A biztosítási tervben szereplő két rendőrtiszt, F. László és Zs. Antal (Isten nyugosztalja őket, fiatalon meghaltak) a tanítványaim voltak az egyetemen. Persze nem erre tanítottam őket – írja mentorom. – Szinte ugyanez a gárda szorgoskodott az 1974. október 31-i biztosítási terv szerint, hogy az egyetemi tanári szobámba beszerelje »a rendszabályt«. Ezt működtették legerősebben, hiszen a hallgatóimmal itt konzultáltam, íróbarátaimat itt fogadtam, az innét származó lehallgatási szövegek a leggazdagabbak. Néha csak ezekből tudom rekonstruálni, hogy kivel, miről beszélgettem, és főleg azt, hogy mikor. Az emlékezés téved, de a III/V-1. osztály jól dokumentált, nem tévedett.” (*Az egyetemi szobájában poloskafelújítást végző ártótisztek egyike az a B. Viktor volt, akinek a nevével ez a dolgozat kezdődik. Lásd ott, ha akarod. (←) Ismerhette a járást egyetemi éveiből, akár Zs.)*

Mesteremnek az a gátlástalanság fáj a legjobban, amikor gyerekeitől az osztályfőnökkel, tanár feleségétől az igazgatóval tervezték ellopni a lakáskulcsukat. Végül, maga se tudta, hogyan, de beépítették a poloskát. (*Vette a mi kettőnk beszélgetéseit is. A tanárának pedig igazat mond az ember.*) Ma is megvan egy ledőlt könyvespolc könyvhalma alatt. De talán már nem működik.

Ilia tanár úr írja azt is:

„Azon csodálkozom, hogy 1957 szeptemberében már egy Sziklai álnevű titkos megbízott (aki egyetemi oktató volt) jelentett rólam, az éppen végzős tanítványáról, és 1989-ig váltakozó intenzitással készültek rólam besúgói jelentések, lejáratai tervek, lehallgatókészülékek beszerelési ötletei, a jelentők és megfigyelők eligazításának, feladatuk meghatározásának munkatervei, összefoglaló jelentések, átiratok, az ország különböző részein működő rendőrségi szervek összehangolt tevékenységeinek dokumentumai, hogy az ott élő barátaimat, tanítványaimat hasonló végzettségűeknek vessék alá. A fő vád az volt, hogy a külföldi magyarság sorsával, irodalmával foglalkoztam, egyetemen erről előadásokat tartottam, tanítványaimat erre oktattam, őket hasonló munkára neveltem, végzésük után segítettem elhelyezkedésükben,

nem szűnő levelezéssel próbáltam a különböző országokban létező magyar irodalom egymásról való tudását segíteni. Külön bűnöm volt, hogy a Tiszatáj című folyóiratot ennek a törekvésnek a szolgálatába állítottam. (Ebbe a törekvésembe bele is buktam 1975-ben, amikor meg kellett válnom a laptól.) A megkapott iratokban mindez le van öntve a nacionalizmus szószáival, az is nacionalizmus, ha könyvet küldök kinti magyar íróknak, előadást tartok Kányádi Sándorról, és az is, ha Marin Sorescutól közlök fordítást a Tiszatájban. *(Bukarestben, kérésre találkoztam vele az írók házában éttermében, amikor a két ország közti kulturális csereegyezmény keretében '76-ban Romániában – főleg Erdélyben – jártam. Több órán át, nagyon jól beszélgettünk.)* (...) Bűn, ha a nyugati magyarsággal kapcsolatot tartok, hiszen ők ellenségesek voltak államunkkal (de az államunk csöndben kihasználta az ő áldozatos munkájukat, hogy a magyarság jó hírét mindenütt gazdagították), bűn, ha a gyulai versfesztiválra összeállítás készítek az ún. külföldi magyar irodalomból, s a versek az anyanyelv, a szülőföld iránti ragaszkodást fejezik ki. Még azt is fölrották, hogy a szegedi főiskolai román tanszék hallgatójának segíték a modern román irodalom egyik képviselőjével kapcsolatot teremteni, mert ilyen témából szakdolgozik.” *(Ő a Baba nevű, hm, hölgyismerősöm volt.)*

A tanárom ellen indított „operatív intézkedési” terv sok módszere közül az egyik legördögibb:

„Elszigetelése, lejárátása, az egyetemi hallgatók befolyásolásának korlátozása, valamint a bizalmas nyomozás budapesti célszemélyeitől való leválasztása, esetleges operatív célra való felhasználása érdekében az alábbi intézkedések végrehajtását tervezzük:

Dr. Ilia Mihály tudományos munkáját elhanyagolja, s így felszabaduló idejét ellenséges tevékenységgel összefüggő ügyek intézésére fordítja. 1975-ben készült minősítésében dr. Cs. István tanszékvezető egyetemi tanár megállapította, hogy kandidátusi disszertációja elkészítésében lemaradás van, azt azóta sem pótolta. Az MSZMP megyei és egyetemi pártbizottságai útján odahatunk, hogy Cs. elvtárs kötelezze a célszemélyt a disszertáció rövid határidőn belüli elkészítésére. Ennek érdekében tiltsa meg a kötelező oktatói munkája mellett meghirdetett speciális kollégium (»A külföldi magyar irodalom kérdései«) beindítását. Korlátozza oktatói munkájával össze nem függő utazásait, nyilvános szerepléseit. Érje el, hogy a célszemélyt teljesen lekösse szakmai munkája, ne maradjon ideje és lehető-

sege más irányú és jellegű tevékenységének további folytatására, a hallgatók ellenséges befolyásolására.”

Ilia tanár úr a szegedi paprikagyárban vállalt éjszakai munkát, hogy a levelezését, amely Szeged egyik kincse már most, fenn tudja tartani, miközben Kolozsvárt (huszonkét kapcsolatát tartották számon) azt terjesztették róla, hogy az általa küldött könyvekért stb. valaki pénzelt. Állítólagos erdélyi író által írt levélben szólították föl (mint dagályos stílusából rájött, tanítványa írta, F.), hogy hagyja abba. A szervek minden eshetőségre gondoltak, mindig.

„Amennyiben a levél nem éri el célját – folytatódik az ördögi ármány kitervelése –, s az erre alapozott kombinációs lépéseink is hatástalanok maradnak, javasoljuk »anyagi támogatásának« megszervezését. Névtelen levélben – a nyugati emigráció terminológiájában fogalmazva – tájékoztatjuk: ismerjük a »szét-szórt magyarság« ügyéért folytatott »hazafias«, jelentős anyagi áldozatokat is követelő tevékenységét. Azonos törekvésű személyek úgy döntöttek, hogy e munkájában anyagilag támogatják.

A levél elküldésével egy időben nagyobb pénzeszeget juttatunk címére. A kombináció várható eredménye:

Dr. Ilia Mihály az anyagi támogatást elfogadja, és megkezdí kapcsolatai ellátását nagyobb tételben könyvekkel, folyóiratokkal, több hozzá beutazó személyt lát vendégül. Aktivizálódása további lehetőséget biztosít számunkra anyagi támogatásának elhíresztelésére, s így lehetővé válik lejárátása, elszigetelése. (...)

A körülményeket elemezve a felsőbb pártszervekhez vagy közvetlenül a BM-hez fordul, bejelenti a történeteket, hogy fedezze, tisztázza személyét. A közvetlen kapcsolatba kerülés lehetőséget teremt operatív célból történő felhasználására, ellenkező esetben teljes elszigetelésére.

Amennyiben a »támogatására« kapott összeget saját céljára használja fel, »a pénzt küldő személyek« nevezett kapcsolataihoz küldött levelekben leleplezhetik, lejárathatják, az anyagi támogatást megszüntethetik.

A kombináció végrehajtására, valamennyi várható lépésnek ellensúlyozására, operatív célokra történő felhasználására külön tervet dolgozunk ki.”

Aláírás. Egy volt tanítvány. A hálás fajta. Aztán M. István ales és Dr. K. Miklós aláírása, mint az apámról készült terveken, jelentéseken.

„Az első névtelen levelet meg is kaptam annak rendje szerint, ahogy a szervek eltervezték. Nem volt

egészen névtelen levél, mert a borítékra a hitelesség látszatáért ráírták géppel: Kolozsvári Bálint. A levél stílusa, dagályos hivatalossága, szólamai nem hagytak kétséget bennem, hogy kinek a provokációjáról van szó. Nem tagadom persze, hogy elkedvetlenített. A további kombinációkról csak ebből a hivataltól megkapott iratból tudok. Úgy látszik, hogy erről letettek, a pénzt nem rám költötték, hanem arra a harminckilenc besúgóra, akiket körülöttem mozgattak, beszámoltattak, és újabb föladatokkal láttak el. Ez az anyag sem vidámító olvasmány, és különösen szomorú egy névben fölismerni az egykori barátot, tanítványt. Sajnos, a többségüket felismerem, kiderítettem.

Aki ezt az egész akciót mozgatta, a Kolozsvári Bálint nevében írott levelet megfogalmazta, dr. F. László a hallgatóm volt, Tamás Attila kollégámnál doktorált Kassák Lajos munkásságából. Jól ismert engem. Mindig mondom a hallgatóimnak, az élet abszurd, nem az irodalom.”

„A Subások fedőnevű csoport, amely ellen nyomozás folyt, előbb ezekből állt: Csoóri Sándor, Kiss Ferenc, Für Lajos, Ilia Mihály. Azután szorgosan bevarrtak mindenkit ebbe a Subások csoportba, aki velem kapcsolatba került, még egykori tanáraitam, valamint Bálint Sándort és Péter Lászlót is.”

Ilia „felső kapcsolataiként” Kiss Ferencet, Csoóri Sándort, Czine Mihályt tartották nyilván. Többek közt. A tanítványok, kinevelt káderek (*kádertartalék – az egyik legszebb elvtársi szó*) sora: Baka István, Zalán Tibor, Ambrus Lajos, Csapody Miklós, Duró Győző, Füzi László, Lengyel András. A „bizalmát élvező, már valamilyen pozícióban lévő kapcsolatok” élén Péter László szegedi hely- és irodalomtörténész neve állt. A harmadik legtöbb besúgója Szegeden – tippnél több – neki lehetett. *Az én besúgóim* (Szeged, Belvedere Meridionale, 2007) című munkájában fölfedte a totális titkot. Ami a politikai rendőrség folyamatos bűnözése volt a pártállamban, és nem más. Az ő sorsa már csendőr apjával eldőlt.

Az épp százöt évvel született Bálint Sándor professzort 1980 májusában autó gázolta el Budán, a Széna térnél, így ő már nem szerepelt azok listáján, akik Ilia tanár úr bizalmasainak tartott a szerv. Néhány nevet említek csak: Lezsák Sándor, Pete György, Péntek Imre, Görömbei András, Veress Miklós, Vekérdi László. Igen, ők a bizalmát élvezték valóban. De ennél sokkal többen. Mesterm legelőbbre az egyetemi munkáját tartotta. Ő nyitott volt. A téglákat és a jövő ártótisztjeiket is becsületre, helytállásra, a magyar irodalom szeretetére tanította.

Miközben Aczél György (Appel Henrik) elvtárs, a kor mindenható kultúrcézárja, akinek legalább Radnóti Miklós volt a keresztapja 1944-ben, és még olvasott sokat, évenként magához hívatta mestermet, és általa üzengetett, főleg a népieknek, pedig Ilia tanár úr nemcsak velük, de minden igazán tehetséges tollforgatóval határainkon innen és túl tartotta a kapcsolatot. Egyszer még egy minisztériumi főosztályt is felajánlott neki. De tanárunk ekkor is óvatos volt. Maradt. Nem tud-

ták elvágni a gyökerektől. Nem tudták, hogy egy tápainak már Szeged is messze van.

(Hogy engem is érjen meglepetés, e nemszeretem dolgozat zárásakor: 94. évében járó anyácskám mondta tegnap a telefonban, hogy apám legármányosabb barátja = besúgója, „Tisza”, dr. Németh István főiskolai földrajz docens, jó magyar ember valójában öngyilkos lett. A házunk helyére húzott postapalota tetejéről vetette le magát. Nem szívroham végzett vele, mint én gondoltam. Honnan tudod, kérdem. És akkor anyám kimondta egy embernek az igazi nevét, akit szintén besúgásra kényszerítettek, mert a szegedi szabadkőművesek vezetője volt, „Makai Péter” fedőnéven. Az egyetlen volt, akiről apám még életében tudta: használják.)

Hát így. Ilyenek voltak. Mi meg nem tudtunk rólok. Nincs az a titkos dolog, amit az idő ki nem forog.

Mátyás-emlékműterv részlete, Az erő allegóriája, 1842–43

BARNA T. ATTILA

A magány pályaudvarán

*A magány pályaudvarán
egyetlen utas vagyok
Toporgok
bőröndöt szorongatva
benne
éjszakáim gyűrött átizzadt szennyese
A vágányokra némaság havaz
Innen nem indul s ide
nem érkezik vonat
csak az örület megafonja
hadar valamit recsegve érthetetlenül*

Révület az alkonyatban

*Avar alá
harangszó bújik*

*Az ég
izzadt vörös homlokába hulló
hajfürt
az éj*

*Nyugszik a föld
mellén pihenő bronzsín öklei
kihunynak*

*Pucér
fűszálakat
füröszt
a harmat*

*Elkóborolt
állatkölyök
nyüszít a szél
A csönd lovai közelednek patájuk dobog*

Krúdy

*Suttogó szobák.
 Vonagló meztelen testek az őszben.
 Leütött akkord a zongorán.
 Vénlányok megöszült sóhaja a tükör előtt.
 Béna vasárnap délután.
 Csipketerítők sikolya.
 Vadszőlőlevelek sziszegése sárga falakon.
 Tabáni kiskocsmák tűnődő némasága.
 Rég elporladt korhelyek árnya a söntésben.
 Gázlángok lila bánata.
 Indulás az alkony vörös postakocsiján.
 Messzi hómezőn elvérző hegedűszó.*

Falu bolondja

*Körültáncolják a napsugarak
 Fehér szakállát cibálja a szél
 Harsogva csúfolják a patakok –
 Hatalmából ami megmaradt
 Egy hókupacon üldögél
 Az árokparton s magában dohog
 Falu bolondja lett a tél*

Ferenczy István budai házának udvarán, 1846 (daguerrotypia)

PAPP-FÜR JÁNOS
Talentum Program – Zánka

Szép, novemberi őszen érkezünk Zánkára, a Talentum Program (2014. november 26–30.) helyszínére. A nyáron megrendezett Erzsébet Táborban ki kellett választanunk tehetséges fiatalokat az íróiskola hallgatói közül. A költészeti szekció résztvevői közül két lányra esett a választásom: Győri Krisztinára és Weeber Luca Borbálára.

A döntésben több szempontot is figyelembe kellett vennem. Többek között, hogy a hallgatók egyéni látásmódjuk mellett a szövegalkotásban legyenek végig következetesek és éberek. Írástechnikájuk mutasson költői ambíciót, és ne csupán az alkotói mechanizmus legyen mérvadó, de bánjanak jól a nyelvvel és a költői kellékekkel.

A program keretében sokkal közelebb tudtunk egymáshoz kerülni a napi kétszer háromórás alkalmaknak köszönhetően, és annak, hogy mindössze két gyerekre kellett összpontosítanom. Így sokkal többet és mélyebben tudtunk foglalkozni az adott szövegekkel, és az alkotói folyamatokat is végig figyelemmel tudtam kísérni. Először a nyár óta született versekkel foglalkoztunk: hogyan, miként alakultak az írásaik, képesek voltak-e használni az ott tanultakat, s ha igen, hogyan tudták magukba építeni.

Első nap délelőtt főként ezt próbáltuk megbeszélni, illetve meghatározni az elkészült versek erős, illetve gyenge pontjait. Arra törekedtem, hogy először egymás hibáira mutassanak rá, én pedig mindkét verset elemeikre szedtem, majd összeraktam – a magot, az érzékeny középpontot meghagyva, sőt, a lehető legkevésbé érintve.

Három fő részre osztottam a tanulási folyamatot. Az elsőben általánosabb kérdésekkel: költészettel, versekkel foglalkoztunk, megidézve Pilinszky János műveit. Megnéztünk egy vele készült interjút, és az ebben elhangzottakat (tanácsokat, útmutatásokat) próbáltuk felhasználni a saját versek kimunkálása közben. A másik részben a fiatal, kortárs irodalommal ismerkedtünk, és ezeknek az új hangoknak a működését vizsgáltuk, próbálva a két hallgató hangszínét felvinni erre a palettára. A harmadik feladatot pedig az irányított írás képezte: egy szöveg közös elolvasása után egyetlen szóval kellett megragadni azt. A hallgatók ezt követően papírra írták ezt a szót, kicserélték egymás között, és másnapra olyan verset kellett írniuk, amelynek ez a szó a címe. Itt mutatkozott meg igazán a felkészültségük, hogy miként bántak a nyelvvel, és hogyan képesek a másik gondolatát az irodalom formanyelvén leképezni.

A tábor ideje alatt mindketten nagy átalakuláson mentek keresztül, figyelemmel kísérték, és megértették a szövegalkotási folyamatok érzelmi és technikai vetületét. Egységes, magas minőségű verseket produkáltak.

GYŐRI KRISZTINA MÁRIA

Bekerített semmi

*hallójáratom formájára tágul
 beszív
 kifúj
 azután kimered
 végtelen indákká nyúlnak ujjaim
 buja dzsungelek fáira fonódnak
 részenként oldódik
 pocsolyába gyűlik
 s lesz egésszé
 egybefolyva egyetemes vizekkel
 a boltozat alatt és a boltozat felett
 idegen formákba csapódik ki falamon
 hajnalig a vakolatba simulva dédelgetem*

Az itt közölt verseket és kisprózákat a Talentum Program diákjai írták

WEEBER LUCA BORBÁLA

Üresedés

*palacsintát sütök
 mert ez a kedvenced
 és békülni akarok
 már hoztam tejet és tojást
 vasárnap van
 a bolt zárva
 kis köténykében sürgölődöm
 a levegőbe dobom a palacsintát
 és meg tudom állni hogy lecsipkedjem
 a ropogós széleket
 nehogy azt hidd
 nem érsz meg nekem annyit
 hogy várjak vele egy kicsit
 ami néha nem is olyan kicsi
 mert te még vasárnap is későn érsz haza
 megterítek
 és együtt esszük meg azon az asztalon
 amit még egy lomtanitáson szereztél
 és nyolc emeletet cipeltük felfelé
 ez hiányzik
 nem a tej amit megittál a macskával*

CSENDER LEVENTE

Prózában utaztunk

A tavaly nyáron Balatonberényben megrendezett Erzsébet Tábor diákírói közül három tehetséges prózaíró lány vehetett részt a Talentum Program őszi zánkai táborában. Abba a szerencsés helyzetbe kerültek, hogy csütörtöktől vasárnapig csak irodalommal foglalkozhattak. Szántó Kamilla Esztergomból, Borbíró Bíborka Dévaványáról, Székely Gyopár pedig Kolozsvárról érkezett a táborba. A prózaíró szekció foglalkozásainak témája a kortárs rövidpróza volt. A szemináriumok alatt a lányok megismerkedtek Bodor

Ádám, Jorge Louis Borges, Ferdinandy György, Cserna Szabó András és Tar Sándor novelláival, majd az általuk hozott írások feldolgozása következett, végül pedig rögtönzött mondatok hatására kellett írniuk, amelyeket bele kellett szőniük a születő történetbe.

A táborban létrehozott írásokból kitűnt, hogy milyen nagy a különbség a két tizenöt éves lány és a tizenhét éves világtapasztalata közt. A tizenhét éves Kamilla sokkal pontosabban reflektált saját életére és környezetére, ráértett az iróniában rejlő lehetőségekre, s ezzel példát is mutatott a fiatalabbaknak.

Úgy vélem, sikerült hasznosan eltöltenünk a négy napot, és mindenki sokat merített az együttlétből. Tavasszal folytathatjuk a közös munkát.

SZÁNTÓ KAMILLA

Zuhany

Csobog a zuhany, és hallom, ahogy énekel. Vagyis előad. Mert ő a zuhany alatt is előad. Dalt nem lehet kérni. Ő viszont küld. Gondolom, mindig az éppen aktuálisnak. Mármint az aktuális hallgatóságnak. Én most egy aktuális hallgatóság vagyok, mert kuporgok az ágya szélén, és hallgatom. Hallgatom az előadást, ami nekem szól, de mégsem rólam. És mégis megnyugtat. Talán csak a vízcsobogás miatt, vagy a mély hang hat rám így, esetleg, mert érzem az illatát, vagyis a tusfürdőét, de én mindig azt hittem, hogy ő így izzad, és most rájövök, hogy nem. Mert ő is csak ember, és valahogy ez is megnyugtat. Vagy talán csak annyi az egész, hogy jó aktuálisnak lenni. És már nem vagyok nyugodt. És nem vagyok állandó. Csak aktuális vagyok, és egy pillanat alatt irigy is a többi aktuálisra, akiket azért valahol sajnálok, és majd valamikorra eljutok oda, hogy magamat is sajnáljam, de most csak ülök és hallgatom, és nem fogom fel, hogy mi van, hogy mi vagyok, mert még tart az előadás, és én hallgatóság vagyok, és talán, mert valakinek kell majd, talán én a része vagyok.

Meg a repülők

Most várok. Általában ezt csinálom. Most a nyarat. Jönnek meg mennek a dolgok. A repülők is. Azok is dolgok. Szerintem. Most lassabb vagyok, mint szoktam lenni. Most ugrándozni szoktam. De csak egy részem. Az egyik belső. Kicsit tehetetlen vagyok. Lefagy a kezem. Nem tudom. Nem fáj. Csak zsibbad. A kezem. Az agyam. A szám sebesre harapva formál szavakat. Most csak tátogok. Senki nem tud szájról olvasni. Vagy tudnak. Csak engem nem akarnak. Én várok. Mindenre. És majd jön a nyár. Meg a hangom.

Legyünk

Legyünk önmagunk. Mindig. Ez rendkívül fontos dolog. Meg legyünk szépek. De persze ez alap. Meg ne hagyjuk ki a tornaórát, meg írjunk házit. Meg igazából egy versenyt is régen nyertünk már meg. Ideje lenne. Elvégre mi mind tehetségesek vagyunk. Meg önmagunk. Ez fontos. Állítsunk fel szabályokat. Ez is fontos. Aztán rúgjuk fel őket. Mintha önmagunk lennénk éppen. De azért az életünket ne rontsuk el teljesen. Az nem ránk vallana. Tegyük el a blokkot. És aztán fekete bőrnoteszban vezessük a kiadásainkat. Lehetőleg ne legyen túl sok. Olvassunk sok szonettet, hátha meggyógyítja a lelkünket. Nem mintha bármi baja lenne. Meg adjuk át az ülőhelyet a buszon. Sőt. Le se ülünk. A hajunk pedig mindig legyen ápolat. Meg ugyebár legyünk önmagunk. Mindig.

KERTÉSZ LÁSZLÓ

Nemzeti reprezentáció a magyar szobrászatban: Ferenczy István

Magyar, azaz nemzeti művészetről onnantól kezdve van értelme beszélnünk, amikor először jelentkezik a nemzet reprezentációjának megfogalmazott igénye. A művészettörténet-írás a reformkort tekinti a magyar művészet első szakaszának. A magyar szobrászat kezdete azonban egyetlen névhez kötődik: Ferenczy Istvánéhoz.

Ferenczy Rimaszombaton születik 1792-ben. A városban lakatosmesterként nagy társadalmi elismertséget kivívó apja a fiút is lakatosnak szánja. A legény 1810-ben, amikor felszabadul, tapasztalatszerző vándorútra indul. Első célpontja a főváros. Budán és Pesten négy évet tölt a mesterség további tanulásával, majd 1814-ben Bécsbe megy.

A császárvárosban 1815-ben már a francia származású acél- és aranyműves Wilhelm Thüriet műhelyében találjuk, majd még ugyanabban az évben felvételt nyer az akadémia iparos-legényeknek indított, érmészetet oktató tanfolyamára. A következő év folyamán már egyértelműen jelentkeznek ambíciói: érmet metsz, és a munkával pályázik az akadémia díjára. Vetélytársai évek óta az akadémián tanuló iparos-legények, ennek ellenére elnyeri az érmészeti osztályon kitűzött kisebb díjak közül az elsőt. A siker első mámorában sorsdöntő lépésre szánja el magát – amit valójában egy ideje titokban már tervezget –, és megírja édesapjának, hogy a lakatossággal azonnal felhagy. Egy hét múlva már be is iratkozik az érmészeti osztályra rendes növendéknek. Végül ez lesz az egyetlen év egész életében, amikor rendszeres művészeti képzésben részesül. Akadémiai időszaka igazi mesterének Josef Klibert tekinti.

Bécsi évei alatt megismerkedik a császárvárosban élő magyar értelmiség egyik kis körével, amelynek tagja Decsy Sámuel, Igaz Sámuel és Márton József is. Márton ekkoriban Csokonai Vitéz Mihály verseinek összegyűjtésével és sajtó alá rendezésével foglalkozik. Ferenczy figyelmét ő hívja fel Csokonaira, és ő adja neki a majd később fontos szerephez jutó, a költőt ábrázoló Friedrich John-metszetet is.

1818-ban arra hivatkozva, hogy csalódott az akadémiában, Ferenczy otthagyja Bécsset, és Rómába indul. Valójában a türelmetlensége és a becsvágy hajtja. Magyar szobrász öelötte még nem célozta meg a római tanulmányutat.

Róma, amely a XVIII. század végén nagyban hozzájárul a klasszicizmus gyors kifejlődéséhez, még ekkoriban is a művészeti eszmék cseréjének egyik központja. Ferenczy szempontjából azonban még ennél is fontosabb, hogy itt dolgozik a kor két leghíresebb szobrásza: Antonio Canova és Bertel Thorvaldsen.

Ferenczy Rómában azonnal elmegy Canovához, hogy alkalmazza őt, azonban nem jár sikerrel. Az ifjú még ugyanezzel a lendülettel megkeresi Thorvaldsent is, aki ugyan nem küldi el, de munkát nem ad neki, mindössze befogadja népes műhelyébe.

Ferenczy egy Thorvaldsentől kapott kis márványdarabból saját kedvére farag egy csinos kis reliefet, amelynek hamar híre megy. Az osztrák követ műpártoló felesége mint a monarchiából jött ifjút pártfogásába veszi, és szállást ad neki a követség épületében, a Palazzo di Veneziában.

Részben mindennek hatására kap egy nagyobb darab márványt Thorvaldsentől, aki azonban munkát továbbra sem bíz rá. Ferenczy 1818 augusztusában hozzáfog *Csokonai mellportréja* elkészítéséhez. „...derék hazafiakat találván, miért dolgoznék idegeneken” – írja ekkor vállalkozásáról. Azért Csokonait választja, mert birtokában, és így kéznél van a Friedrich John által készített metszet. Ferenczy a klasszicista portré idealizáló vonalát követi. Vagyis nem az arc egyéni karakterjegyeit örökíti meg, hanem arányosítja és szabályosítja a részleteket, az ókori ideálportrék eszményivé alakított fejtípusához igazítva. Saját találmánya: modelljét nem tógában, hanem zsinóros, prémes, magyaros köntösben ábrázolja, ami miatt a szobor még nagyobb figyelmet kelt. Költőnek szobra pedig addig Magyarországon nem készült.

Nem sokkal azután, hogy Rómába érkezik, Ferenczy egy nemzeti pantheon megalkotását tűzi ki célul maga elé; a portré ennek része. A Nemzeti Múzeum első igazgatója, Jacob Miller már 1815-ben kifejtette egy Széchényi Ferenchez írott levelében a leendő Nemzeti Múzeumon belül létrehozandó nemzeti pantheon (Pinacoteca Hungariae) tervét, amelyet 1817-ben és 1818-ban nyomtatásban is publikált; ezek a nyomtatványok jutnak el Bécsbe is.

Ferenczy ekkor még mindig nem tanítvány Thorvaldsennél, csak alkalmazott. A változást József nádor

látogatása hozza el. A nádor az arisztokrata utasok szokása szerint meglátogatja Thorvaldsent, aki felhívja a figyelmét Ferenczyre. A nádor kikérdezi terveiről, majd támogatást ígér. Amikor egy évvel később újra átutazik Rómán, maga közli Ferenczyvel, hogy a tanulmányait három évig támogatja. Ferenczy és Thorvaldsen közt nem alakul ki igazi mester-tanítvány kapcsolat, Thorvaldsen azonban jóindulattal van iránta, 1822-ben levélben javasolja a nádornak további támogatását.

Ferenczy még 1820-ban lát neki *A szép mesterségek kezdete*, vagy másképp *Pásztorlányka* néven is ismert szobor faragásának, amelyet a közvélemény majd a római időszak, sőt az oeuvre főművének tart. A választott téma eredete egészen idősebb Pliniusig megy vissza, lényege: a képzőművészet az árnyék körülrajzolásával kezdődött. Ferenczy leírásában: „egy pásztorlány, midőn a szeretője el akarván utazni, az árnyékját a homokba békarcolja, hogy eszerint a szeretőjének ábrázata örökös emlékezetben nála maradjon; az napról napra nagyobb tökéletességre menvén, kezdetek festéket reá rakni, annak utána kőbe faragni stb...”

A vetődő árnyék megjelenítése a szobrászat hagyományos eszközeivel nem igazán megoldható; ezért ez Ferenczynek sem sikerülhetett. A megjelenített férfi-profilból nem derülhet ki, hogy árnyék. Ugyanakkor a plasztika mint leánykaszobor minőségű. Két előképe Doidalszasz *Guggoló Aphroditéje*, és Thorvaldsen egy *Térdelő nőalakja*. Ferenczy szobrán a szinte reliefszerűen szerkesztett főnézet merész megoldása a fej szembefordítása a nézővel. Olyan finom plasztikai részletmegoldások is gazdagítják a munkát, amelyek arra utalnak, hogy a megformálásban minden bizonnyal tanácsokkal segíthette legalább egy, nála már biztosabb formaérzékű szobrász: Canova vagy tanítványa, Cincinnato Baruzzi, vagy mindketten.

1822-ben hazaküldi a *Pásztorlánykát* és a *Csokonai-mellportrét*, utóbbit ajándékol a debreceni református kollégiumnak. Ezután népszerűsége és ismertsége országos lesz: újságcikkek, versek ünneplik.

Kazinczy, aki egyike azoknak, akik a leginkább szívükön viselik a nemzeti művelődés ügyét, maga is Debrecenbe megy, hogy láthassa a *Csokonai-mell-szobrot*, majd sűrű levelezéssel hívja fel ismerősei figyelmét a szobrászra. Amikor a Hebe irodalmi zsebkönyv közölni tervez a *Pásztorlánykáról* egy metszetet, hosszú értékelő ismertetést ír hozzá, ami egyben a magyar képzőművészeti kritika egyik korai megnyilvánulása.

Rómában Ferenczynek jövedelmeiből arra is telik, hogy egy kisebb szoborgyűjteményt összevásároljon. Olyan reneszánsz és barokk bronz és terrakotta kisplasztikákból, amelyek a gazdag gyűjtőknek nem kellettek. A vásárolt munkák egy részét ókorinak hiszi, például a Leonardo vagy köre által mintázott *Lovast* is. A további remekműveket is tartalmazó, közel nyolcvan darabos gyűjtemény lesz majd a Szépművészeti Múzeum szoborgyűjteményének alapja.

A nádor közben biztatja, hogy Rudnay Sándor hercegprímástól kérjen munkát, aki meg is bízta az épülő esztergomi székesegyház lépcsőzete mellé szánt két kerub elkészítésével. 1823-ban a szobrász elküldi a terveket, amelyekkel a primás elégedett is, de ekkor Ferenczy váratlanul feltételeket támaszt, amelyeket ultimátumszerűen küld meg Rudnaynak. Követelése elsősorban szobrászi öntudatáról tanúskodnak, és a hagyományos művész-mecénás viszony elutasításáról.

Rudnay nagy hazafi és egyben a felvilágosodás kései képviselője, azonban el kell, hogy utasítsa Ferenczy követeléseit, mert azok közt több teljesíthetetlen szerepel. Amint Ferenczy levelezéséből tudjuk: szándékolta. Úgy tűnik, a lelkiállapota az ok: a magyar közvélemény, a „nemzet” várakozása oly magasra helyezi a mércét, hogy még ez az átlagon felüli önbizalommal rendelkező ember is megretten egy pillanatra, vajon meg tud-e majd ennek felelni?

1824-ben hazatér, és Budán telepszik le. A körülötte kialakult kultusz, hírneve biztosítja, hogy bővelkedik a megbízásokban. A megrendelők a költségigényes szobrászat hagyományos mecénásai: az arisztokrácia és az egyház. A reformszemléletű főurak portrékat, oltárszobrokat, síremlékeket készíttetnek vele. Megrendeléseiken túl is támogatják: szalonjait is megnyitják előtte, sőt, gróf Sándor Móric évekig szállást is biztosít számára budai palotájában. Persze Ferenczy ideája és becsvágya valójában a közösségi megrendelés, a nemzet mint megbízó és az országos fontosságú feladat.

A polgárosodó rétegeknek és az értelmiségnek ugyan ekkoriban már jelentős a szerepe az irodalmi és képzőművészeti ízlés meghatározásában, de a képzőművészetben még nem képesek bőkezű műpártolásra.

Ferenczy ezekben az években készített portréi közül több elveszett, azonban a fennmaradtak közt két minőségű darab is van: *Ürményi József* (1827) és *Kazinczy Ferenc portréja* (1828). Szemléletükben lényegesen eltérnek a *Csokonai-mellszobor* plasztikai felfogásától, a klasszicista megközelítés egy másik

irányát képviselve. Ferenczy annak idején Rómában eljár a Vatikáni Múzeum portrégyűjteményébe, az ott őrzött antik római portrékat rajzolni. Ennek hatására fordul a római portrék realizmusa felé, amely nem a vonásokat kívánja idealizálni, csak a mimika mögötti pszichét. Legjobb munkái e váltás gyümölcsei. Ezeken a művein előszeretettel alkalmazza – amint Cifka Péter jó szemmel veszi észre – a hellenisztikus és római portrék gyakran alkalmazott fogását, a külső szemzug egy síkon való ábrázolását a belsővel, amely komolysággal és drámai kifejezéssel ruházza fel az arcot.

Elkészíti *Kazinczy portréját* is – megbízás nélkül –, a leendő nemzeti pantheon tervét tovább dédelgetve.

Ambícióihoz igyekszik az infrastruktúrát is megteremteni: hazai fehémárványt keres, négy évébe kerül, míg az erdélyi Ruskiczán végre megtalálja a megfelelő lelőhelyet.

Ezekben az években egyetlen polgári megrendelése *Kultsár István lapszerkesztő síremléke*, amely a belvárosi plébániatemplomba kerül. A dombormű kompozíciója Canova *Giovanni Falier-síremlékéét* követi, Ferenczy azonban felerősíti a relief plasztikáját, ami a kompozíció térkezelésének eredeti rendszerét meggyengíti. A lepelrácok hibáitól eltekintve az összkép azonban elfogadható színvonalú.

1824-től 1832-ig készíti Válra az *Ürményi-emléket*, és ezzel egy időben az esztergomi székesegyházba a *Szent István vértanú-oltárt*. A magyarországi egyházművészetben még erős a barokk hagyomány, Ferenczy is él több barokk kifejezőeszközzel, bár az oltár egésze klasszicista szellemű. A szobor domborműves háttér elé állítása tipikus barokk fogás, amint a háttér festőien előadott felhőzete és a sugaras istenszem-motívum is. Mindezt ugyanakkor a klasszicista ízlésnek megfelelő oszlopos és tojássor-díszes architektúrába foglalja, és az új stílus szellemében fogalmazza meg a vértanú alakját: bensőséges, visszafogott gesztusokkal.

1832-ben Ferenczyt első képzőművészként megválasztják a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjának.

Az 1830-as években elmaradozik a szalonokból, és először Döbrentei Gáborral barátkozik, majd Fáy Andrásnál lesz mindennapos látogató. Fáy Kalap utcai háza irodalmi központként működik. Az író neki ajánlja majd *A Bélteky-ház* című regényét is. Vörösmartyval is kedvelik egymást. Ahogyan kikopik a szalonokból, csökkennek a főúri megbízásai, bár ezután is kap e körből még megrendelést: 1831-ben a *gróf Rhédey család síremlékére*, 1834-ben a gróf Brunszvik családnak tervez szintén síremléket, 1837-ben pedig gróf Fáy Istvánnak készíti el a *Pásztorlányka* másodpéldányát.

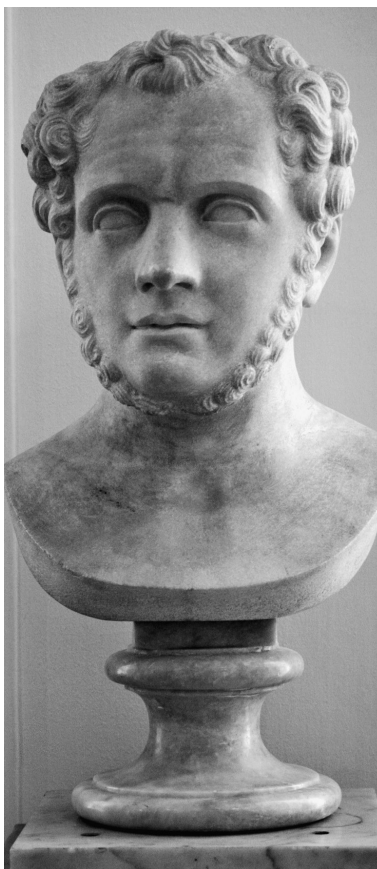
Ezzel egy időben – a magyar képzőművészet történetében először – jelentkezik a Ferenczy által mindig is várt megrendelő: a közösség, a társadalom. Mivel a nemzeti öntudat ébresztésében Magyarországon kiemelt szerepe van az irodalomnak, az első közösségi megrendelések is íróknak állítanak emléket.

Először – Döbrentei kezdeményezésére – még a költő halálának évében, 1830-ban *Virág Benedek emlékművére* gyűjtik össze a pénzt. A domborműves emlék 1834-re készül el, sajnos alacsony művészi színvonalon. A mesterség rohamléptekben való elsajátításának negatív következményei Ferenczy egyes munkáinál elkerülhetetlenül jelentkeznek.

Kisfaludy Károly emlékművére és

Kölcsey Ferenc szobrára a gyűjtést azok az írók kezdeményezik (Toldy Ferenc, Bajza József, Vörösmarty Mihály), akik majd 1836-ban a Kisfaludy Társaságba tömörülnek.

Kisfaludy halálának évében kezdik meg a gyűjtést az emlékműre, ami – mutatva a korabeli társadalom szerepvállalását – olyan jól sikerül, hogy jóval több pénz gyűlik össze a szükségesnél. Ez teremt lehetőséget arra, hogy Kisfaludy neve alatt megalakuljon az első magyar irodalmi társaság. Az emlékműterv 1831-ben készül el, amelyet Ferenczy műleírása alapján így rekonstruálhatunk: négyszögű posztamentumon emelkedik a néhány lépcsőfokon álló, csonkolt oszlop, amelyet Kisfaludy életnagyságnál nagyobb mellportréja koronáz. A lépcsőkön térdel a Múza, a szoborhoz borulva; kezét a költő felé nyújtja. Az osz-

Önarcmás, 1819-30 körül

lop lábánál a költészet attribútumai. Később mind-ezen kicsit módosít: a talapzatot szarkofágformaként képzele, és a Múzsát már nem a lépcsőre, hanem a szarkofág fölé térdepelteti. A terv eredeti formájában soha nem valósulhat meg, az emlékmű további sorsa meglehetősen balszerencsés.

1836-ban a mellszobor és a nőalak már nagyrészt készre vannak faragva, és egyöntetű sikert aratnak, azonban Ferenczynek ekkor az az ötlete támad, hogy az emlékmű rangjának megfelelő hely az épülő Nemzeti Múzeum kertje lenne. A kert azonban majd csak nagyon soká éri el azt az állapotot, hogy az emlékmű befogadására alkalmas legyen. Csak jóval Ferenczy halála után, 1873-ban ad megbízást Pulszky Ferenc, a Nemzeti Múzeum új igazgatója Jablonszky Vince kőfaragónak és szobrásznak az emlékmű hiányzó részeinek elkészítésére és a felállításra. Jablonszky azonban nem kapja kézhez Ferenczy legutolsó tervvázlatait, így maga készít tervet. Teljesen megváltoztatja az emlékmű arányait, botrányos minőségűre. Az ez alapján kivitelezett munkát adják át 1875 szeptemberében. Az emlékmű a II. világháborúban elpusztul, jelenleg már csak az 1952-ben faragott másolat áll a helyén.

Harmadik közmegrendelésén, a *Kölcsey szobron* Ferenczy ismét jól kamatoztathatja az Itáliában szerzett tudását: a plasztika kompozíciója kisebb módosításokkal Canova *Letizia Ramolino Bonaparte* szobrának tükrözése. Az előrenyújtott láb és a kezek részletképzése kvalitatív, az arc is eleven, feledtetve a drapériaráncok zavaró esetlenségének hatását.

Az 1830-as évek Ferenczynek szóló egyetlen polgári megrendelése az a domborműves emléktábla, amelyet Szánthóné Kuthy Juliánna állíttat elhunyt szerettei emlékére. Művészetszociológiai és történeti jelentősége nagy, hiszen az első vidéki (kecskeméti) polgári megrendelés.

Ferenczy a hazatérte utáni tíz évben jól keres, így bátran tervez. 1834-ben megvesz a Várban, az Országház utcában egy házat, amely mellett egy műtermet is felhúz. A műhelyben hárman is dolgoznak a keze alatt. Azonban az a felvilágosult, hazafias főúri mecénásgeneráció, amely a hazaérkezése után támogatja, fokozatosan kihál, folyamatosan csökkenő jövedelme a műhely fenntartásához lassan nem elegendő.

Régi hívei azonban kitartanak mellette, barátai társaságot alapítanak a segélyezésére. Az az ideájuk, hogy közadakozásból nagyszabású emlékműveket emeltessenek, így juttatva munkát a művésznek.

1839-ben Nyáry Pál a társaság nevében egy proklamációval fordul a nemzethez. A felhívás címe: *Fel-szólítás a honi szobrászat ügyében*. „Ferenczy István majd két év óta munka nélkül... Hazafiak! Kinek jutott eszébe közületek: milly kincset veszthetnénk... Adjunk a művésznek művészhez illő nagyszerű munkát” – írja többek közt Nyáry. 1840-ben a társaság el is kezd gyűjteni az első munkára: egy Mátyás király emlékműre. A felhívásban azonban – szerencsétlen módon – összekötik a nemzeti királynak állítandó emlék eszméjét Ferenczy személyes megsegítésével. Ez és az emlékmű 100 000 forintos költségvetése többekben visszatetszést kelt. A terv sem győz meg mindenkit: méretei és zsúfolt kompozíciója sokak számára idegen. A lovas szobor és a talapzat arányai sem szerencsések: az óriási sírkamrán mint posztamentumon eljelentéktelenedve áll a lovas. Óriási, Magyarországon képzőművészeti tárgyban még soha nem látott sajtóvita bontakozik ki; a többség támadja a tervet. Csak 10 000 forint gyűlik össze, Ferenczy azonban mindenképp az eredeti tervet akarja megvalósítani. Még abba is beleegyezne, hogy a közvéleményben ekkoriban már erősen jelentkező romantikus ízlésnek megfelelően magyaros öltözetet adjon a királynak, illetve a domborműveken is megjelenjenek népies elemek. A lovast és a domborműveket 1:2 méretarányban megminta, majd tanulmányútra megy Ausztriába és Itáliába, hogy bronzöntőműhelyt létesítsen. Mátyás kora óta az elsőt Magyarországon. Tervét meg is valósítja, és nagy nehézségek árán kettőt a domborművek közül kiönt. Ekkor előbb az országgyűléstől kér pénzt – nem kap –, majd a nádorhoz fordul, aki a császárhoz továbbítja a kérést. Törvényszerű az elutasítás, a nemzeti király felmagasztalása nem az udvar érdeke.

Ferenczy hét éven át küzd még az emlékműért. 1846-ban, amikor belátja, hogy hiába, összetöri gipszmintáit, mindenét eladja, és hazaköltözik Rimaszombatba. Elutazása előtt még egy szobrot farag: a *Haldokló Eurydikét*, sorsának jelképül – végrendeletében ezt teteti majd a sírjára.

Rimaszombatban még kilenc évig él visszavonultan. Inkább csak magának dolgozik. A Tudós Társaságnak készít még két portrét, Kazinczyét és Kölcseyét – utóbbi befejezetlen marad. A nehezebb munkákhoz a szomszéd faluból hív át egy kőfaragólegényt – a neve: Izsó Miklós.

Amikor 1856-ban Ferenczy István meghal, halálhíre kapcsán az újságokban csak pár sor jelenik meg.

KULIN BORBÁLA

Zolika autója

*Nagyon tetszett, akárcsak egy igazi.
Sárga kislapáttal, nagy gonddal
mélyítettem a homokozóban
váram alagútját, és közben csakis
Zolika autójára gondoltam.
Három kör, ebben egyeztünk meg,
utcavégi fordulókkal.*

*Tágul, szélesedik szemcsénként az űr
omlékony, gyenge váramban.
A puncimat akarta megnézni,
kölcsön kocsiért cserébe. Térdig húzva le
a bugyimat, így szólt az egyezés.*

*Az erősek tejet isznak, és győzelmeken
érlelődnek. Én meg csak Zolika játékkocsijára
áhitottam, és sohasem bírtam a tejet.
Fehérjeallergiám máig szorongat, akár
ez a gyerekkori emlék.*

*Élek eltiporhatatlan,
aláaknázhatatlan erődítményemben,
és órákig vergődöm hajnalonta, mire
végre visszaalszom.*

*Ahogy akkor pedáloztam, nagy ívben
fordulva az utcavégi háznál, a kutyák
harmadszor is megugattak.
Akkor még nem tudhattam:
a becsület kedvéért nem lett volna szabad
soha, senkihez visszafordulnom.*

Búcsú virágvasárnapra

*A galamb, amit hónapokig etettünk,
ma beköszönt a nyitott üvegajtón.
Letettem a csészét. Nem haragszom rád,
délután felhívlak újra.*

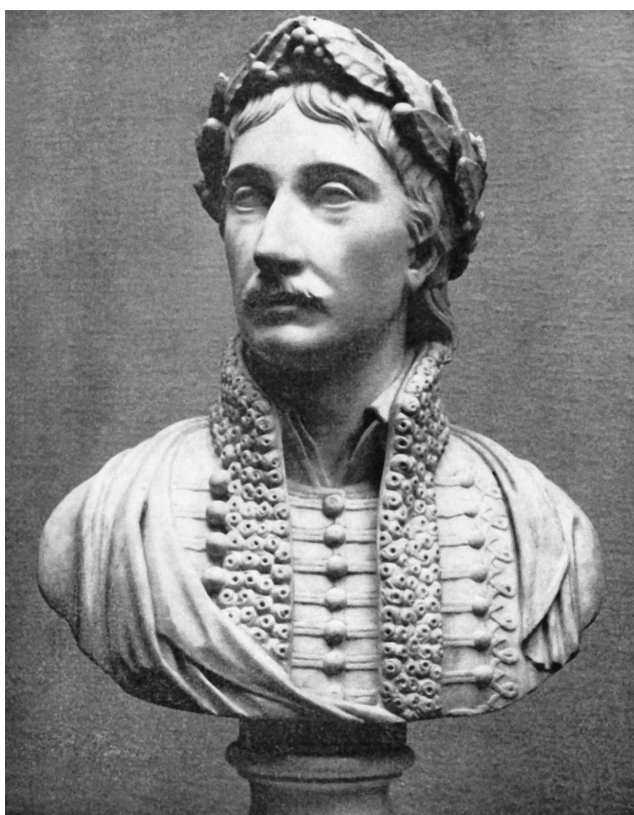
*Hiába kereslek.
Cseresznyevirágaid havaznak teraszomra.
Ablaküvegen sóhajok párái, feltörő zokogásé.*

*Örökre kihűlt kávé az asztalon.
Tíz év – egy napszakkal jársz előttem.
Fázni kezdtem. Tavaszillat. Rám esteledik.*

Köldöktérkép

*New Yorktól délnyugat felé keresd a köldököm.
Hadd húzzam aztán ujjadat a számig.
Szűzi hegyeit a szívemnek nem láthatod,
csak amikor fáj is. Hová olvadunk lassan, zsugorodva?*

*Itt éltem – láthatod: messze. Vagyunk még?
Az ajtón túl hóesés szitál. Szűz még
és szűk a fehér utca. Hideg van, te bolond,
nem bánlak így sem. Hadd legyek neked,
aminek hagyod, vagy engedd, veled
gondoljam ki magadnak magunk.*

Csokonai mellszobra, 1818–19

SIPOS LAJOS

Nemzetfogalom és irodalom

A „nemzet” (natio) és derivátumai (nemzeti, nemzetiség, nacionalis, nacionalista) a „születni, származni” alapjelentésű latin igéből eredeztethetők. Az etnikum, etnikai, etnicitás, amely a „natio” származékainak megfelelője, a görög „ethnosz”-ból ered. Az etnikum – a legelterjedtebb felfogás szerint – területileg, genetikailag, alkatilag és kulturálisan elkülönülő származási csoportok olyan együttese, amely a nemzetté válás lehetőségével rendelkezik.

A „nemzet”-nek mint fogalomnak ugyanakkor többféle jelentése van. A középkorban egy uralkodó alá tartozó nemesemberek összességét jelentette, függetlenül az adott személy anyanyelvétől és születési helyétől.¹ A „Natio Hungarica”-nak így jog szerint tagja volt a „hungarus” tudattal rendelkező szlovák, román, német, itáliai és más etnikumokhoz tartozó személy is.

A XVI. századtól új korszak kezdődött. Luther Márton fellépése és a reformáció elterjedése, a *Biblia* különböző nyelvekre való lefordítása, sokszorosítása és terjesztése nyomán² létrejött egy transzeurópai értelmiség, amely újraértelmezte viszonyát nemcsak a hithez, hanem az őt körülvevő népcsoport nyelvéhez és múltjához.³ Ebben a folyamatban, párhuzamosan a különböző európai államok rendjének és rendszerének kialakulásával, kiformalódott az egyes etnikumokhoz tartozók összetartozás-tudata, az anyanyelvük-höz-kötődés értéktudata, s a közös történelem képzete is. Valamivel későbbtől, a XVIII. századtól számítva eshet szó már a mai értelmében vett „nemzet”-ről, mégpedig – történelmi távlatból szemlélve – annak hamarosan kialakult két változatáról. Az első egy nemzethez tartozónak számította az egy ország területén élő különböző etnikumok tagjait, akiknek a mindenre érvényes politikai alkotmány azonos szabad-

ságjogokat biztosított. A másik főleg a Közép- és Közép-Kelet-Európában volt egykori birodalmakban és a birodalmak helyén létrejött államalakulatokban formálódott, amelyekben a lakosság többsége egy etnikumból származott ugyan, de a közösség és az egyén identitását nem az állami élet, hanem az etnikai hovatartozás, az anyanyelv, a közös történelem tudata, a történelmi szimbólumok és a közösség eredetmítosza határozta meg. A hegeli hagyományt követve az első változatot, Fichte és Herder írásai alapján, Friedrich Meinecke 1907-ben „politikai nemzet”-nek (Staatsnation), a másikat „kultúrnemzet”-nek (Kultur-nation) mondta.⁴

A XIX. század második felétől Európában a „politikai nemzet” vált általánossá. Megerősödtek a klaszszikusan multietnikus államok: Belgium, Svájc és Hollandia. És létrejött a széttagolt német államból: a szász, bajor, sváb és egyéb német alapnyelvű királyságokból, fejedelemségekből, szabad városokból Németország, valamint a nápolyi, a lombard, a toscan, a piemonti, a velencei királyságokból, fejedelemségekből és városi köztársaságokból Olaszország. E két nagy államban a valamikori közösség nyelvváltozata, történelemtudata és szimbólumai a meghatározóak ma is.

Másként alakult a helyzet a Kárpát-medencében. A IX. század végén több hullámban ideérkezett magyar törzsek az ural-altáji népcsoport ugor ágához tartoztak. Az ugor, ezen belül a finn-ugor ág az i. e. III. évezred végén bomlott fel. Ekkortól őseink a honfoglalásig különböző népcsoportokkal éltek együtt, nyelvüket, eredetmondáikat, hitüket azonban megőrizték.⁵ Ez az időszak folyamatos genetikai keveredést is jelentett, amely a honfoglalás után folytatódott az itt talált avar pásztornéppel, szláv földművesekkel, germán iparosokkal, a XI. századtól idetelepülő zsidókkal. Az amúgy is vegyes etnikai összetételű

1 ANDERSON, Benedict, *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmusról és elterjedéséről*, ford. SONKOLY Gábor, Bp., L'Harmattan Kiadó, 2006, 23–33.

2 A *Biblia* 1552 és 1564 között 430 teljes vagy részleges kiadást ért meg. Vö. SZÉKELYHIDI Ágoston, *Nemzet, anyanyelv, anyaország*, Magyar Napló, 2009/10, 32.

3 ROMSICS Ignác, *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19–20. században*, Bp., Napvilág Kiadó, 2004, 9–10.

4 MEINECKE, Friedrich, *Weltbürgertum und Nationalstaat: Studien zur genesis des Nationalstaates*, Munich, Oldenbourg, 1907; LENDVAI L. Ferenc, *A nemzet fogalma = Publicationes Universitatis Miskolciensis Secto Philopsica*, tomus IX., 2004, 183–192; BIBÓ István, *A nemzetközi államközösség bénultsága és annak orvossági. Önrendelkezés, nagyhatalmi egyetértés, politikai döntőbíráskodás*, sorozatszerkesztő DÉNES Iván Zoltán, Bp., Argumentum Kiadó, 2011, 83–85; BÓDI Csaba, *Nemzetfelfogás a magyar politikai gondolkodásban = Történelem és nemzet. Tanulmánykötet Galántai József professzor tiszteletére*, szerk. KISS Károly és LOVAS Krisztina, Bp., ELTE Eötvös Kiadó, 1996, 1–24.

5 BALÁZS Géza, *Nyelvünk múltja, jelene és jövője = Magyar Kulturális kalauz*, szerk. BOGNÁR Antal, SZONDI György, Bp., Napkút Kiadó, 2011, 13–17.

honfoglaló magyarság génállománya aztán még tovább gazdagodott a XIII. században kunokkal és jászokkal, a tatárjárás után IV. Béla hívására ideérkezett szászokkal, szlovákokkal, ruszinokkal, románokkal, a török kiűzése után, a „harmadik honfoglalás” idején beköltözött svábokkal, szlovákokkal, románokkal, ruszinokkal, kisebb számban a Kárpát-medencébe érkezett olaszokkal, franciákkal és spanyolokkal.⁶

A magyarság, a népkeveredés és a rövidesen szavakba is foglalt román, szerb, szlovák, ruszin és német egyenjogúsító kívánságok ellenére, a XIX. század közepéig politikailag meghatározóan egységesnek tettezte magát a Kárpát-medencét kitöltő államában. S változatlanul élt az Anonymus által is szavakba foglalt hun-Attila és magyar-Árpád nemzetségének azonosságtudata.

Az Erdélyi-medencét lakó székelymagyarok, akik mindig is keményen vállalt azonosságtudattal rendelkeztek a nemzet-azonos kultúrán belül, az egységes magyarság eszméjét a XIX. század második felében részben módosították. Új identitást fogalmaztak meg maguknak. Tudománytörténeti szintre emelték az általuk lakott rész geográfiáját, történiáját, tudomány-, oktatás- és nyelvtörténetét. Orbán Balázs korszakos jelentőségű könyvében, 1868-ban Attila hun fejedelem „maradékai”-nak tekintette a székelyeket, akik – leírása szerint – „az V.-ik század végétől egészen a rokon magyar nemzet megjöttéig fenntartotta magát”, s az „Attila öröksége felett örködő székelyek szövetségként csatlakoztak a rokon magyarokhoz, s a sereg előcsapatjaként részt vettek a magyar birodalom alakításainak küzdelmeiben.”⁷

A magyarok államalapító és államalkotó tette és ezeréves történelmi folytonossága nem vált kérdésessé. Az sem, hogy ez az állam a XIII–XV. században Közép-Európa vezető hatalma volt. A XVII. század végén az ország ugyan a Habsburg Birodalom része lett, de megőrizte rendi-politikai mechanizmusait, a kiváltságokkal rendelkezők pedig beleszólhattak az ország irányításába. A viszonylagos önállóság egyik jele volt a latin hivatalos nyelvként való használata az állami élet bizonyos fórumain. A soknemzetiségű

Habsburg Birodalomban II. József 1784-ben a németet tette az állami ügyintézés nyelvéné, s a soketnikumú magyar királyságban is ezt a nyelvet kívánta egységesítő államnyelvvé emelni. A király törekvése ellen fordultak a magyar rendek és a Magyarország területén élő román, szlovák, szerb, ruszin, német, horvát és cseh etnikumhoz tartozók is. Amíg Nyugat-Európában a birodalmi elv és a birodalmat alkotó, más nyelvet beszélők közötti nézeteltérések nem emelkedtek politikai szintre, addig a Kárpát-medencében a nyelvi szabadságjogokért vívott küzdelem végleteken szembefordította a más és más nyelvet beszélő népcsoportokat. A nyelvi és kulturális öntudatra ébredt, de önálló állami léttel nem rendelkezők megindították a harcot saját államuk megteremtéséért.

A XIX. század második felében pedig az itt élő etnikumok hozzákezdtek a maguk „ezredéves múlt”-jának megfogalmazásához.

Egyes szlovák és román történészek kétségessé tették a honfoglaló és önálló azonosságot teremtő magyarok jogát a Kárpát-medence területeihez. A székhelyét Fogarásról Balázsfalvára áthelyező román püspök, Inocenthie Micu-Klein már az 1730-as években követelte a románság mint politikai entitás elismerését, szavakba foglalta a dákóromán kontinuitás történeti koncepcióját, őshonosnak tekintve Erdélyben a románságot, azt a pásztor-népcsoportot, amely antropológiai, őstörténeti, nyelvföldrajzi bizonyítékok és az oklevelek tanúsága szerint a XIII. században tűnt fel Magyarországon területén.⁸ A XIX. században Micu-Klein szellemi örökösei megnevezték a valamikor egységesnek gondolt román területeket: Moldvát, Havasföldet, Bukovinát és az Erdélyi-medencét. Az 1930-as évtizedtől, Lucian Blaga *Spațiul mioritic (A mioritikus tér)* című könyvétől számítva pedig a dákóromán kontinuitást történetileg autentikusnak tartó román történészek „barbár magyarok”-ról írtak, akik megváltoztatták „a román történelem menetét”-t, arra kényszerítették az „öslakosok”-at, hogy vonuljanak vissza „az organikus élet”-be, s „etnografikus egyházi kultúrá”-val bojkottálják a „történelmet”-t, őrizték meg a maguk szakrális lényegét addig, amíg létrejön az önálló román állam.⁹

6 CZEIZEL Endre, *A magyarság genetikája*, Bp., Galenus Kiadó, 2003, 21–47, 75–86, 94–94; ROMSICS Ignác, *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában*, i. m., 51–60.

7 ORBÁN Balázs, *A székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból*, Pest, Ráth Mór bizománya, 1868, I, 4–5.

8 *Erdély története*, főszerk. KÖPECZI Béla, Bp., Akadémiai Kiadó, 1987, I, 301–305, 341–347, II, 1015–1016.

9 MISKOLCZY Ambrus, *Lélek és titok. A „mioritikus tér mítosza” avagy Lucian Blaga eszmevilágáról*, Bp., Közép-Európa Intézet-Kortárs Kiadó, 1999, 24–39.

A szlovákok nem csak a valamikori Felvidéket tekintették-tekintik őshazájuknak (ahol 1910-ben 881 326 magyar anyanyelvű élt, az összlakosság 30,2%-a, s Galántától Dunaszerdahelyen, Léván, Rimaszombaton, Rozsnyón, Királyhelmeceen át Kassáig a lakosság 66,5–98,7%-ban magyar volt).¹⁰ Őshazájuknak számították-számítják a Kárpát-medence nagy részét. A ma használatos szlovák gimnáziumi tankönyvekben „magyar hordák”-ról lehet olvasni, amelyek elpusztították az első közép-európai keresztény államot, a 883-tól létező Szlovákiát, „megbontották” az eredetileg összefüggő szláv településterületet. Azt a látszatot keltik, „mintha a mai határok között létező Szlovákiának az elmúlt ezer évben mindig is létezett volna a mai Magyarország területének egészét kitöltő változata.”¹¹

A Kárpát-medencében az 1920-as békediktátum után megalakult államok, Friedrich Meinecke fogalmai szerint, küldetéstudattal, nacionális önbizalommal szervezték és szervezik a politikai rendszerüket. Az ott élő, más etnikumhoz tartozókat, köztük a nagy tömbökben élő őshonos magyarokat nem tekintették, és nem tekintik államalkotó tényezőknél, még az Órvidékkel (mai nevén: Burgenlanddal) gyarapodott Ausztriában sem. Élesebb a diszkrimináció Romániában és Szlovákiában, ahol az őslakos magyarok ma élő utódait magyarul beszélő románoknak és szlovákoknak mondják. „Kultúrnemzet”-ként viselkednek.

Magyarország mai rendszerében multietnikus „politikai nemzet”-ként definiálja önmagát. Segíti a területén élő, más etnikumhoz tartozók politikai-gazdasági-kulturális-társadalmi egyenjogúságát, biztosítja politikai képviseletét, saját identitás-alkítását, s őket is nemzetalkotó tényezőknél tekinti. Az 1960-as évek közepétől óvatosan, ma határozottan és jogi eszközökkel is támogatja ugyanakkor a környező államokban élő magyarokat a nemzeti nyelv, a nemzeti kultúra megtartásában, a magyarsághoz tartozás érzésének megőrzésében.

A magyar literatúrának az a része, amelyik évszázadokon át tematizálta a magyar etnikum, a magyar

állam és a magyar nemzet sorsvállalását és sorsváltozását, néhol párhuzamosan, néhol azt megelőzve, máshol megkésve követte ezt a folyamatot.

A latin nyelven írott krónikák közül Anonymus, Kézai Simon és Kálti Márk megemlíti a hun–magyar rokonságot. Csáti Demeter az 1526 körül készült *Ének Pannónia megvételéről* című versében „Szithiából [!] kijött” magyarokat idéz, akárcsak a *Papvilág Magyarország* című alkotás névtelen szerzője. A török hódoltság százötven évében és a kuruc–labanc harcok időszakában válnak hangulati és tematikai sablonokká és toposzokká a magyarok közti viszállyról, a területében megfogyatkozott hazáról, a „szegény megromlott s elfogyott magyar nép”-ről szóló fordulatok.¹² Ebben az időszokban jelenik meg költészetünkben több olyan képzet, amely a reformkorszakban küldetéstudatot felépítő „kultúrnemzet”-fogalom része lesz. Ilyen például a magyarokat vezérlő Isten gondolata, az Istenanya mint a magyarság „védasszonya”, illetve a bünökért haragvó és az országra romlást hozó, az országot büntető Isten toposza.¹³ Ebben az időszokban bukkan föl és válik általánossá a katolikus és protestáns énekekben az Isten áldásáért való könyörgés.

A Közép-Európában középhatalmi ábrándokban élő, a millenniumi ünnepségekkel egy új ezer évet is köszönteni akaró hivatalos Magyarország egyszerre lépett fel „politikai nemzet”-ként és nagyon erős küldetéstudattal rendelkező „kultúrnemzet”-ként. Ez utóbbi eszmének megváltak a hívei az irodalomban egészen az 1940-es évekig, esetleg még tovább is. Közéjük tartozott Rátkay László a *Gyere haza, Kossuth Lajos* című versével, Sas Ede a *Március 15*-tel, Szabolcska Mihály, Vargha Gyula, Váradi Antal, Zempléni Árpád (*Az ő. Kossuth legenda* című alkotásával), a Nemzeti Galéria képeinek Romániába történő elszállítását megakadályozó ezredesről írt *Romanelli* című versével Zichy Géza gróf, Czóbel Minka, Farkas Imre, Gáspár Jenő, Gyökössi Endre, *Az ezereztendő magyar* szerzője, Harsányi Lajos és mások. Ők valamilyen formában a „nemzeti küldetés” és a „magyar kultúr-fölény”-gondolat hívei voltak.

10 Kocsis Károly, *Elcsatoltak. Magyarok a szomszéd államokban*, Bp., Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, 1990, 102–104.

11 A szlovák tankönyvekben ilyen fejezetcímek vannak: „Szlovákia az utolsó Árpád-házi uralkodók idején”, „Gazdasági és szociális fejlődés a 14–15. századi Szlovákiában”. Ezekben a szlovák tankönyvekben a Trianon előtti Magyarországot „Uhozska”-nak, lakóit „uhozs”-nak, a Trianon utáni „Madarsko”-nak és „Mad’ar”-nak nevezik. Vö. SIMON Attila, *Magyarságkép a szlovák gimnáziumi tankönyvekben*, Rubicon, 2009/4, 62–64.

12 TINÓDI LANTOS Sebestyén, *Prini Péternek, Majlát Istvánnak és Terek Bálintnak fogságokról*; BORNEMISSZA Péter, *Siralmas énnéköm...*; RIMAY János, *Kiben kesereg a magyar nemzetnek romlásán, fogyásán*.

13 SZEGEDI Gergely, *A magyaroknak siralmas éneke a tatár rablásról*, NÉVTELEN, *Erdély veszedelméről*, RIMAY János, *Kiben kesereg a magyar nemzetnek romlásán, fogyásán*, NÉVTELEN, *Gondolkodjál szegény magyar...*, NÉVTELEN, *Magyarország romlásáról*, NÉVTELEN, *Oh, keserves gyászba öltözött szép hazám*, NÉVTELEN, *A boldog Szűz Máriához*.

Nem tartozott bele ebbe a körbe a XX. század első évtizedében Ady Endre, Babits Mihály, a Nyugat első nemzedéke, sem Kodály Zoltán, Bartók Béla, Dohnányi Ernő, Jászi Oszkár, Szabó Ervin, valamint a Huszadik Század folyóirat szerzőgárdája. Tisztában voltak azzal, hogy a sokféle etnikumú Magyarországon nem lehet megélni a magyar hazafiságot e keretek között. Ady, hogy csak egyetlen szerző dokumentálja az 1920 előtti másként gondolkozást, 1905. április 8-án ezt írta a Budapesti Naplóban *A nacionalizmus alkonya* című cikkében: „A hazafiság valami olyan sine qua nonja az embernek és a társadalomnak, hogy még fogalommal sem kell sűríteni, s szót sem kell keresni hozzá. A közös kultúrában a közös társadalmi munkában álló, becsületes munkás emberek mind azok. Hazafiak, ha úgy tetszik. Aki ellensége a haladásnak, a jobbra törésnek, az emberi szellem feltétlen szabadságának, hazaáruló, ha örökösen nem tesz is egyebet, mint a nemzeti himnuszt éneklé.” A Huszadik Század 1912. november–decemberi számában meg ezt írta Ady *S ha Erdélyt elveszik?* című írásában: „[...] Erdélynek külön lelke van, s fenyegető, brutális, de vajmi lehető térképváltoztatások két emlőről szakítanak le két ikergyermekeket, a magyart és a román.”

1920 után a „kultúrnemzet” fogalmi rendszerében gondolkodók, anélkül természetesen, hogy Meinecke gondolatmenetét ismerték volna, e fogalom jellemzői alapján minősítettek. Verseikben, novelláikban, regényekben vagy teljes politikai revíziót, vagy a zömmel magyarok által lakott részek visszacsatolását remélték. Mások tudták, amit Babits Mihály az 1919 februárjában az Új Világ című lapban leírt: „Nem a föld maga szent, hanem a föld a haza: a föld csupán lakóhely, üzlet és gazdaság.”¹⁴ Ez a nem területi elvű, nem küldetésstudatú, nem kirekesztő, minden más etnikumhoz tartozónak is teljes jogegyenlőséget kívánó és kínáló nemzetfogalom a „politikai nemzet” körén belül maradt. A nemzetben az etnikumok nyelvét, kultúráját, történelemtudatát és – mindenekelőtt – az egyéni vállalat tekintette-tekinti meghatározónak.

A nemzetre vonatkoztatott, s tendenciájukban helytálló fogalmak azonban steril formában természetesen nem alkalmazhatók a magyar nemzetre és a magyar irodalomra sem. A magyarság a tizenhat európai

kisebbség közül a legszámtöbb: a nemzet 25,1%-a, 3 765 000 magyar ember élt 1980-ban a határokon túl.¹⁵ Az abszolút szám bizonyára változott azóta, az arányok azonban semmiképp. A nemzet állami széttagoltsága ugyanakkor nem befolyásolja azt a tényt, hogy az országhatárokon belül és azokon túl született, magyar nyelven készült, a magyar kulturális hagyományra támaszkodó alkotások egyazon nemzeti irodalomhoz tartoznak.

A más államokban született magyar szépirodalmi alkotások azonban – amint erről Kányádi Sándor írt¹⁶ – többszörös kötődésűek. Kapcsolódnak a magyar nyelvhez és a hagyományokhoz, ahhoz a magyar környezethez, amelyben létrejöttek, továbbá annak az államnak a kulturális örökségéhez, ahol a különböző etnikumok művészete nem egyszerűen egymás mellett él, de hat is az egyik a másikra. „A többszörös kötődések ugyanakkor nem alakították át radikális módon ennek az irodalomnak a »szociológiai« lényegét.”¹⁷ Olyan művek jelzik ön- és sorsazonosságukat, mint Babits Mihály *Hazám* című verse, József Attila *A Dunánál* és a *Hazám* című költeménye, Dsida Jenőtől a *Csokonai sirjánál* és a *Psalmus Hungaricus*, Illyés Gyulától *A faj védői*, Nagy Lászlótól *A föltámadás szomorúsága*, Csoóri Sándor *Rejtett önarcképe*, Csanádi Imre *Csillagfogója*, Nagy Gáspár *Félelmen túli* és *Karcolat esernyőselyemre (és rossz álmra)* című alkotása, meg Bella Istvántól a *Tudsz-e még világot?*, Mezey Katalintól a *Határaink* és Kányádi Sándortól a *Kőkoporsó*, meg Oláh Jánostól a *Magyarok* című vers 1991-ből. Ebbe a körbe tartozik Orbán Ottótól a *Miféle korszak*, Juhász Ferentől az *Egyszerű történelem* és Szilágyi Domokos *Bartók Amerikában* című műve a személyes és nemzeti identitásról, a többszörös kötődésről, ön- és sorsazonosságunkról. Szilágyi Domokos idézett versében erről így írt: „Jaj istenem a világ / kinek szoros kinek tág / jaj be szoros a világ / csontig hatol velőt vág / hogy kitágul a világ / Fából faragott fájdalom / kőbe kalapált gyűlölet, / allegro-barbaro-jelen, / polifón álm, ó, jövő, / rezdülj végig, / a megismeréstől a fölismerésig, / a céltudatos húrokon! / Rezdülj végig, / a végestől a végtelenségig, / tudatos, ésszerű varázs – / mert csak igaz, ami végtelen, / minden véges: megalkuvás”

15 KOCIS Károly, i. m., 99.

16 KÁNYÁDI Sándor, *Líránkról Bécsben*, Korunk, 1968/1, 68–73.

17 POMOGÁTS Béla, *A magyar irodalom Erdélyben (1918–1944)*, Csík-szereda, Pallas Akadémia Könyvkiadó, 2008, I, 27.

14 BABITS Mihály, *Esszék, tanulmányok*, s.a.t. BELIA György, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978, I, 551.

HÁRS ERNŐ

Versek a hagyatékból**Kóda**

*Kinek kopolyájából
tüdőt formált a lét,
vesztét okozza bárhol
a vízi sűrűség.*

*Ki túl nagy mélybe szállott,
nincs annak visszaút.
Nem várok túlvilágot,
minden vigasz hazug.*

*Inkább, ha végleg úr már
felettem a sötét,
elvágom, büszke búvár,
a remény légcsovét.*

*S egymás után levetve
sisakot és ruhát,
gyűjtöm tekintetembe
a cseppfolyós halált.*

(1987)

A kikerülhetetlen

*Mi nem tudjuk még, de ő tudja már,
s makacsul készül a pillanatra,
mely az övé lesz, egyediül övé.
Így gyűjti sorsunkat maga köré,
mely minden ellenállását feladva
fogadja vesztét, mint kulcsot a zár.*

Dal

*Az egyik ember tetteit
bünteti a szabály,
a másik azzal vétkezik,
hogymeg semmit sem csinál.*

*A rézgomb és a napkorong
ugyanaz valahol –
sok kérdést tesz fel a bolond,
még többre válaszol.*

(2000)

Te voltál nekem a zene

*Te voltál nekem a zene,
s most nélküled bolyongnak
a hangjaid az űrben,
oly hullámhosszra állva,
mit nem foghat fel élők füle már.
Nekem kell utánad erednem,
csak én tudom a kulcsot.
Kezdem már dallamát
megformálni a számban
egy éneknek, amelyben
együtt a vég s a kezdet,
s amely már nem te vagy, sem én,
csak valami végtelen nagy,
boldog csodálkozás.*

(2010)

SZABÓ PALÓCZ ATTILA

záporban a fény utcai piacon

*úgy csomósodik meg a nyirok a bőröm alatt,
ahogy az ütőér veri a ritmusát
a számárlétra harmadik fokán kuksolva
ebben a hirtelen jött homályban*

*holmi szél, viharos erejű
sodorta fölibénk a felhőt,
aranyozott szavakat körmöltünk épp
ezernyi színbe kódolva érzéseink,
az érzelmek feltárulkozásában
azt a reményvesztettséget,
azt a tetten érhető, azt a tapinthatót,
amit még otthonról hurcoltunk magunkkal
mint értékálló portékát*

*szavak és árajánlatok záporoztak,
hullott vissza fejünkre minden terhelő tétel,
mint a zokszó,
patakzott vállunkon a víz*

szerelemcsütörtök

*a hosszúra nyúlt vitákban
elporlad az ember kitartása,
belefásul ösztöne,
s nagyot néz az elárvult végszomszéd*

*most aludni kell,
homokba dugott fejjel,
amíg a veszély el nem múlik,
átaludni a vérzivatarat,
hulló fejek potyogását
a guillotine nyikorgó hangja mellett*

*tagadni a realitást,
tagadni a gravitációt, amely a sötét mélybe húz,
tagadni mindent, mi a valósághoz köt,
megtagadni barátságot,
hitet, reményt, szeretetet,
s feláldozni mindezt a patália oltárán*

*mert nincs az a gerinc, amely a mozsárban meg ne roppanna,
s nincs alku és nincs fohász se már,
amely helyre billenthetné ügyeink*

alkuképtelen pozíciókban koptatjuk el kitartásunk,
 s alkuképtelen pozíciókba fásul bele ösztönünk,
 s csak nézek ki a fejből – végszomszéd módjára –,
 hogy ebben a helyzetben már nevető harmadik sem szeretnék lenni,
 inkább csak egy álmos, gondtalan
 halandó,
 ki majd egyszer hangos ricsajra ébred,
 amikor szerdánk végétére is már kidoboltatott,
 s nyújtózkodik nagyot csütörtökünk minden szeretetében...

odakozmált lélekkel

megégettem a lelkem
 amikor őszintén szóltam
 – így sírom el magam versem elején;
 zarándok voltam csak
 a nemes hivatások erdejében,
 holott emberkereskedőnek kellett volna állnom,
 még idejekorán,
 hiszen az méltóságában is sokkal humánusabb

összegereblyézni magamat,
 összegereblyézni gondolataimat,
 amikor a távolba nézek
 (merengjen, akinek jobb dolga nincs...),
 ahogy apám teszi őszidőben
 a diófa alatt házunk udvarán

kinézek az ablakon,
 s látom, zsákba tölti élete jussát,
 s bámész, mohó tapló módjára,
 ahogy kávémnak a vizet forralnám közben,
 megégetem a lelkem

lassú tűzön pároltam ugyan,
 odaégett mégis,
 túl sokáig magára hagytam,
 de az elszenesedett csücskéből talán még megmenthetek valamit,
 valamicskét,
 hogy talpra álljak ebben az össznépi enyészetben,
 halk szavakat mormoljak, duruzsoljak,
 a mulandóság fülébe súgva-búgva
 azt a gusztustalan, áporodott fajtát,
 amelyik csak a túlélésre hajt, és semmi másra,
 önmagát is leigázva

HORVÁTH (EÖ) TAMÁS
Messziről jött ember

Nem kellett volna megszólalni. Azok ott, ő emitt. Végeredményben miért ne beszélhetnének hiábavalóságokat, képtelenségeket?

Amúgy csak egy italra tért be. (Istenem, micsoda rossz borok termettek abban az évben! Csupa savanyú, rabvallató lőre.) Nem is egy iccére, meszelyre csupán. Még a község nevét sem kérdezte. Elfelejténé ügyis.

Valami öreg korhely vitte a szót a túlsó asztalnál. Olyasfajta, aki koldusbotra azért nem jut, de soha nem volt rendes mestersége, nem is lesz. Abból él, hogy hol ezzel, hol azzal bízzák meg, de amit végez, abban javarészt nincs köszönet.

Kezdetben oda sem figyelt, miről esik szó. Nagy hanggal voltak, mivelhogy derekasan ürrült az előttük levő kancsó. (Ugyanaz a szörnyűséges, alig iható vinkó.) Innen még a duhaj, elszabadult részszegén, de hogy ez mikor következik be, a csapos engedékenységén múltott pusztán.

Az öreget kivéve. Ő már kaptos lehetett. Ahogyan mesélt, időnként kifröccsent a nyál a száján. Az a fajta, aki dönthet magába akármennyit, már nemigen árt meg neki. A többiek pedig – ki tudja, mi okból – számlálatlanul hozatták a pintes kannákat, s hagyták, hogy magának is töltsön belőle. Mintha észre sem vették volna a reájuk záporozó nyálcseppeket.

Kezdetben csak beszédfoszlányok jutottak el a füléig. Azokról a dolgokról – miről másról? Szerte, ahol megfordult az országban: fogadóban, kurta kocsmában, egyébről sem lehetett hallani. Hol suttogva, száj elé kapott tenyérrel, hol dacosan, csakazértis, hadd hallják a zsandárok, spionok. Ki siratta, ki ábrándozott még. Ő maga úgy határozott, sem ide, sem oda nem hallgat. Túlságosan is lerakódott benne az a másodfél esztendő. Hiába eresztették ki, a béklyót nem dobták a Dunába.

Odafigyelni sem szabadott volna. A vén falurossza ugyanis pont azt a napot cifrázta. Amikor szerinte – és sok egyéb jelentős szavú ember szerint – bezárult minden.

Odabent sok szó esett erről. Volt idejük kibeszélni. A tisztekkel, egykori hivatalviselőkkel, magaforma jurátusokkal. Amit nem akart, azt is megértette.

Az öreg pedig egyre jobban eleresztette a nyelvét. Nem hamis, alávaló dolgokat beszélt, hanem bolondsá-

got. Akadt is benne való, nem is. Megtapasztalta nyilván, hogy mesék, nóták keltek, amelyek bizony keverték a megesettet az álmodottal, de ez a kocsmatöltelek csak locsogott összevissza. Valami másról, úgy lehet.

Hamar elfogyott az az egy meszely. Még akkor is, ha irgalmatlanul savanyú volt, csípte az ember torkát, nyeldekölőjét. Ez is csak egy falu, amelyet elfelejt majd. Itt is csak vesztesek laknak. Miért éppen az ő dőreségeiktől fájjon a feje?

De akkor már mindent tisztán hallott. És egyre inkább bántotta. Máshol is hordanak össze rengeteg botorságot keseredettségükben, meg a szesztől elkarvarva. De itt, úgy tűnt, az *egészet* költötték át. S a körben ülők, akik maguk sem lehettek sokkal különbek a vén korhelynél, zajos egyetértéssel kísérték.

Fel kellett volna állni, s otthagyni az ivót. Ahelyett, hogy közbeszólt volna:

– Nem úgy esett az.

Odabent alaposan belésulykolták: csak a győztes, aki tud valamit. A többi fecseghet, vitázhat, csikorgathatja a fogát, nem tőle kérdik a valót. A nóták, mesék, amelyeket kiötlöttek, arra jók csupán, hogy borogassák a vereségen támadt szívfájdalmat.

A munka nehéz volt, kegyetlen, de aki igazán emberként akart kijutni, kijuthatott. Úgy igaz, igen kevesen, de akadtak, akik végig bírták cipelni a terheket. Merthogy ennek is megvolt a maga fortélyja: mikor kell megállni, s mikor hajolni a fensőbbség előtt. A hitványa szinte kezdet kezdetén megdőlt, de aki kiállta az első néhány próbát, bízhatott benne: meg nem fogyatkozik embersége.

Az is hamar kitetszett: az *azelőttön* nem szabad sokat rágódni. Úgyszólván mind hibázott valamiben. És aki behurcolta magával a falak közé odakinti mulasztásait, furdalásait, soká nem tarthatta lelki épségét. Kötekedő, összeférhetetlen alakká lett, vagy önmagát emésztő félőrültté.

Nem is igen beszéltek az ilyenekről. Nem idéztek fel ütközeteket, hadjáratokat. Mert tudták egyszerűen: ilyenre lehetőség nem adódik többé. Ha elégtételt kíván venni, újféle csatateret keressen a magyar. A híreket, amelyek szállingóztak Kossuthról, tábornokokról, emigrációról, nem illett nagyon komolyan követni.

Maguk a foglárók sem nagyon törődtek vele, miről sóhajtoznak vagy szitkozódznak épp. Biztatták szinte őket: üvölsék csak ki magukból a veszett szabadságot, előbb-utóbb zsibbadnia kell a hasító kinnak is. Őket, honoráciorokat különösen nagy kedvvel ugrat-

ták. Katonának alkalmatlanok, valamire való hivatalra pedig számot nem tarthatnak.

Azért, ha alábbhagyott a belső éberség, csak-csak visszatértek némelyik fényesebb, diadalmasabb napra. Különösen arra, mikor úgy tetszett, most végre, most aztán igazán! Hogy attól a naptól fogva nincs erő, mely őket lebírhathatná.

Ám ez ügyben is hamar megbukott az egyetértés. Többen vélték: ritka nagy mulasztás volt ostrommal bajmódni, s nem üldözni a németet egészen Bécsig.

Elege is lett ezekből a késhegyig menő vitákból. A kudarcot hallotta mögé. Nem a harctéren, a zöld asztalnál elszenvedett vereséget, hanem azt, hogy továbbra is hibáznak a szükséges szavak.

Arra az esetre, ha fordul a világ, s szabadulásnak ideje jön.

– Tégedet meg honnét szalajtottak, öcsém?

Meg sem fordultak ültükben. Az öreg is éppen csak átszólt a válla fölött. Oda kellett állni elejbük.

– Rabságból egyenest. Másfél esztendőm veszett oda a sáncokon. Akkor estem fogságba pont. – Bánta már rettenetesen, hogy kinyitotta a száját. Hallott ennél szörnyűbb bolondságokat is. Még csak szesz sem kellett hozzá. A kényszerű összezártság s az önvád gyorsan elkavarják az eszméletet. Ezek fel sem kapták a fejüket.

– Mondhatja akárki. Én is ott harcoltam, de tégedet sehol sem láttalak.

Mégiscsak tudnia illenék a vén kapcabetyárnak, hány az óra. Egészen biztos, hozzá is tesz, el is vesz a megesett dolgokból. Ha egyáltalán...

– Mit nem beszél! Talán bizony ott állt kend minden honvéd, tüzér, utász háta mögött? Azért tudja csak: én is azt gondolom, hagytuk volna Budavárt a fenébe! Az ostrommal akár egy hónapot is lehetett volna várni. El nem vész akkor a magyar szabadság.

Csend lett hirtelen, az asztalon maradt minden pohár. Megfordult az öreg is. Nem túl sietősen, ne higgyék, bele lehet zavarni a mesélésbe.

– Szóltál valamit, gyerkőc? Hogy mi veszett oda?

– Hallották: a szabadság. Kell, hogy tudják. Jött a muszka meg a német. Egyszerre a kettő, és minden odalett. Hát hol élnek kendtek?

Reászegeződött minden tekintet. S a kezek is elindultak valamerre, nem is tudni, a csizmaszár felé, más-hová, de még csak úgy, megszokásból.

– Ezt meg kitől veszed? – Nem az öreg beszélt. Egy másik, józanságát félig-meddig már lerúgó. –

Visszavettük Budát a császártól. Ez azt jelenti, győztünk. Miénk az ország, és idegennek semmi keresnivalója itt.

– De ha úgy van! Mitől raboskodtam volna oly soká? Mitől csaptak volna ki az egyetemről?

– Az nem a mi dolgunk. Mink azt látjuk: olyan dolgokat beszélsz, amit nem jó hallgatni. Megeshet, hogy valóban bolond vagy, ezért most neked, érthetően: kiharcoltuk a szabadságot. Bécsig kergettük ferenccsókáékat. Nem tehetett mást: leült egyezkedni. Elismerte kénytelen-kelletlen: Magyarország a miénk. Bocsánatot kért, és kiengedte a tömlőcből, akiket sa nyargatott. Megígérte: soha többé nem bántja a magyart. Kossuth apánk lett az ország vezére.

– Vigyázzon a nyelvére! A zsandárok sohasem kérdeznek, csak pofoznak, s viszik az emberfiát.

– Miféle zsandárok, te? Olyanokról mi nem hallottunk. Minálunk anélkül is békesség van s becsület. Hanem azt gondolom, mégsem lehetsz afféle eszemment. Sokkal inkább a német spionja. Mi sem estünk a fejünk lágýára, tudjuk, hogy odaátról a hozzád hasonlók próbálják megzavarni a tisztességes, egyszerű népet. Azt mondom: elhordd innét magadat, amíg emberséges kedvünkben vagyunk!

Jó sokáig kellett magát gyözködni, ébren van. Amerre járt szerte az országban, csüggedést tapasztalt, esztelen dacot. Ilyet sehol. Nem úgy tetszett, mint akik öntudatlanságig itták magukat, vagy elhagyták volna józan eszüket. Szemre békés, jámbor népek.

– Hallgassanak végig! Megeshet, kendtek semmiről sem értesültek. Kell, hogy tisztában legyenek a valósággal. Ha élni akarnak. Megmaradni.

Valaki talpon termett már. Félre nem lehetett érteni a szándékát. Többen is emelkedtek. Csak a vén korhely ült a helyén. Ember ki nem vehette: a böven felöntött italtól somolygott oly furcsán, vagy attól, hogy tudott valamit.

– Hát nem értik? Hát senki sem adott hírt? Vége mindennek!

Egy sem ült már. A kezek ökölben, vagy nagyon is határozott mozdulattal útban a csizmaszár felé.

Egyedül magának köszönhette a balszerencsését. Ha csak kicsit józanabb, csak egy kevéssel visszafogja csuda nagy lelkesedését.

Merthogy ő hordozta a zászlót. S ez nem mindenkinek adatik. Lenge ködfoszlányok úsztak a Dunán. Pestre már nem hullott a bomba, a kartács. A Jóisten is diadalra készítette ezt a napot.

A csend, amely megülte a rommá lőtt Vízivárost, Tabánt, békét ígért, sebek gyógyulását. Mintha túl lennének az egészen. Mintha gondolt volna egyet a német, s szépszerével elhordta volna az irháját. Mintha nem lenne szükség több áldozatra, lováról lebukó huszárra, homlokon lőtt kisdobosra.

Másfelől azonban ott dübörgött mindnyájukban, benne is: megmutatni ezeknek. Annyiszor veszítettek, szaladtak. Most ők jönnek.

A Bécsi kaputól nem messze esett csapdába. Előrerohant, ott hibázott. Az járt a fejében egyre csak: ő legyen az első, aki kitűzi. Oda sem figyelt az elmaradó társakra.

Mire észbekapott, húszan-harmincan álltak körül. S a század sehol. Egy pillanatra az is fejébe ötlött: megpróbál kitörni. Ha addig él, akkor is. Az a jelenet, amikor odaléptek hozzá, kicsavarták, kitépték kezéből a trikolórt, kiesett emlékezetéből.

A kezdet kezdetén reménykedett még, hogy néhány fertályóra csak, és érte jönnek a társak. Megkapja a magáét, igaz, meg is érdemli, de a zászló újra az övék lesz. Később fogolycserében, közkegyelemben.

Megtudta azt is: nem sokan maradtak a századból. legtöbbször nem messze tőle esett el. Felismert egyet, amikor árkot ásni, követ törni hajtották őket, de odamenni hozzá, szólni vele nem mert.

Összeterelték őket még a legelején, s felolvasták a császári kiáltványt. Akadtak – nem kevesen –, akik meggondolták magukat. Szolgálni a császári és királyi seregben mégiscsak különb lehet, mint görnyedni a sáncokon, bilincsben, megalázva.

Tartozik ennyivel, ez járt az eszében. Nemcsak a zászló miatt. Mint futóbetyárokkal, úgy bántak velük az osztrák tisztek. Nemcsak a legénységgel, a rangosabbakkal is.

Mások cudarabbul jártak, így vigasztalták útonútfélen. Vége-hossza nem volt az elbeszéléseknek, amelyek arról szóltak mind, mily irgalmatlanul torolta meg a fensőbbiség a rövidke magyar kikeletet. A zászló miatt pedig ne eméssze magát. Aki azt állítja, ennél többre képes, nem egyenes ember.

Percről percre emlékezett minden egyébire. Előtte, utána. Ahogyan szinte azonnal bilincsbe verték, s indították őket erős fedezettel, nyugatnak. Sem lelkesedés, sem lehangoltság nem látszott az osztrák katonákon. Mint akik meg sem érezték: egy székvárost veszítettek el. Egy országot, úgy lehet.

Öklök a levegőben, tenyerek a bicska nyelén.

Az arcokat fürkészte: miért? Mi okból ragaszkodnak ily rettenetesen a nemlétezőhöz, a festett valóságához? Avagy ennyire hasonlóná teszi osztrákot, magyart az alaktalan, nyers düh?

Az arcokat fürkészte, és tetten érte a félelmet.

Ugyanazt, ami az őt foglyul ejtő katonák képére ült ki. S amit saját maga is érzett azon a napfényes-ködös májusi hajnalon. Ezek is tudják. *Ezek itt.* Kétségbeesetten keresik az órát, a napot, amikor végre leülhetnek egy kocsmá szegletébe, és kibeszélhetik magukból, maguknak.

Nem ütni, döfni kívánnak. Végre farkasszemet nézni a Történelemmel. Ne kelljen folyton dallá, regévé rejteni holt fiaik, testvéreik sorsát. Ennyi jár nekik is. Ne mindig a vesztes oldalon találják magukat.

Nincs rossz ember, csak boldogtalan.

– Valamit elértettem. – Alig remélte, hogy meghallják a szavát. – Meglehet, a másfél esztendő fogás alatt nekünk nem a valót mondták. Úgy voltak csak hajlandók elereszteni, hogy raboknak, szerencsétlen flótásoknak ismerjük magunkat.

S az indulat megbillent egy pillanatra. „Miért nem ezzel kezdte?” A bikatermetű is lejjebb engedte öklét.

– Na, látod! Nem kell ezeknek elsőre elhinni mindent.

– Talán kendtek is megtapasztalták. Az ember szorultságában nemigen fontol. Elfogad mindent, amit elé raknak. Mi, akik rabságon voltunk, hogyan adtunk volna hitelt a sötét, komisz híreknek.

Csak nem jönnek rá, ez járt a fejében, nem a valót mondja. A könyörtelen, lélektelen tényeket. Azt, hogy a világ mindenütt egyforma. A gaz, a huncut győzelmet vesz, s az elnyomott, a tudatlan mindig alulmarad. Nem, ő most nem lódít, nem hamisít. Ő most megpróbálja visszaalkudni emberségüket a Történelemtől.

Néhányan vissza is telepedtek már. Az öreg is meghökkenve nézett vissza.

– Semmi baj, öcsém. Mindnyájunkat megpróbál valamiképpen ez a szűzmáriátlan világ. A mostani. Egészen derék, értelmes embernek látszol. Ha vissza nem utasítod, egy italra meghívánk.

Mintha a bor is jobban ízlett volna. Talán nem is ugyanaz az évjárat.

– A szabadságot sohasem odakint, a csatatéren vívják meg. Ahol nem mesélnek, nem danolnak, ott csupa fajankó él. A győzelmet mindig nehezebb viselni, mint a vereséget. Aki ezt észre nem veszi, kapcának

sem való a csizmába. Meglehet, küldenek majd kende-
tekre olyanokat odafönről, akik mindenáron belé-
magyaráznák: semmirevalók élnek itt. A jókedvükre
vigyázzanak leginkább. Ha ez megvan, semmit sem
tehetnek.

Bólogattak. Hümmögtek. A pohár, úgy tetszett, las-
sabban járt valamivel. A vén kópé sem állta meg,
hogy félre ne húzza két szóra.

– Tanult embernek látszol, hallod-e? Nincs jegyző
a faluban. Ha ismernél valakit... Tanító sincs.

TÓTH LÁSZLÓ

Már el is feledte...

*Már el is feledte Pozsony s Párizs is tán –
utcáit mint róttá egykor Kormos István
ki nélkül mára gyalázatos-rosszul fest
valaha-volt kies hazánk: Buda s Pest*

*S költőnk velünk lődörög máig mint régen
mi idelent ő meg odafent az égen
s vigasztal ha zsebünkben fogytán a lózung:
sebaj majd Ágborisréttel takarózunk*

Mestereim, lengyel költőim

*Mestereim lengyel költőim
bölcseim –
 bölcselőim
akár tőlük is tanulhatta volna az Úr a teremtést
kávójuk gőze felhő felettem
verseik tekintete égboltom kékje
soraik tengerárkok
szavaikban az időtlen ketyegése
metaforáikban egymásba érnek a terek
a teremtés infernális háborúk utáni újrateemtői
rózewicz szymborszka herbert
karpowicz śliwiak grochowiak bryll
koziol bienkowski białoszewski lipska éva
bátyám zagajewski ádám és a többiek
mestereim lengyel költőim
táplálékukra az ironia fűszerét hintik
mitoszok forrásvizét isszák
Pegazusuk a história parazsával etetik*

ókuláréjuk görbe tükrén át kémlelik
maguk körül a világot
kivénhedt Minótauruszuk egy díszkert
élősövény-labirintusában botladozik
Helena rejtvényt fejt a plázázás
teljesen kimeríti már
bölcseim –

bölcselőim

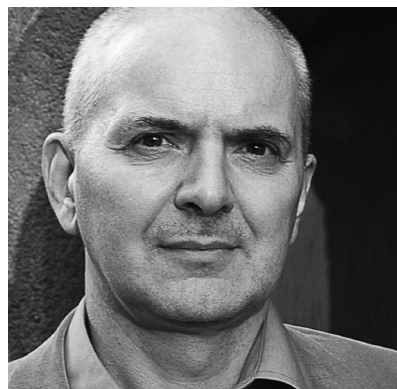
rózewicz szymborszka herbert
karpowicz śliwiak grochowiak bryll
koziol bienkowski białoszewski lipska éva
bátyám zagajewski ádám és a többiek
agyuk szemük fülük nyelvük
érzékeny műszerek
melyek nélkül történelem előtti magányába
tévedne vissza az elveszett
s melyek nélkül
vak lennék süket és néma
s gondolkodni sem tudnék nélkületek
világom teljessége
újraateremtői a teremtésnek
mestereim lengyel költőim

Kölcsey Ferenc, 1841–46

1848–49 nagyszerűsége és a történész kötelessége

Beszélgetés Hermann Róberttel

„Te, ez a gyerek már most többet tud, mint én” – mondta vagy negyedszázada Katona Tamás, akit addig nem hallottam, hogy bárkit is dicsért volna. Hermann Róbert, akit e keresetlen szavakkal maga fölé emelve a helyére tett, azóta harminc önálló kötetet jelentetett meg a reformkort, az 1848–1849. évi forradalmat és szabadságharcot, valamint a neoabszolutizmus korát felölelő témakörből. Huszonhét olyan mű jelzi nevét, amelynek szerkesztője, társszerkesztője, illetve társszerzője volt. Vagy háromszázötven tanulmánya, forrásközleménye látott napvilágot, nem szólva az ismeretterjesztő írásokról, könyvismertetésekéről, előadásokról. Az utóbbiak száma meghaladja az ötszázat. 2011 óta a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum parancsnokának tudományos helyettese.

– *A hetvenes évek második felében hallottam rólad először, mégpedig anyósomtól, aki a balatonkenesei könyvesboltot vezette. Azt mondta, hogy egy kisdíák a leghűségesebb vásárlója, akit nagyon érdekel a történelem... Hogyan kötődöttél Balatonkeneséhez?*

– Anyai déd- és nagyszüleim eredetileg Bácsstopolyán éltek, de az első világháborút követően áttelepültek a „maradék” Magyarországra, s Balatonkenesén laktak. Nagypám röviddel az én születésem után halt meg, nagymamám így egyedül maradt. Nyaranta a szüleim rendszeresen elvittek hozzá, így június közepétől augusztus végéig általában ott töltöttem az időt, főleg az unokatestvéreimmel. Attila unokatestvérem hét hónappal idősebb nálam, a következő generáció már öt-hat évvel fiatalabb volt tőlünk. A Bakó József utca, ahol nagyanym lakott, tele volt rokonokkal: ott élt a nagyanyám két testvére, az anyai nagybátyám, illetve édesanyám egyik unokatestvére is. A nyarat nagyanym húgának unokái is rendszeresen ott töltötték, így társaságban soha nem volt hiány.

– *A történelem iránti érdeklődésedet olvasmányélmények alakították, vagy volt egy (vagy több) jó történelemtanárod? Ez utóbbira utal az, hogy Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyt nyertél történelemből...*

– Miután megtanultam olvasni, faltam a történelmi regényeket. Különösen Hunyady József regényeit szerettem. Az első „komoly” történelmi könyvem R. Várkonyi Ágnes *Két pogány közt* című, a Rákóczi-szabadságharcról szóló kötete volt, amely a „régí” *Képes Történelem* sorozatban jelent meg, s szerintem a gyerekeknek szóló történelmi ismeretterjesztés egyik legjobb darabja. Aztán minden évben kaptam egy-két-három kötetet a sorozatból, amelyeket ugyanilyen lelkesen olvastam. A Rákóczi-szabadságharc amúgy is vonzott, mert Székesfehérváron a II. Rákóczi Ferenc Általános Iskolába jártam. Az első emeleten volt egy olajfestmény a nagyságos fejedelemtől, a Mátyóki Ádám-féle híres ábrázolás deréktől lefelé meghosszabbított változata, s azt gondoltam, hogy hát ez valami gyönyörű. Ötödiktől tanultunk történelmet, s a történe-

lemtanárnőmmel eleinte nagyon jóban voltunk; egy idő után már nem is feleltetett. Szerintem jól oktattott; egyébként ő tanította az éneket is, amiben kevésbé voltam sikeres: a Kodály-módszer valahogy nem fogott rajtam, s máig nem tudok kottát olvasni, amit őszintén restellek. Hetedikes koromban aztán egy órán összevitattunk, mégpedig egy ténykérdésen. Ekkor tanultuk az 1848–49-es szabadságharcot, s éppen az 1848. októberi hadjáratról volt szó. Ő azt mondta, hogy az októberi bécsi forradalom azért bukott el, mert Görgei a magyar hadsereggel nem sietett időben a segítségére. Én erre megjegyeztem, hogy az nem Görgei volt, hanem Móga János, mert Görgei csak a schwechati csata után lett fővezér. Ezt nagyon rossz néven vette, elrohant óra után az iskola igazgatónőjéhez, s állítólag azt követelte, hogy kapjak igazgatói intőt. Szerencsére az igazgatónő nem látta ilyen tragikusan a dolgot, s a retorzió elmaradt. Ezt követően tanultuk a marxizmus alapjait, s az ebből írott történelemdolgozatomból volt az egyetlen, amire az általános iskolában né-

gyest kaptam. A gimnáziumban Várnai Jánosné, Edit néni volt a tanárom. Vele mindvégig remekül megvoltunk, és nála sem nagyon feleltem. Nagyon szeretett, én is őt; máig jó szívvel emlékezem rá. Harmadikos és negyedikos gimnazista koromban is indultam az Országos Középiskolai Történelemversenyen. Egyik téma sem volt a szívem csücske: harmadikban az agrárnépesség XVIII. századi életviszonyairól és mozgalmairól írtam, s persze beleestem a kezdők szokásos hibájába: az egész témát s annak minden vonatkozását fel akartam dolgozni. Így aztán az előírt terjedelem körülbelül két és félszeresét, háromszorosát írtam; persze, nem jutottam be a második fordulóra sem. Negyedikben a jobbágykérdés megoldásáért a XIX. század első felében folytatott küzdelem volt a téma; itt Berzeviczy Gergelynek a parasztság helyzetéről írott munkáját és Széchenyi *Hitelét* hasonlítottam össze. Ez már jobban sikerült, bejutottam a döntőbe, s éppen a ballagás napján jött meg a hír, hogy első helyezett lettem. (Egyébként ugyanabban az évben Attila unokatestvérem matematikából jutott be az első tíz közé.)

– *A székesfehérvári Teleki Blanka Gimnáziumról beszélünk, ott érettségiztél. Hogyan emlékszel erre az iskolára? Ott volt az ország legjobb középiskolái között?*

– Székesfehérváron ekkor három gimnázium volt: a József Attila, a Teleki Blanka és a Vasvári Pál; az utóbbi valójában fél gimnázium volt, mert mellette óvónői szakközépiskola működött. Országos rangsorban emlékeim szerint ekkor a József Attila Gimnázium állt előrébb, a humántudományok tekintetében mindenképpen, de a

Telekiben Láng Hugó tanár úrnak köszönhetően nagyon erős volt a matematikaoktatás: a fölöttünk járó tagozatos osztályból 1980-ban hárman jutottak be az OKTV-n az első tízbe, ami automatikus matematikai felvételt jelentett az egyetemre. De az utánunk következő matekosok közül is volt 1981-ben egy olyan diák, aki matekból és kémiából is benne volt az első tízben. És elég erős volt az orosztagozat is: 1981-ben szintén az utánunk jövő évfolyamból volt egy helyezett az első tízben. Jó iskola volt, a továbbtanulásra jelentkezők közül nagyjából 85-90 százalékot már az első évben felvettek, pedig akkoriban még sokkal nehezebb volt bejutni a felsőoktatásba. Viszonylag szabad szellemű iskolaként elég sok diákcsinnyt elnéztek nekünk. Osztályfőnökünk, Rimele Géza bácsi matematika–fizika szakos tanár volt, s mi angoltagozatosok. Nem mondhatni, hogy a szaktárgyai iránt valami elemi erejű érdeklődés mutatkozott volna részünkről. Én nagyjából a háttérérték fogalmánál veszítettem el a fonalat matekból; fizikából meg soha nem is volt meg. Géza bácsi azonban mindezt hihetetlen türelemmel viselte, nemcsak nálam, hanem a többiekénél is. Aki matekkal vagy fizikával akart továbbmenni, azokat segítette, a többieket meg békén hagyta. Emlékszem, negyedikben minden további nélkül tudomásul vette, hogy az óráin az OKTV-döntőre készülök. Nagyon jó emlékeim vannak még az angoltanáromról, Tóth Béláról, aki hihetetlenül művelt és tájékozott személyiség volt, s nagyon jókat lehetett vele beszélgetni; vagy a világnézetünk alapjait oktató igazgatónkra, Szabó József-re is szívesen emlékszem.

– *Mikor döntötted el, hogy történész leszel, s éppen az 1848–49-es szabadságharccal foglalkozol majd? Hősök, konfliktusok, események: mi érdekelt a legjobban?*

– A történelem iránti vonzalmat édesanyám csepegtette belém. Amióta az eszemet tudom, történelemmel akartam foglalkozni: ez úgy nagyjából hatéves koromtól számítható. Persze akkor még nem tudtam, hogy ez pontosan hogyan lesz, de a lényeg, hogy a történelem már ekkor érdekelt. Kezdetben azonban inkább a kuruc kor iránt vonzódtam: ebbe az irányba befolyásolt az iskolámon kívül az is, hogy 1976-ban ünnepelték Rákóczi születésének háromszázadik évfordulóját, s rengeteg könyv jelent meg erre az alkalomra. Az persze mindig zavart, hogy a derék kurucok a szabadságharc minden csatáját elveszítették. Hol azért, mert átállt valaki az egységével, mint Nagyszombatnál; hol azért, mert nem jött meg valaki, mint Koroncónál; vagy rosszul számították ki az időt és távolságot, mint Zsibónál; hol azért, mert Rákóczi leesett a lováról, s a túlerőben lévő sereget a császáriak szétkergették, mint Trencsénél; hol meg azért, mert a kivívott győzelem után fosztogatni kezdtek a kurucok, mint Romhányynál, s a visszatérő ellenség elkergette őket a csataterőről. Végül egy történelmi regény, Féja Géza *Visegrádi estéjke* pecsételte meg a sorsom. A könyvet édesanyám adta a kezembe, s emlékeim szerint néhány nap alatt el is olvastam. Az alaphelyzet az, hogy a Visegrádon élő idős Görgei Artúrnak éjszakánként megjelenik Kossuth Lajos, és végigbeszéli a szabadságharc történetét. Ez a könyv valóban a felismerés erejével hatott rám: olyan volt, mint

egy hirtelen megvilágosodás, ami után az ember egészen másként látja a dolgokat. Addig kellőképpen „megalapozott” rossz véleményem volt Görgeiről – ebből a könyvből pedig az derült ki számomra, hogy ez az ember volt a szabadságharc egyik legnagyobb alakja. Úgy éreztem, hogy itt valami borzasztó igazságtalanság történt ezzel az emberrel, s ezt rendbe kellene tenni. Magának a korszaknak a nagyszerűsége csak a későbbi olvasmányélményeim hatására bontakozott ki bennem igazán. Ez ugyanis nemcsak a magyar történelem talán legfontosabb pozitív fordulata volt az államalapítás és az 1989–90-es rendszerváltás között, de egy olyan korszak is, amelyben a szereplőknek arcuk van, s ami éppen ezért személyes szinten is megismerhető és megszerethető. Persze, Féja Géza könyve sem volt mentes az elfogultságoktól – érdekes módon nem annyira Kossuthral, mint inkább a szabadságharc más szereplőivel, Szemerével, Perczellel, Klapkával, Guyonnal és – teljes joggal – Dembińskivel szemben. De azt éreztem, hogy óriási ténybeli tudás van amögött, amit Féja leírt: az író a móríci vagy a Gárdonyi-féle hagyományt követve „beleolvasta” magát a feldolgozott korszakba. Lényegében ez a regény indított el 1848 felé. Aztán elkezdtem elolvasni mindazt, amihez még hozzáfértem, s mivel világletemben szenvedélyes könyvgyűjtő voltam, amit csak lehetett, begyűjtöttem a korszakról. Fehérváron egy antikvárium volt ekkor, elég esetleges kínálattal: 1945 előtti könyvekhez az én témámból alig-alig lehetett hozzáférni, szóval jobbára az 1948 utáni irodalomhoz és történelmi regényekhez, drámákhoz jutottam hoz-

A kompolti győzelem 1849. február 18-án. Metszet Hermann Róbert gyűjteményéből (részlet)

zá. Néhány budapesti kiruccanásnak köszönhetően már komolyabb munkákat is sikerült megszereznem az itteni antikváriumokban, aztán egyetemistaként már tényleg elég komoly könyvtárat gyűjtöttem be. Akkoriban kezdtek el felszámolni az Akadémiai Kiadó raktárkészleteit: a *Kossuth Lajos összes munkái* 1848–49-es kötetit és jó néhány más forráskiadványt és feldolgozást ekkor vettem meg.

– *Amikor a pályádra készültél, a hadtörténet igencsak elhanyagolt területe volt a kutatásnak. Elég fellapozni az akkori történelemtankönyveket, amelyekben olyasmiről olvasható, hogy a szabadságharc hanyatlása a győztes tavaszi hadjáratral vette kezdetét... Mi lobbantotta fel a hadtörténelem iránti tömeges érdeklődést? Persze, van történelmi iskola, akad történész, nem is egy, amely és aki kétségbe vonja a hadtörténetírás létjogosultságát – mondván, hogy egy hadjáratot, egy csatát nem lehet híven rekonstruálni. Mást lehet?*

– Amikor egyetemre jártam, a szabadságharc katonai története mintha nem is létezett volna: a korszakkal foglalkozó tanáraink közül egyedül Gergely András szemináriumai érintették ezt a témát. És ott volt Urbán Aladár, aki a Batthyány-kormány időszakának hadtörténetét tárta fel – de ő nem az Új- és Legújabbkori Magyar, hanem az Új- és Legújabbkori Egyetemes Történelmi Tanszéken oktatott, s nem 1848–49-et, hanem angol és amerikai történelmet. Miután Görgeivel akartam foglalkozni, ebből egyenesen következett, hogy a szabadságharc hadtörténetébe is bele kell ásnom magam. Az akkor aktív hadtörténészek közül egyedül Borus József foglalkozott a témával, s 1983-ban jelent meg Bona Gábor kitűnő kötete a szabadságharc tábornoki és törzstiszti karáról, majd 1985-ben a *Magyarország hadtörténete* I. kötetében az általa írt összefoglaló 1848–49-ről. De a hadtörténelem általában elég elhanyagolt ága volt a történelmi kutatásnak, s ami volt,

Balatonkenesén négyévesen

például a XX. század tekintetében, azt is sokszor erősen uralta az ideológia. Vaskos monográfiák jelentek meg például az oroszországi meg a spanyolországi magyar internacionalistákról, az enyhén szólva vérszegény magyar partizánmozgalomról, de egész korszakok hadtörténeti kutatása hiányzott. 1848–49 esetében is ezt éreztem, vagyis azt, hogy a nagy történeti összefoglalók teljes mértékben politikai-történeti szempontoknak rendelik alá a szabadságharc hadtörténetét. Ebben a tekintetben nem sok különbséget találtam a Spira György által írott összefoglalók vagy a Molnár Erik-féle kétkötetes magyar történelemben Varga János által írottak között – holott amúgy 1848–49-ről sok tekintetben homlokegyenest ellenkező nézeteket vallottak. És sokszor kiderült, hogy ezek a szerzők nem ismerik az alapvető tényeket, vagy egyszerűen csak csúsztatnak, hogy erősebb fordulattal ne éljenek. Érdekes, hogy az én nemzedékemből (itt most nagy-

jából az 1959–65 közötti korosztályra gondolok) igen erős 1848–49-es hadtörténész gárda került ki (Csikány Tamás, Kedves Gyula, Pelyach István, Zakar Péter, Hajagos József), s nagyjából mindannyian azt éreztük a pályánk kezdetén, hogy ez elhanyagolt terület. A hadtörténelem iránt megmutatózó óriási érdeklődést (gondoljunk az utóbbi évtizedek hihetetlen mennyiségű II. világháborús szak- és emlékirat-irodalmára vagy a korábbi korszakokból az oszmán hódoltság korára) szerintem hasonló felismerések magyarázták – azaz, hogy ennek a területnek a feldolgozása és megismerése nélkül a magyar történelem jelentős része nem érthető meg. Manapság kiváló fiatal szakemberek (Nagy L. István, Réfi Attila, Lázár Balázs) munkáinak köszönhetően, az 1792–1815 közötti francia háborúk kutatásában van egy hasonló felhajtás, de láthatólag érik valami ilyesmi a XVIII. századi dinasztikus háborúk esetében is. Néhány éve a Hadtörténel-

mi Közleményekben volt egy vita arról, hogy lehetséges-e egy katonai eseménysor, akár egy csata vagy egy hadjárat rekonstrukciója? Teljes rekonstrukció nyilván egyetlen összezapásról sem készíthető – de ez minden történeti eseménnyel így van. A források korlátozott mennyiségben maradtak fenn, esetleg túl sok van belőlük; a résztvevők elfogultak és/vagy rosszul tájékozottak. Egy csatában az egyik féltől harminc hadijelentést ismerünk, a másiktól egyet; az egyik fél részéről ötven írták meg a visszaemlékezésüket, a másik részről harmincan, de összesen hatvanezren voltak ott, azaz a fennmaradt források száma a résztvevők egy ezrelékéét sem éri el. Szóval ez mind igaz, de ettől függetlenül szerintem minden történeti eseményről lehet valami hozzávetőleg pontos képet alkotni, ha ismerjük a források keletkezési körülményeit; ha ki tudjuk szűrni a torzításokat és pontatlanságokat; ha meg tudjuk állapítani, hogy *hogyan nem* történt valami; s ha például tisztaban vagyunk egy hadsereg kiképzésével és harcászati módszereivel. S ahogy időben egyre közelebb jövünk, annál jobbak a forrásadottságok. A honfoglalás időszakából egy-egy hadjáratnak még az év szerinti datálása is sokszor problematikus – 1848–49-ben több esetben már órára megállapítható egy-egy csata lefolyása.

– *Volt egy szeminárium Katona Tamásnak, nem az egyetlen, hanem a Fortuna utca 13.-ban – olykor én is megfordultam ott. Hogyan élnek az emlékezetekben Katona Tamás rendhagyó órái, s maga Katona Tamás?*

– Katona Tamás volt az első mesterem és atyai barátom. Még gimnazista voltam, amikor 1978-

ban kiadta *A szabadságharc kilenc nagy csatája* című emlékiratválogatást, 1979-ben pedig megjelent az aradi vértanúkról szóló kétkötetes forráskiadványa a *Magyar Századok* sorozatban. Ez utóbbi, bízvást mondható, az 1848–49-cel foglalkozó hadtörténetészek egyik legfontosabb forrása. Kicsit úgy éreztem, hogy amit Féja Géza a szépirodalom eszközeivel megfogalmazott, azt Katona Tamás ültette át a történetírás nyelvére. Ezt követte a többi forráskiadványa: az 1848. októberi ozorai hadművelet iratanyagának gyűjteménye, Vukovics Sebő emlékiratai. Ekkoriban elég sokat szerepelt a rádióban, s úgy éreztem, ez az ember úgy látja 1848-at, ahogy én is látom. Sorkatona koromban aztán összeszedtem a bátorságomat, s írtam neki egy levelet az Európa Kiadóhoz. Olyan kérdésekre kértem tőle választ, amilyenekre az általam ismert szakirodalomban nem leltem. Eltelt egy-másfél hónap, amikor megjött a válasz, hihetetlen részletességgel; például ebben a levélben írta meg nekem, hogy a tavaszi hadjárat végén Bécs előtt közel kétszer akkora osztrák haderő állt, mint amekkorával a magyar főseereg élén Görgei rendelkezett. Erre újabb levelet írtam neki, amit meg is kapott, a válasza viszont már nem érkezett meg – alighanem fennakadt a katonai elhárításon. (Nemrég Tamás lánya megtalálta az édesapja hagyatékában, s visszaadta a leveleimet; én meg odaraktam őket Tamás levele mellé.) 1983-ban, másodévesen a kinyomtatott tanrendben láttam, hogy Katona Tamás az Eötvös Kollégiumban *1848–49-es források elemzése* címmel tart speciális kollégiumot. Fogtam magam, elballagtam. (Akkoriban albérletben éltem.) Az épület előtt

A yorktowni csatatéren 1978-ban (jobbról)

egy kétméteres óriás állt – ő volt Pelyach István. A folyosón megkérdeztem egy lányt, tudja-e, hol van Katona Tamás szemináriuma, mire mondta, hogy éppen oda tart. Ő, Pelyach István, Kurucz György, Pál József és Wild Róbert alkották a szemináriumot. Amikor Katona Tamás megérkezett, előhúzott egy üveg lilacikmés Fortuna pezsgőt. Bemutakoztam, elmondtam, hogy szeretnék ide járni, mire valami olyat mondott, hogy egyszer minden rosszba bele kell kezdeni. Aztán jöttek az órák, amelyek abból álltak, hogy Tamás elővett egy forrást (az egyik legemlékezetesebb Ludvig János kormánybiztos emlékirata volt), aztán a maga bársonyos hangján felolvasott belőle, és értelmezte. Bármikor közbe lehetett kérdezni, mindenre válaszolt. Az egyik ilyen szemináriumra elhozta feleséged, Rosonczy Ildikó egyik fordítását – ha jól emlékszem, Rüdiger segédtsíjtjének a vi-

lágosi fegyverletételről készült visszaemlékezését –, s azt ismertette. Később valamilyen okból az ELTE már nem hirdette meg a szemináriumot (bár én továbbra is felvettem az indexembe; a nem elektronikus ügykezelésnek is voltak előnyei), de mi továbbra is találkoztunk, többnyire Tamás Fortuna utca 13.-ban lévő lakásán vagy az Európa Kiadóban. A szemináriumból baráti társaság és igazi munkaközösség lett: a *Budavár bevételének emlékezete, 1849* című kötet sajtó alá rendezői között ott volt Pelyach István, a később csatlakozott Tirts Tamás és jómagam, a német szövegeket pedig István felesége, Pingiczer Klára és Kurucz György fordították. Az első tanulmányaimat és forrásközleményeim is Tamásnak adtam oda; nagyon kedves, de nagyon szigorú bíráló volt. Nyelvi szempontból is rengeteget csiszolt a munkáimon, irtotta a divatszavakat, közhelyeket és kép-

zavarokat, szóval stilisztikailag is sokat köszönhetek neki. Sőt, amikor a levéltárban nem tudtam megbirkózni valamilyen német szöveggel, eljött, és lediktálta nekem – akkoriban a német nyelvtudásommal még komoly gondok voltak, s bizony, a szabadságharc hadtörténetének kutatásában a német nélkül meghal az ember. Tamás bámulatosan széles körű műveltséggel rendelkezett, de ez a műveltség nem korlátozódott a történelemre és az irodalomra: kiterjedt a néprajzra, a zenére, a művészetek különféle ágaira. Némi túlzással azt mondhatom, hogy őt megismerve értettem meg, micsoda értékek hordozója volt az 1945 után háttérbe szorított és felszámolni próbált magyar polgári középosztály.

– *És volt egy szemináriuma Urbán Aladárnak az egyetemen, amelynek témája A mozgó határ története az amerikai történelemben lett volna... Aztán végül Batthyány Lajos működését elemezték. Hányan jártatok a tanár úrhoz, s hogy emlékszel magára a szemináriumra?*

– Ez is speckoll volt, de én voltam az egyetlen jelentkező. Urbán Aladár akkortájt védte meg a Batthyány Lajos miniszterelnökségéről szóló nagydoktori értekezését. Mondtam neki: „Tanár úr, volna egy ajánlatom. Hozok még egy embert, de ne a mozgó határról beszéljen nekünk, hanem a Batthyány-kormányról.” Rám nézett, és azt mondta: „Az ajánlat abszolút tisztességtelen – de tesszik, és elfogadom.” Így aztán szólta Pelyach Pistának, s így mi alkottuk Urbán tanár úr egyetlen 1848–49-es szemináriumát. Ekkor értettem meg, hogy mennyi apró tényre kell figyelnie annak, aki egy ilyen valóban eseménydús korszak-

kal foglalkozik. Urbán tanított meg „az apró tények tiszteletére” – tudniillik arra, hogy soha nem szabad elfogadni az első látásra kézenfekvőnek tűnő megoldásokat, s hogy egy iktatókönyvi bejegyzés vagy egy hevenyészett hátirat néha ugyanolyan fontos forrás lehet, mint egy tízoldalas beadvány vagy jelentés.

– *Hogyan kerültél a Hadtörténelmi Intézetbe? S miért civilként?*

– Voltaképpen mindig oda akartam kerülni. Valamikor harmadéves koromban fel is hívtam az intézetet. Liptai Ervinnel, az intézmény akkori parancsnokával beszéltem: elmondtam, ki vagyok, mi vagyok, mikor fogok végezni, s hogy majd oda szeretnék menni. Türelmesen végighallgatott, majd közölte, hogy egyelőre nincs helyük, de talán majd máskor... Harmadévtől az intézmény több munkatársa is tartott speckollt az egyetemen: Rázsó Gyula, Zachar József, Dombrády Lóránt, Tóth Sándor. Sőt, volt egy többek által tartott közép- és koraujkori hadtörténelmi szeminárium is, ahol oktatótt Perjés Géza és Nagy László is. Én mint történelem–speciális hadtörténelmi tanulmányok szakos hallgató (ez utóbbi szakot Unger Mátyás tanár úrnak, az akkori dékánhelyettesnek köszönhettem) eljártam ezekre a szemináriumokra. 1986-ban Zachar Józsefnek köszönhetően, aki akkor a Hadtörténelmi Közlemények főszerkesztője volt, a lap egyik számában egyszerre három írásom is megjelent: egy közlemény Kossuth és Perczel 1849. januári nézeteltéréséről; egy műhelytanulmány Pusztaszeri László Görgei szabadságharcos ténykedését bemutató monográfiájáról, illetve egy könyvismertetés egy Komáromról szóló munkáról. Ötöd- év első félévének végén Balogh

Sándor, akihez XX. századi szemináriumra jártam, szólta, hogy ismeri Liptai Ervint, a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum parancsnokát, s lenne egy hely a Hadtörténelmi Levéltárban, a néphadseregi anyag referenseként. Nem mondom, hogy repestem az örömtől, de gondoltam: majd csak lesz utána valahogy. De aztán a második félévben Dombrády Lóránt szólta, hogy Bona Gábor, aki a Hadtörténelmi Intézetben 1848–49 „gazdája”, rövidesen kimegy a bécsi Hadilevéltári Kirendeltségre, megürül a helye, s ő és Liptai tábornok úgy vélik, ott lenne a helyem. Ekkor viszont már madarat lehetett volna velem fogatni: szeptember elsején beléptem. Egyébként még állományban sem voltam, amikor egy, a Hadtörténelmi Közleményekben megjelent könyvismertetésemért a kötet szerzője (korábban maga is az intézmény munkatársa) már fel is jelentett Liptai Ervinnél. Amikor jelentkeztem a parancsnoki irodán, Godó Ágnes ezredes, az intézmény parancsnokhelyettese azonnal fogadott: „Neked nagyon csipős, kétágú nyelved van, de majd levágjuk!” Akkoriban általában azok voltak katonák az intézményben, akik valamilyen hivatali pozícióval rendelkeztek; a többieknél néha kimondottan korlátozták a „beöltözést”. Nekem az egyetem előtti sorkatonaság idejéből, 1981–82-ből nem voltak túl jó emlékeim a Néphadseregről (ekkor még 1987-et írtunk), így aztán nem akartam katona lenni – meg nem is nagyon ajánlgatták. Csak valamikor 1994 után tett ilyen jellegű ajánlatot az akkori főigazgató, félig tréfásan, félig komolyan, mire azt mondtam, hogy én csak úgy vagyok hajlandó kezdeni, mint Perczel Mór vagy Görgei tábori főintendánsa,

Danielisz János – ők mindketten helyből ezredesek lettek. Erre aztán nem erőltette tovább a dolgot.

– *Úgynevezett kisdoktori dolgozatodat Az abrudbányai tragédia, 1849 címen írtad meg, de munkádat néhány év múlva átminősítették PhD-nek. A téma eleve azt sugallja, hogy érdekelt a nemzetiségi konfliktus. Kulcskérdése volt ez a szabadságharcnak? Milyen okok tették ennyire végzettszerűvé? Volt-e esély a megbékélésre a románokkal és a szerbekkel Erdélyben, a Bánságban, a Bácskában? Csak, hogy a polgárháború legvéresebb tereit említsük...*

– A dolog félig-meddig a véletlen műve. Valamikor 1990 körül Nagy László kollégánk szólt, hogy készülne egy kötet a magyar történelem botrányos eseményeiről: lenne-e javaslatom? Akkor már nagy vonalakban ismertem a magyar–román megbékélés 1849. májusi megíjulásának szomorú és botrányos történetét, valamint Hatvani Imre szabadcsapatvezér ebben játszott tragikus szerepét. Azt mondtam tehát, hogy természetesen, és ezt a témát javasoltam. A kötetből nem lett semmi, de miután ekkortájt néztem át a Hadügyminisztérium 1848–49-es iratanyagát, feltűnt, hogy mennyi dokumentum van erről az alakról: elkezdtem kiírogatni és lemásolni őket. Kiderült, hogy Hatvani sokkal bonyolultabb figura, mint gondoltam – és maga a történet sokkal botrányosabb, mint sejtettem. 1848 előtt váltóhamisító volt és konzervatív vezérszónok Temes megyében – 1848 nyarán pedig a radikális baloldal Egyenlőségi Társulatának tagja. Az 1849 januárjától folyó szabadcsapat-szervezését botrányok és visszaélések sora kísérte; egyszerűen érthetetlen, hogy

egy ilyen ember hogyan kerülhetett a csataterre, s hogyan lehetett ideiglenes dandárparancsnok – éppen a magyar–román tárgyalások időszakában. Ekkortájt folyt a kérdésről egy kisebbfajta vita Spira György és Varga János között, ami újabb inspirációt adott. Engem igazából nem a nemzetiségi kérdés érdekelt, hanem azok a mechanizmusok és véletlenek, amelyek révén olyan ember kerülhet döntési szerepbe, akinek rács mögött lett volna a helye; s az, hogy hogyan lehet egyetlen hét alatt mindazt lerombolni, amiért előtte heteken keresztül tucatnyian dolgoztak. Ami magát a nemzetiségi kérdést illeti, ezzel kapcsolatban szerintem két illúzió él máig a köztudatban – nem utolsósorban a magyar marxista történetírás és az ezt közvetítő Kádár-kori oktatás következtében. Az egyik, amely szerint a kérdésnek volt egy olyan általános megoldási lehetősége, amely megakadályozhatta volna a konfliktusok elmérgesedését – s hogy minden nemzetiség esetében volt egy olyan kegyelmi pillanat, amikor ezt a békét meg lehetett volna teremteni. Szerintem talán a románok esetében volt ilyen, éppen 1849 májusában – bár a megállapodásnak itt is sok ellenzője volt. De a szerbek mindvégig a konfliktusra játszottak, magát a fegyveres küzdelmet is ők robbantották ki; a horvátok pedig ugyanígy, kiegészítve ezt olyan követelésekkel, mint a magyar pénz-, had- és kereskedelemügyi minisztériumok beolvasztása az osztrák központi kormányba, vagy a Muraköz elcsatolása. A megbékélésnek persze a szerbeknél és horvátoknál is voltak hirdetői – de ezek soha nem kerültek 1848–49-ben döntési pozícióba, s nem rendelkeztek tényleges hatalommal.

A másik illúzió az, hogy ha a magyar elit megfelelő módon kezeli ezt a kérdést, és mellénk állítja a nemzetiségeket, az ország elég erős lett volna a katonai győzelem kivívására. Ha csak az osztrákokról lett volna szó, ez még talán meg is állna (bár itt is vannak kétegyeim), de az orosz intervenció után, főleg, hogy I. Miklós a beküldött kétszáz ezer katonán kívül további hatvan-nyolcvanezer főt tartalékként szintén előkészített, ez teljes illúzió. Jómagam úgy vélem, hogy ez egy elkerülhetetlen konfliktus volt – a magyarok Hungária helyett Magyarországot akartak, a nemzetiségek pedig nem akartak hungarusból magyarokká lenni, hanem a nemzeti fejlődés sajátosságaiból következően önálló vagy legalábbis a magyaroktól elkülönülő horvát, szerb, román, szlovák államot, tartományt, területet akartak. Akiknek a Katonai Határőrvidék miatt volt fegyveres erejük, mint a horvátoknak, szerbeknek, románoknak, azok ezt meg is próbálták. A konfliktus brutalitása talán elkerülhető vagy csökkenthető lett volna, hiszen horvát–magyar viszonylatban nem történtek olyan atrocitások, mint a szerb vagy a román területeken; de ez nyilván abból fakadt, hogy a szerbeknél a határon túli önkéntesek magukkal hozták a balkáni kíméletlen harcmodort, a románoknál pedig a keretek közé nem szorított tömegindulatok működtek.

– *Ugyanakkor elhomályosul a „kárpatorosoknak”, vagyis a ruszinoknak és a szlovákoknak a forradalom melletti kiállása. Ma mintha a tudatformálás szempontjából pár száz vagy pár ezer császárpartí szlovák felkelő javára billenne a mérleg egyik serpenyője harminc-negyvenezer szlovák hon-*

védde szemben... Kossuth, Štúr, Avram Iancu, Jellačić, Stratimirović, Schwarzenberg... Lehet-e 1848-nak közös olvasata a Kárpát-medencében?

– Ez a harminc-negyvenezer szlovák honvéd szerintem ugyanolyan felülvizsgálatra szoruló mítosz, mint a tíz-húszezer zsidó honvédé. A szabadságharc hadseregének etnikai összetételét nem tudjuk megállapítani, ugyanis nincsenek teljes névsorainak, s amelyek rendelkezésünkre állnak, azokon sem tüntetik fel, hogy az illető honvéd milyen nemzetiségű volt, a neveket pedig mindenhol magyarosan írták. Így egy felső-magyarországi zászlóaljban szolgáló Kovács Jánosról nem tudjuk, hogy tényleg Kovács János, vagy Jan Kováč volt-e? Bizonyos rekonstrukciók persze végezhetők, ha a kiállító területek nemzetiségi összetételét kivetítjük a kiállított alakulatokra; de szerintem így sem igen jön ki több tíz-tizenötezer, legfeljebb húsz-ezer szlovák katonánál. Az viszont tény, hogy a felső-magyarországi kiegészítésű császári-királyi gyalogezredek zászlóaljai mindvégig a magyar oldalon harcoltak, s az itteni huszárezredek katonái ugyanúgy hazaszöktek 1848 őszén, mint a tősgyökeres alföldi legényekből állók. S az sem véletlen, hogy a fegyverletétel után Haynau intézkedett a honvédzászlóaljokba besorozott szerbek, románok és szászok hazaküldéséről – a szlovákokról viszont egy szót sem szólt... És az is tény, hogy a szlovákok és a zsidók még a felülvizsgált adatok alapján is a népességen belüli számarányukat meghaladó mértékben szolgáltak a honvédseregben. 1848 közös olvasatával kapcsolatban vannak kételyeim – nyilván soha nem fogjuk azt gon-

dolni Jellačićról, amit a horvátok, ahogy a horvátok, románok, szerbek, szlovákok sem fogják azt gondolni Kossuthról, amit mi – bár Eperjes Károllyal nyilván már szót értenének. De a nézőpontok közelitéséről már lehet szó – azaz, Jellačićnál maradvá, jobban megérthetjük a kultuszát, ha tudjuk, hogy a jelenlegi horvát területeket először neki sikerült egy időre egyesítenie. Vagy, megérthetjük, hogy Erdély uniója valóban elfogadhatatlan volt a románok számára akkor, amikor – noha ők voltak Erdély legnagyobb létszámú etnikuma – a döntés lényegében az ő megkérdésük nélkül született. És a jelenlegi szlovák, horvát és román kollégáknál is látok empátiát, ha nem is a magyar érvek elfogadására, de legalább legitim megközelítésként történő elismerésére. A román történészek újabb nemzedékében már nem az egészséges népi öntudat megnyilvánulásaként tekintenek a dél-erdélyi irtóhadjáratokra, hanem olyan tragikus eseményorként, amit a vezetőik által fanatizált tömegek okoztak. Paradox módon a legnagyobb megértést osztrák részről lehet tapasztalni. Bécsi kiküldetésem alatt az osztrák kollégákkal közösen csináltunk egy ezeroldalas forráskiadványt a szabadságharc katonai iratanyagából, a munka nagy részét Thomas Kleťčka, az 1848–49-es osztrák minisztertanácsi jegyzőkönyvek sajtó alá rendezője és én végeztük. Amikor a bevezető tanulmányt írtuk, gyakorlatilag nem volt köztünk vitás kérdés; pedig Kleťčka kolléga ma a korszak legjobb ismerője Ausztriában. A népszerű osztrák összefoglalókban persze továbbra is „ungarische Aufstand” meg „Rebellion” van, nem is beszélve olyan ostobaságokról, mint

hogy Kossuth 1849 áprilisában kiáltotta a köztársaságot. A nagyobb fogadókésztségnek nyilván az is az oka, hogy 1848–49-nek Ausztriában nincs központi jelentősége a nemzettudat szempontjából, s ha már valami érdeklő őket, az inkább Ausztria viszonya az 1848–49-es német egységtörekvésekhez. 1848 emlékezetét abban az értelemben, ahogy nálunk, jószerevével csak „a vörös” Bécsben őrzik, bár ott is egyre inkább gyengül.

– Egy 1849 júliusában Magyarországra érkezett lengyel emisszárius a temesvári ostromtáborban megfordulva a honvédsereget nyolcnyelvű hadsereggént írta le. Igaza volt?

– A magyar nyelven kívül a német volt a legfontosabb – a vezérkari munka jelentős része ezen a nyelven folyt. Aztán ott volt a lengyel és az olasz légió, s a zászlóaljak egy részénél szükség volt szlovákul, ruszinul, románul, horvátul (bunyevácul) beszélő tisztokra. Szóval a nyolc nyelv mindenképpen megvan – persze nem minden hadseregnél vagy hadtestnél egyszerre.

– A Magyar Országos Levéltár egyik munkatársa úgy tizenöt évvel ezelőtt azt mondta nekem: szégyellje magát az a negyvennyolcas irat, amely nem került még Hermann Róbert kezébe. A Hadtörténeti Intézet bécsi levéltári kiküldöttjeként évekig tanulmányozhattad a magyar vonatkozású osztrák iratanyagot. Van még, ami feldolgozatlan?

– Hízogő a megállapítás, de azért a negyvennyolcas szakminisztériumoknál még nekem is vannak elmaradásaim... Amúgy iszonyatos mennyiségű a feldolgozatlan iratanyag – és nemcsak külföldön. Úgy látom, hogy még a hazai megyei és városi iratanyag sincs ren-

desen feltárva, főleg pedig feldolgozva, pedig rengeteg, az országos események szempontjából is fontos iratanyagot őriznek. De a központi levéltári anyaggal is volna mit kezdeni – például a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött kormánybiztosi iratanyagok egy része is feldolgozatlan. Jómagam például a Hadügyminisztérium iratanyagából elkezdtem kiírogatni az egyes honvédelmi alakulatokra vonatkozó jelzeteket, dátum, hely és parancsnok szerint – önmagában ez a nem teljes gyűjtés is komoly fogódzó lehet például az alakulatok mozgásának rekonstrukciójánál, s már több kollégámat sikerült ennek révén kiegészítenem. De hogy más példát mondjak: a feleséged, Rosonczy Ildikó által feltárni kezdett orosz levéltári anyagon kívül kétségkívül hasznos lenne az angol vagy a francia diplomáciai iratanyag kutatása is annak érdekében, hogy a forradalom és szabadságharc külpolitikai lehetőségeit jobban érzékelhessük.

– *A külföldi közvélemény – beleértve a történészeket, politikusokat is – évtizedeken át érdeklődött az 1956-os magyar forradalom iránt. Tapasztalható volt hasonló érdeklődés Európában az 1848–49-es magyar szabadságharc iránt a megtorlást követő évtizedekben? Meddig tartott? Hogyan alakította az európai magyarságképet?*

– 1849 után ez az érdeklődés nagyjából a krími háborúig, 1853-ig kitartott, ami jól érzékelhető a kiadott könyvek számából is. Német, olasz és angol nyelvterületen ez az érdeklődés egészen élénk volt – de még a velünk nem túlzottan rokonszenvező franciáknál is elég sok munka jelent meg. Gondolj bele: Görgei emlékiratát kiadták Londonban és New Yorkban,

Katona Tamással Velencében, 1994-ben

Klapkáét pedig a német és angol mellett svédül is! 1859 és 1861 között ismét volt egy felfutás – nem utolsósorban a magyar emigráció kiváló propagandatevékenységének köszönhetően. Így az amerikai, a német, az olasz és az angol közvélemény jelentős része komoly rokonszenvvel viseltetett Magyarországra iránt – ez aztán a kiegyezést követően kezdett elnyesni. Ugyanakkor nem tagadható, hogy majdnem ilyen erős volt az osztrák propaganda hatása is, tudniillik, hogy 1848–49-ben a magyar nemesség rendi felkelése zajlott, vagy ami még rosszabb: a társadalmi rendet felforgató rebellió. Ezt még kiegészítette a valamivel gyengébb szerb, román és horvát propaganda a magyar nemzetiségi elnyomásról. Ez utóbbi volt aztán az az alap, amelyre a századforduló és az I. világháború időszakának roppant sikeres cseh, szerb és román propagandája ráépülhetett.

– *Akárhogy is: életed meghatározó témája az 1848-as forradalom és szabadságharc. Ma hogyan látod: volt esély, mire volt esély? Nemzetformáló jelentősége*

miatt méltán kerülhetett volna be az alaptörvénybe?

– Marc Bloch mondta, hogy a „Mi lett volna, ha?” az a kérdés, amit történész nem tehet fel; holott valójában ez az egyetlen igazán érdekes kérdés. Szerintem egyébként már csak azért is fel kell tenni, mert különben a történelem egy lineáris, a vulgármarxista értelmezésnek megfelelően determinált, alternatíva nélküli folyamattá válik. Holott a legtöbb történelmi helyzetben van alternatíva. Szent István például dönthetett volna Bizánc mellett, s akkor a magyar kultúra ma másként festene; IV. Béla behódolhatott volna a mongoloknak, és együtt vonulhatott volna velük a Nyugat ellen. Hunyadi Jánost sem ostorral verték oda a várnai csatamezőre; és I. Ulászló is megtehetett volna, hogy ül a lován, s nem avatkozik be a harcba. Nem volt kötelező keresztes hadjáratot hirdetni 1514-ben; 1521 után öt év volt arra, hogy visszavegyék az oszmánok által elfoglalt Nándorfehérvárt; és II. Lajos is vállalhatta volna a török vazallusi státuszt. Thököly Imre is átállhatott volna 1683 után, ha több benne

Kosáry Domokossal, Ormos Máriával és Gyurgyák Jánossal 2002-ben

a felelősségérzet, mint az ambíció. Vagy mi történik, ha 1711-ben nem Pálffy János, hanem mondjuk a keményvonalas Siegbert Heister áll a magyarországi császári haderő élén, és beletapossa a kuruc hadsereget a Tiszántúl földjébe? 1848–49-nél máig vitatkoznak azon, hogy mi lett volna, ha a magyar hadsereg 1848. október elején átlépi az osztrák–magyar határt; ha Kápolnánál Dembiński időben előrerendeli a hátrébb lévő csapatokat; ha Görgei a tavaszi hadjárat végén nem Buda alá, hanem Bécs ellen vonul; ha Dembiński 1849 augusztusában nem Temesvár, hanem Arad felé indítja a seregét; vagy ha Bem Temesvárnál nem ütközik meg, hanem megpróbál eljutni Aradra? A más döntések hosszú távú hatásai persze kiszámíthatatlanok, de egy-egy adott pillanatban (természetesen nem mindegyikben) elvileg van döntési lehetőség, akár egy jobb, akár egy rosszabb opció mellett. (És akkor az igen elszomorító XX. századi magyar történelemről még nem is szóltam, amely másról sem szól, mint az el-

mulasztott alkalmakról, vagy a végig nem gondolt és a későn hozott döntésekről...) 1848–49-et sokan máig Világos és Arad felől nézik, holott 1848 nyarán, de még 1849 tavaszán is reális lehetőség volt a német egység létrejötte, amely paralizálta volna Oroszországot, s a nagynémet egység létrejötte esetén a Habsburg-birodalom központja átkerülhetett volna Budapestre. De ha Bécsben 1849 tavaszán több a józanság, mint az ambíció, s nem hívják be az oroszokat, szerintem tizenhét évvel korábban létrejöhett volna a kiegyezés – bizonyítani persze nem tudom. A neoabszolutizmus tizenhét éve ugyanis nemcsak Magyarország számára volt kidobott idő – a birodalom számára még inkább. 1849 és 1867 között az Osztrák Császárság Nagy-Britanniát leszámítva minden európai nagyhatalommal konfliktusba került, elveszítette az olasz tartományait, és kiszorult a német egységből. Zsákkal öntötték a pénzt a titkosrendőrségbe, a csendőrségbe, a hadseregbe – minden eredmény nélkül. Nagy fájdalom,

hogy 1848–49 nem szerepel az alap-törvényben, ellentétben például a nehezen körülírható és értelmezhető „történelmi alkotmánnyal”. 1848 a magyar polgári alkotmányosság kiindulópontja, semmi másához nem mérhető politikai-társadalmi fordulat; szégyen, hogy kimaradt. Amiként azt is fájalom, hogy a Kossuth tér felújításánál az „igazi” Kossuthot megjelenítő Kisfaludy Strobl Zsigmond-féle szobor helyébe Horvay János történelemszemléletét tekintve hamis és esztétikai szempontból is igencsak kérdéses színvonalú szoborcsoportját állítják vissza, amely Kossuthot ábrázolja a Batthyány-kormány központi alakjaként, emellett valamennyi minisztert szerencsétlen, búsongó vesztésként állítja elénk.

– *A forradalom és szabadságharc másfél éve a magyar történelem talán legismertebb fejezete. Néhány évtizeddel ezelőtt még kocsmaasztalok mellett is vitatkoztak róla. Kossuth vagy Széchenyi: kinek volt igaza, mit kellett volna csinálni?*

– A Kossuth–Széchenyi vita a magyar reformkor talán legjelentősebb intellektuális párbaja volt, amelyet az akkori közvélemény szemében Kossuth nyert meg: két dolog miatt. Egyrészt Kossuth jobban, meggyőzőbben és következetesebben érvelt. Másrészt a Széchenyi által javasolt út, az együttműködés a birodalmi kormányzattal nem vitt sehová – amint ezt éppen Széchenyi példája mutatta. Elég, ha arra gondolunk, hogy magának a Lánchídnak a megalkotása micsonda kormányzati ellenállásba ütközött: főleg azok a katonai hatóságok támadták, amelyeknek a legjobban kellett volna küzdeniük érte, hiszen maga a katonai célszerűség is az állandó, télen is használható

híd mellett szólt. De hiába vállalt Széchenyi kormányzati szerepet 1845-től a Helytartótanács közlekedési osztályának vezetőjeként, pénzt már nem adtak neki az általa javasolt tervek megvalósítására. Vagyis a közvélemény számára kiderült, hogy a kormányzat nem kíván együttműködni Magyarország felemelkedése érdekében még azokkal sem, akik erre magyar részről hajlandók lennének. A szabadságharc leverése után Széchenyiből (Kemény Zsigmondéknak köszönhetően) persze vátesz lett, aki előre megmondta, hogy baj lesz. Csakhogy a bekövetkezett „baj” nem volt azonos azzal, amit Széchenyi megjósolt: a nemzetiségek lázadását nem a magyar fél provokálta ki, s a kitörő háború nem, vagy nem elsősorban polgárháború volt, hanem a birodalom két felének küzdelme, amelyet nem a magyar fél kezdeményezett, a Széchenyi által korábban annyit kritizált merő elbizakodottságból. A Széchenyi–Kossuth vitában utólag Széchenyi igazságát hirdető az 1830-as évek mérsékelt reformer Széchenyijét vetik össze az 1849 áprilisa utáni trónfosztó Kossuthal, ami egyértelműen történelmietlen. Az átalakulásnak az a gyors és sikeres módja, ami 1848 tavaszán bekövetkezett, nem Széchenyi, hanem Kossuth és Batthyány érdeme – amint ezt maga Széchenyi is bevallotta. A reformkor kulcskérdése ugyanis nem az volt, hogy lesz-e magyar Akadémia, Lánchíd, gőzhajózás, Tisza- és Duna-szabályozás vagy vasút, hanem az, hogy mi lesz az ország lakosságának kilencven százalékát alkotó, jogok nélküli jobbagynépességgel; hogyan lehet kibontakozni – Kossuthot idézve – a feudalizmus bilincseiből? És erre a kérdésre nem

Széchenyinek, hanem Kossuthnak és Batthyáynak volt válasza. Miután azonban a magyar polgári átalakulás kérdései közül ez egyike volt a jól és véglegesen megoldott kérdéseknek, a köztudat mára szinte megfeledkezett a problémáról és a problémát megoldókról; s a Lánchidat, az Akadémiát és Széchenyi más alkotásait látva sokan érthetően vélik úgy, hogy Kossuth nem csinált semmit, csak beszélt – bezzeg Széchenyi...

– *Hogyan ítéled meg ma a Görgei–Kossuth konfliktust? A XX. század elején Nobel-díjra jelölt lengyel író, Stefan Żeromski Az ígért földje című regényében két mellékszereplő, a pap és a nemesember arról vitatkoznak az 1870-es, 1880-as években, hogy Görgei áruháború volt-e, vagy sem...*

– Ami a Kossuth–Görgei konfliktust illeti, jómagam úgy vélem, hogy ez erősen túl van misztifikálva. Nem jellemezték olyan koncepcionális különbségek, mint a Kossuth–Széchenyi vagy a Kossuth–Deák vitát. Nincs szó politikai konfliktusról, legalábbis 1849 május–júniusáig bizonyosan nem. Eltérő nézőpontokról van szó: Kossuth a nagy egészet, az önvédelmi harc általános érdekeit nézte, Görgei pedig a hadsereg konkrét szükségleteit. 1848 decemberében Kossuth a császári–királyi támadás idején sikereket akart, hogy legyen mivel lelkesíteni a nemzetet – Görgei pedig joggal óvta a seregét a nagy összecsapástól, mert tudta, hogyha azt szétverik, vége van mindennek. A kevésbé belátó tábornokokat meg is verték, mint Perczelt Mórnál és Mészárosot Kasánál. A Kossuth–Görgei viszonynak nyilván rosszat tett a kormányzatot bíráló váci nyilatkozat 1849. január elején; Görgei vi-

szont némi joggal érezhette úgy, hogy a politikusok cserbenhagyták, s egyedül kell megoldania a sereg felbomlásával fenyegető bizalmi válságot. A „mosolyszünet” kitartott 1849. március elejéig, Henryk Dembiński leváltásáig, azt követően azonban valóságos „mézeshetek” következtek, amelyek csúcspontja a tavaszi hadjárat sikersorozata volt. Amikor azonban megérkeztek az első hírek az orosz intervencióról, Görgei – tévesen – úgy vélte, hogy ez a trónfosztás és a függetlenség kimondásának következménye. Ezért – szintén tévesen – úgy gondolta: ha Kossuthot megbuktatja, az oroszok sem jönnek. Ezért tárgyalt 1849. június elején az úgynevezett Békepárttal, katonai puccsra azonban nem volt hajlandó. 1849 nyarat mindvégig Görgei meg-megújuló próbálkozásai jellemzik arra, hogyan lehetne időt és életet nyerni: vagy úgy, hogy az orosz főerők beérkezése előtt megverik Haysnaut, mint ahogy 1849. június–július fordulóján megkísérelte; vagy úgy, hogy távol tartják egymástól a két ellenséges főereget, mint 1849 júliusának második felében törekedett erre; vagy úgy, hogy az oroszok által kezdeményezett tárgyalások felvételével éket vernek közéjük. 1849 augusztusára egyébként Kossuth is visszatért az 1848. áprilisi alapra – a megegyezés érdekében hajlandó lett volna visszavonni a trónfosztás és a függetlenség kimondását. Az áruháború vádat ma már komoly ember nem vallja, de azért – Kosáry Domokost idézve – „az intellektuális alvilág” itt is támad. Ami biztos, hogy az áruháború vádat sem az osztrák, sem az orosz dokumentumanyag nem támasztja alá. Görgeinek lehettek téves helyzetmegítélései és dön-

tései; de ez még nem árulás – ahogy mondjuk Perczel Mórt vagy az általa is oly jól ismert Henryk Dembińskit sem vádolja senki árulással azért, mert rossz katonai döntést hoztak; pedig éppen Dembińskinek egyetlen jó döntése sem volt...

– *Közeledik 2018, Görgei Artúr születésének kétszázadik évfordulója. Írod-e már a bicentenárium alkalmából kiadandó Görgei-monográfiát?*

– Lassan, de haladok. Amikor ötvenéves lettem, megfogadtam, hogy legalább az előszót elkezdem írni január elsején. Ezt meg is tettem. Lassan készülnek a fejezetek: most éppen Görgei császári-királyi hadseregbeli katonai szolgálatát írom. A feladat nehéz, mert – képzavarral élve – ez az életrajz olyan, mint egy búgócsiga: a közepe viszonylag rövid, de széles és vastag, az eleje és a vége hosszú, de vékony és keskeny. 1848–49-ből egy-egy napról néha nyolc-tíz dokumentumom van; míg az 1870-es években vannak olyan évek, amelyekből egy sem.

– *Az egyetemes történelemből milyen korszak érdekel? Ki a legkedvesebb hősed?*

– Diákkoromban általában érdekelt Amerika története, aztán ez leszűkült Észak-Amerikára, azon belül főleg az 1861–1865-ös polgárháborúra. Nagynéném Amerikában, Virginiában él, s 1978 nyarán Attila unokatestvéremmel együtt hat hétre meghívott magukhoz. Amikor kimentünk, megkérdezte, mit szeretnénk látni. Az unokatestvérem azt mondta, hogy a Niagarát. Én meg elkezdtem sorolni a függetlenségi és a polgárháború csatáit: Yorktown, Harpers Ferry, Bull Run, Fredericksburg, Chancellorsville, Gettysburg, Ap-

pomattox... Szegény rokonaim azóta is emlegetik, hogy minden fűszálat megvizsgáltam a csatatereken – én meg úgy éreztem, hogy nem hagynak rendesen körülnézni. Megdöbbenő volt látni, hogy a hozzánk képest „történelem nélküli” Amerikában mennyire ápolják a történelmi emlékeket. Gettysburgban, a polgárháború döntő csatájának helyszínén több mint kétezzer (!) emlékmű van a csatátereken – nálunk összesen nincs ennyi Kossuth-, Petőfi- és honvédszobor. Ha van kedves hősi, az talán Ulysses Simpson Grant, az északi főparancsnok, és hát természetesen Abraham Lincoln, aki szerintem az Egyesült Államok Kossuthja volt.

– *Könyveket diákkorod óta gyűjtesz, de komoly a metszetgyűjteményed is. Van hol tárolni őket, vagy már szelektálsz? S ha igen, milyen elvek szerint?*

– A lakás nincs gumiból... A metszetek nagy előnye, hogy laposak és vékonyak, ellentétben a könyvekkel. De igazából egyikről sem szívesen mondom le, s mindig reménykedem, hogy egyszer lesz egy akkora lakásom, ahol minden könyvemet kitehetem a polcra. A könyveknél ma már inkább csak a saját korszakomat gyűjtöm, s az internetes oldalaknak köszönhetően rengeteg idegen nyelvű, az 1849–67 közötti időszakban megjelent munkát sikerült begyűjtenem. Egyszer egy amerikai antikváriumból sikerült megvennem Szemere Bertalannak, a második független magyar miniszterelnöknek egy 1860-ban angolul megjelent művét Magyarország 1849–60 közötti történetéről. Nem figyeltem oda a leírásra, s nem értettem, hogy miért olyan drága. Aztán amikor megjött a kötet, kiderült, hogy

egyrészt dedikált, másrészt bele van kötve Szemere egy levele a címzetthez, egy ír politikushoz, amelyben azt fejtegeti, hogy egy szintén elnyomott nép tagjaként nyilván érteni fogja a könyv mondanivalóját. De az amerikai antikvárius is írt egy kedves levelet nekem, amelyben kifejezte örömét afölött, hogy a könyv visszakérül oda, ahol született, és ahol értékelik. A metszetek esetében szintén az 1825–67 közötti időszakot, hangsúlyosan 1848–49-et gyűjtöm, de emellett a Székesfehérvárt ábrázoló XVII–XIX. századi metszetekből is van egy húsz-huszonöt darabos gyűjteményem. 1848–49-ből van néhány olyan darabom, amelyek országos szinten is egyediek: sem a Magyar Nemzeti Múzeum, sem a Hadtörténelmi Múzeum gyűjteményében nincs belőlük. Dobák Géza barátommal, aki komoly kéziratgyűjteménnyel rendelkezik, már vagy egy tucat közös kiállítást rendeztünk; bár némi irigykedéssel kell megvallanom, hogy az ő kéziratgyűjteménye minőségileg jobb, mint az én metszet- és litográfia-gyűjteményem.

– *Két fiad van: Vince és Artúr. Őket érdekli a történelem?*

– Vince fiam, aki az isaszegi csata évnapján, április 6-án, a saját neve között (5-én van Vince, 7-én Hermann) született, szereti a történelmet; többször el is jött egy-egy előadásomra, s például szóvá tette, hogyha szerinte túl „lazán” fogalmaztam (például „vén hülyének” neveztem Dembińskit). Artúr fiam egyszer bevallotta, hogy nagyon büszke rám, amikor a tévében lát; de annyira azért nem érdekli, amivel foglalkozom – ugyanakkor mostanság falja a történelmi regényeket, s nemrég azt mondta: szereti a szabadságharc

történetét is. Szóval „nincs még veszve Lengyelország...”

– Azon kivételezett vagyok, akinek megvan első (és egyetlen) versesköteted. Írsz még verseket? Vagy ami harminc-harmincöt évvel ezelőtt a líra volt, az ma már a tudomány?

– Még gimnazistaként kezdtem verseket írni, s 1981-ben engem is behívtak a diákírók, diákköltők sárvári találkozására. Ott Papp Mária értékelte a költeményeimet. „Van bennük önirónia, de sok az üresjárat, és nem őszinték” – mondta. Ez nagyjából annyit jelentett, hogy inkább talán díszműáru-terjesztéssel foglalkozzam, mint a Pampák Vad Bikája a Fülig Jimmyvel való találkozás után... De én nem értettem a szóból. 1984-ben a KISZ KB Egyetemi és Főiskolai Tanácsa által hirdetett pályázatra adtam be két tucat verset, s 1986-ban Tamási Orosz János szerkesztésében jelent meg egy antológia *Átfordult idő* címen, amelybe az én verseim egy része is bekerült; szóval nem önálló kötet volt. Minden egyes szerzői ciklus elé egy-egy jeles költő írt ajánlást; az enyém elé Hunyadi István, aki – szerintem erős túlzással – „máris jelentős költőnek” nevezett. (Tamási Orosz János egy négy szemközti beszélgetésben jóval kritikusabb volt. „Nem átérés, hanem beleérés” – mondta az egyik versciklusomról.) A többi szerző közül tudomásom szerint Darvasi László az egyetlen, aki meghatározó irodalmi jelentőségre tett szert. (Ha én vagyok figyelmetlen, elnézést kérek a többiektől.) Ami érdekes, hogy írtam benne egy 1849-es ciklust *Tizenkét tétel a fegyverletételről* címmel, de ezekből csak kilenc került be a kötetbe, mert hármát a szerkesztő politikailag kényesnek ítélte – mondván,

Urbán Aladárral

hogy 1956-os allúzióik vannak. (A mulatságos az, hogy amikor írtam őket, erre nem gondoltam; szóval úgy mondogattam oda a rendszernek, hogy észre sem vettem). Ezek – Elek Tibor barátomnak köszönhetően – egy debreceni egyetemi lapban jelentek meg. Ezzel aztán nagyjából véget is ért a költői pályafutásom. Némi önkritikával azt mondhatom: úgy jártam a verseimmel, mint Csathó Kálmán szerint Gyulai Pál, aki azért kezdte írni a *Romhányit*, hogy megdicsérhesse benne Görgeit, s amikor idáig eljutott, félbehagyta az egészet. Azóta is írok persze verseket, de ezek jobbra születésnap vagy esküvői köszöntők, s inkább mondanám őket rímfaragásnak, mint költészetnek. Bár ez sem kockázatmentes: az egyik ilyen köszöntő miatt egy volt munkatársam feljelentett a korábbi főnökömnél, mondván, hogy rajta gúnyolódtam... Szóval maradok inkább a tudománynál – abban szerintem elég jó vagyok, s van néhány (vagy száz körüli) olyan téma, amelyet

meg szeretnék írni, az időm pedig nekem is fogy. Némi nagyképűséggel azt mondhatom, hogy a magyar irodalom nem sokat veszített bennem, történészként azonban egyes témákról jelenleg én tudok a legtöbbet, s kutya kötelességem megírni őket. Kedves közös barátunk és mesterünk, Katona Tamás írta azt az aradi vértanúkról szóló kötetek bevezetőjében, hogy a vértanúk emlékét illetően a magyar nemzetnek nincsen sok dicsekednivalója. Úgy vélem, hogy ha valaki történészként egy olyan korszakkal foglalkozik, mint jómagam, annak bizonyos erkölcsi kötelességei is vannak a múlt olyan szereplőivel szemben, mint a szabadságharc katonái vagy politikusai. Ezek az emberek az életüket áldozták vagy kockáztatták az ügyért, a túlélők sokszor egzisztenciálisan is tönkrementek – a legkevesebb, amit utólag megérdemelnek, hogy megörökítjük a tevékenységüket. Ezt próbálok tenni magam is.

Kovács István

Eleven Ágh István:
összetartozás *Összegyűjtött versek I–II*,
Nap Kiadó, Budapest, 2013.

Igaza van Ágh Istvánnak: a költő ne tétlenkedjen. Petőfi rest volt? „Sas a költés” – írta. Egyébként is: ha az ember ajánlatot tesz a maradandóságnak, legyen nagyvonalú; és, ellentétben a céhbabonával: az úgynevezett szükszavú lírikusokban is rengeteg szó lap-pang; viszont az ő rendkívüliségük elképzelhetetlen a visszanyelt szavak lelki próbája nélkül.

Csaknem kilencszáz könyvoldalnyi vers egy alakuló életműből sok vagy kevés? Ágh István összegyűjtött versei; az egykori önálló kötetek szerint osztva – egészen pontosan: *Összegyűjtött versek I. 1965–1987*, *Összegyűjtött versek II. 1991–2013*. (És melleleg nem a káka csomója, ám feltűnő, hogy a kötéstáblán és a címlapon tőszámnévként nyomtatott római szám némi meglepetésre a gerincen már sorszámnév. Nemde: tő- és sorszámnév az irodalmi használatban sem ugyanazt jelentik.)

Egyszóval: Ágh István összegyűjtött versei: kevés híján kilencszáz oldal. Kevés híján kilencszáz oldalnyi versre már lehet áldomást inni a jövővel. De szögezzük le, ha mégoly sokszor elhangzik is: az írás rendkívüli érzelmi és intellektuális megnyilvánulás. Az ember (és a lírikus kiváltképp) az írás során akarva-akaratlan felkorbácsolódik, vagyis túlarad önmagán. Ha az összpontosításból, amikor az alkotó egész lényével az abszolútra szegeződik, valóban létrejön a mű, nehéz nem észrevenni, hogy az igazán nagy versekből előszörre nem a megragadott gondolat, nem a becsvágy, a keserűség, nem az öröm vagy a feltűnési vágy, nem a tragédia vagy a kegyelem ragyog. Hanem az egyéniség fénye; az egyéniségé, amint a tökéletességet fürkészi. Amint egy pillanatra úgy véli, áttörheti létezésének közönséges kereteit. A nagy vers mint önmeghaladási lehetőség várakozik, hogy szavakat találjon rá a költő.

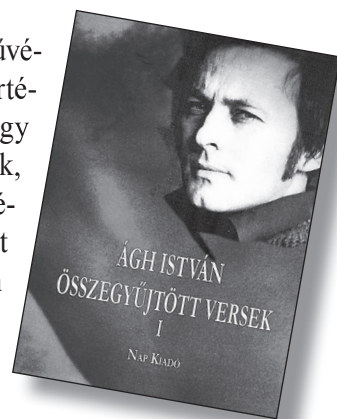
Az írás választásból születik. De a valóság, a dolgok átkeresztelése ellenére meglévő, legalább az ábrándok-ígérte sebzetlen egész, vagyis az, ahonnan a költő választ, bizonyos fokig úgyszintén önkényes. Abban, hogy írni annyit jelent, mint választani, már benne van, hogy az alkotót időtlen idők óta foglalkoztatja az alkotás titka. Az *Összegyűjtött versek* első kötetének záró negyedében egymást érik az alkotás

belső lényegét, valamint a művével magára maradt költő önértékelését forszírozó versek vagy versrészek. „Nem menekülök, csak dolgom végezetlen, / bevégzetten várom a révészt, mint egy / tébláboló, valószínűtlen hírvívő” – hangzik *A kisorozsi révből*. S alig néhány lap a *Napló és tulipánban*, hogy előkerüljön az örök művész örökké irgalmatlan

kérdése: „Az az enyém, amit én nevezek meg, / de ki akarja megneveztetni magát?” (*Éppen csak magamban*). *A költő haldoklása* beleélés Berzsenyibe, egy figyelmeztető képletembernek, egy kőből épített illúzióknak a távolodása. A komorodó bölcsességű Ágh István – a *Most éppen ő* sóhajával: „mindig más veszteséget fordít ránk a naptár” – mérleget von. A Berzsenyi apropóján formázott kontrapunktjában ugyanis minden bizonnyal benne rejlenek a tulajdon költészetére vonatkozó következtetések, nem beszélve arról, hogy e vers kétségkívül tapintatot alig ismerő ítélet az írás általában vett értelméről is. „szerelem helyett bolygó lúdvérc éget, / ganyédomb a gátja minden képzelgésnek / nem ér Hellászba soha, / tündérképek múltán, mint télvégi sárból / nyilall a törött csont, majd a forradásból / megtudhatjuk, kicsoda?”

Ami persze az írást és titkait illeti, szó sincs arról, hogy a tudatosság és az ösztönösség szükséges ket-tősségében születő Ágh-versek valamiféle definitív színben akarnának feltűnni. Sőt, e költészet egyik kitüntetett tulajdonsága éppen a szív-diktálta poétikai és hangulati brillírozás; zengés, ellágyulás, feszültség, szenvedély, vallomás a sötétség árnyalatairól. Emitt tragikus hang, amott maró józanság. És keresztül-kasul e lírán: a mindenre visszatromfoló irónia – Ágh István költészetének e karakterjegyei egytől egyig arra emlékeztetnek, hogy a termő türelmetlenségben a szerző kitüntetett belső kísérője az, akit vele kapcsolatban jobbra óvatosan említenek: Ady. Pedig részben mitológiájuk, s még fogalmazói iparkodásuk is hasonló.

Tagadhatná-e bárki, hogy Ágh Istvánban a *gondolat-én* szólásigénye, de legalábbis folytonos készenléte mindig is megvolt; ő nem az írás árvája. S noha az *Összegyűjtött versekből* is kiviláglík, úr a szavak fölött (formakészsége kivételes), nem él vissza a szavak iránti odaadásával; nem kósza írásvágy következménye kilencszáz oldalnyi verse. Aktív szellem,

akinek költői szabadsága az, hogy egyrészt jó ideje ott időzik kezdeteinél, ugyanakkor e szabadság teljesedését sokasodó táji, történeti, szociális motívumai, személyes életének versindokai az egykori forrásoktól való távolodással ígérik. Látjuk, Ágh ki nem hagyta azokat az inspirációkat, amelyek mint felelet és vita, mint a klasszikusan értelmezett lírai hagyomány és az avantgárd hozadékai, egy közös szálon szövődnek tovább a magyar kultúrközösségben. *A tündér megköötése* című kötet szaggatott, komplikált képeiben, tört mondatain, a tartalmától megváló ritmusköltészet ütemein nem nehéz felismerni az izmusok hatását. S hová rugaszkodott el azóta? „...messziről tükrözöm csak, / nyitott szemmel, mint csukott ablak, / s nem kérdezem, sors vagy szerencse / folytán lakom itt átellenben” (*Szemben a vén akáccal*).

Nem tehetjük jóvá, ami a történésekor nem volt jó. Ágh István egy (egészen finoman szólva) furcsa kor fia. Tépázta ő a tradíciót, és követte is. Csak így lehetett egy olyan korban, Ágh költőinai korában, amely az egész létezésre vonatkozóan, bűnökben tobzódva, lealjasodva, zagyva, badar kizárólagosságra törekedett.

A múlt század középső évtizedei annyi abszurditást termeltek, hogy azt teljes mivoltában egy következő évszázad sem lesz képes felfogni. Sok-sok év eltelt, s hogy a rossz hatalma apadt-e, majd egyszer megtudjuk. (Ugye, a *Hibernákulum*: „Tudja a vers a verssorok jövőjét / mint az északi vadlúd a déli határt?”)

Akárhogyan is, a könyvkiadásban például fiatal költő titulus alatt aszketizmusra parancsolt ifjak és mondanivalótól kibuggyanó aggastyánok vártak a sorukra. Ötvenéves elsőkötetesek – mint fiatal költők. E tekintetben Ágh szerencsés; huszonhét éves, amikor megjelenik első kötete (1965). Ő is, mint abban az időben annyian, turnus-pályakezdő; mintha a költészet első reflexei csakis munkacsoportokban vonhatnák magukra a figyelmet. Szegénység, viszontagságos gyerekkor, a világértésbe kívülről-belülről eleve, tantételként és tapasztalatként beleplántált szenvedés: éppen hét költőre terjedt volna ki a múlt század korhadt társadalmának a valóságérzést elkábító abszurdja? Mindenesetre a csoportképző kritikai szimplifikálás Ágh Istvánt a *Hetek* egyikeként tartja számon. (A többi hat: Bella István, Buda Ferenc, Kalász László, Raffai Sarolta, Ratkó József, Serfőző Simon.)

A prágai tavasz és a párizsi diáklázadások évében kiadott *Szabad-e énekelni* című kötet egy plebejus hajlamú költőé; közösségi órákumulumnak mondják, és nem ok nélkül, a Nagy László-, Kormos-, Csoóri-féle

népies-archaikus gyökerű líra, az úgynevezett képviseleti, vagy ennél is eufemisztikusabb néven: egyfajta megújított sorsköltészet folytatója. (S melyik költő nem az?) És ha sorsköltő, mit képvisel? Elsősorban önmagát. „Van tintám, tollam, papírom, / van körülöttem világ. / Valamit írni kellene, / mindegy micsodát” (*Az írás*). Ez az ifjúkori realizmus kissé a mesék speciális logikájára emlékeztet, lehetetlenül szomjas, s például még a hangulatot is a hangulat okával azonosítja. De a fiatal Ágh István nemcsak leír. „Húsvétra, karácsonyra, szabadságra” hazamenve, amikor rendesen a boldogságot szokás üdvözölni, ő egy szörnyű semmibe vivéssel, a gyerekkori milió, helyek, szokások, a *szép romlatlan álmok*, s lelkek pusztulásával szembesül. Egykor „ember lakott itt, szerelem, család” – írja; s most kínos, keserves rándulása a szépítetlen és szépíthetetlen valóságnak: „Micsoda ősi kínok vigyort láttam...” (*Szabad-e énekelni*). Ágh István kénytelenül, de nyilván eltökélten is, mindenesetre a magyar költői főhagyomány legnagyobbjaitól tanult alkotói erkölccsel vállalja saját forrásvilágának emlékeztetését. E kisvilágra egy nem kicsiny, hanem roppant kicsinyes és nagyon is fifikusan félrevitt kollektivitás zúdult. A körültekintő s túltevéleges pusztításnak Ágh István szemtanúja, s ebből a tanúságból következik az ő személyes indíttatású képviseleti költészet; egy elégikus, lázongó fájdalokkal átszőtt, a végtelen felé innen *par honneur* ellendülő líra. Amit ez a versvilág kirajzol, mégsem a lírikus teljes egészében hiánytalan karaktere. Ágh Istvánt a példa okáért mondjuk Adyval, József Attilával, Illyéssel, Nagy Lászlóval nemhogy nehéz volna, természetes dolog összekötni. Egyéniségéből a nyilvánvaló atavizmusok mit sem vesznek el! „Csönd hangja. Venyigéken hegedül / a megbukó nap, hordó és rézüstdobokon / hüppög, sikít, míg a nap magára is / döndül egy utolsót, olyan szorongás / támad, a beszorult messzi macska idemiákol” (*A Somló-hegyen Bartók muzsikál*). Lényeges itt a rokonság. S nem kevésbé lényeges, hogy az ötvenes-hatvanas évek új francia költészetéből (néhány lázas angolszász verskiáltással vegyülve) beszivárog hozzánk elsősorban tán Saint-John Perse, Yves Bonnefoy, Jacques Dupin, Philippe Jaccottet, vagy André du Bouchet muzsikájából valami, egy minálunk okvetlenül szokatlan lírai beszédmód, ami visszhangot ver Ágh Istvánban. „Hát magasztos a vers és tragikus, mint a / honvédő háború, véretem vérzi el, ha megölöm / ezt a dögöt, ki itt zönög, s magam / pofozva gyilkolom” – íme, a téveszthetetlenül ma-

gyar költő, az egyedül magára valló Ágh István verse, *Egy Babits-sor megfejtése*, a *Keseredik a föld héja* című kötetből. Magyar és magára valló!

S azután mennyi francia lecke. „becsukott szemről elszálló madár” (*A vers*); „nem csiszolódik érdemes mosoly” (*Vízparton*); „Hamu a gyomromban / nem alszom éjfél óta” (*Apám órája*). Nem érdekes-e, hogy együttlátása újnak és modernnek, a formák szinte versenként újuló változatosságában, épp abban a kötetben éri tetőpontját, amely szerkezetként, színeivel, meglepő képzeteként mint önálló könyv valószínűleg mindmáig a legsikerültebb. A mozgalmas, sokszínű kötet merészsegeiről leválaszthatatlan az *Őszi dátumokból* a legmerészebb és alighanem legéletbevágóbb klasszicizmus: „Eljutok-e még a víz jó ízéhez?” S mennyire hozzáillő maga a könyvcím: *Jóslatok az újszülöttnék*.

A megragadóan zaklatott könyv egyfelől egy izgatott, nyugtalan okosság felé nyit, másrészt a *Jóslatok az újszülöttnék* című kötetre következő versek valami elégikus, sztoikus kedélybe olvadnak bele. A világ ambivalenciái, elfakult, visszahozhatatlan mozdulatok, az élet véletleneiből előtűnő fontoskodás, a *vadon pompája*; s megint másfelől viszont a személyes veszteségek, a felülemelkedés a mindennapok túlélt frázisain, a költőnek állandó maga-mérése („Még rövidítéseim is túlírtak. / Ennyi volnék csak?”) leválaszt mindenféle, a dolgokból egyébiránt olyannyira kínálkozó határkombinációt. Ágh géniusza és sorsának fordulatai különbnél külön verseket hoznak. (*A gyerek, Harangszó a tengerészért, Deklináció, L. Z.-nak, 8636 Balatonszemes, Egy nemzedék behajózása*.) És hozzák a fogalmazásban egyre magasabb nivójú biztosságot, a csalhatatlanságot, a megfontolt-ságot, a halk határozottság méltósággal hömpölygő műveit – hozzák egy kiváltképp jelentős költészet klaszszicizálódását.

A nagy költőt különben – sok egyéb mellett – a hatás, és alkalmasint az emeli naggyá, hogy nála szó és gondolat hajszálpontos fedésbe kerülnek egymással, amihez bámulatos kifejezőkészség járul; olvasója, hallgatója akaratlan fogékonysággal ragadja meg sorait, versszakait, amelyeket a legváratlanabb pillanatban idéz föl az emlékezet. „Anyám, istenem, sodrott / Androméda-köd zöld rétje végén / otthonom, Erzsébet napra elmegyek, / felöltöm mentőkötelem” (*Világvégi otthonom*); „Anyám, ki fiut szültél, ne feledd, / fiadat melledről leválasztja az ország, / ne kösd magadhoz, szeresd, / hadd tölthesse be sorsát, /

szárnya nő, hadd legyen szárnyanőtt, / újabb csillagok hódítója, / szeresd, mikor az árva föld / kifordul alá” (*Utolsó földi szavak*); „és én ki életemben / a sírok fölött dadogtam / markomban földet viszek / e föltamadott sorban / ítéletem hogy őt kimondjam / talán apám vagy asszonyom / vagy csak egy sorstalan majom / a végtelen homokban” (*És én ki életemben*). Nem kérdés: jólesik egy pillanatra megállni itt a szépség ingerével, s tulajdonképpen megdöbbenni is: lám, bizonyos versek által kelő dacos-különös élményekhez mennyire nem ér fel korunk blazirtsága.

Ha igaz (és mért ne volna az), hogy a pillanatnyiban fölcserélhetetlenül benne a múlt, akkor az éppen jelenvaló ezzel csak gazdagabb. Akármilyen szemet szúrónak tetszhetik is, az ilyesféle irreverzibilitást úgyszólván magától értetődően fölfedni: ehhez bölcsesség és belátás kevés. Egy élet árán nyert, kifejlett érettség kell hozzá! Szabadság kell hozzá; vagyis szabadon emlékezetben tartani és tudni érte nyúlni az ifjúságnak, zavartalanul kitárni a magatartás logikáját, ugyanakkor a fogalmazásban egyszerre győzni a szavakon és a csöndeken. Ágh István klasszicizálódásában otthonos helyet kap a Babits-féle filozófia, az, hogy az élet lényege az emlékezet, és helyet kap a szuverenitás, azaz, hogy az efféle életlátásnak szabad olykor ellentmondani. Az *Emberék éltek itt* fejezeten például a célt sejtő szomorúság borong keresztül; az *Évfordulók* az érett költő fenséges muzsikája. S kiknek zenél! A *Gyergyói csillagok*nak, a föltámadt kiskutyának, Advent idejének! S micsoda mély-bronz muzsika szól Pilinszkynek, Csoórinak!

Az Ágh Istvánéhoz hasonló, tetőpontjára jutott költészet számára sem mindennapos rendeltetés és nem könnyű cél, hogy válaszoljon a költők időtlen maguk-hajszolásának indokául szolgáló kérdésre – sikerült-e elégtételt venni a lehetetlenen.

Tisztánlátó és félig öntudatlan kísérleti válaszok sokaságát ismerjük. Nem ismerünk azonban érdemes költőt, aki ne érezte volna magát motiválva, s lemondta volna a próbát.

Ágh István is felmegy a sejtelmek legtetejére. Nem is azért, hogy kijelentse, mi az: elbánni a lehetlennel; elégtételt szerezni a végtelennel szemben. A *Fénykép-ikonban* írja: „eleven összetartozás / mégis, miként az ég akarja, / ugyanaz a kéz karol át / a képen, mely a képet tartja”. Úgy van: szó sincs elbánásról, pláne elégtételtől. A megálmodott ölt testet; az, hogy itt lent mi és a végtelen összetartozunk.

Kelemen Lajos

Serfőző Simon Serfőző Simon:
két könyve *Semmi sem úgy van*, Széphalom Könyvműhely, 2014;
Égig érő nyár, Magyar Napló, 2013.

Serfőző Simon huszonnyolcadik könyve újra próza. Sok-sok verses, drámai, riport- és publicisztikai kötet után. Számos novella és például a *Gyerekidő* című regény után. Négy novella és egy kisregény az újabb termés.

Ahogy korábban is, most sem mellékesek az ön-életrajzi gyökerek. Persze úgy, hogy igen komoly szerepet kap a fikció is. A fülszöveget író Vasy Géza szerint: „Az övé, a múlt század negyvenes éveiben születettek a legutolsó nemzedék, amelyek még testközlelől, közvetlen élettapasztalatból szólhat az ötvenes-hatvanas évekről. Művei segítenek abban, hogy a nemzeti emlékezet megőrizhesse e korszak történéseit, emberi sorsait: színét és fonákját is.” A novellák éppúgy, mint a kötet címét adó kisregény.

Előbbiek a gyerek- és kamaszkor világát, utóbbi pedig a hatvanas éveket, az 1968 körüli történéseket idézi meg. *A kút* például izgalmas elbeszélés a tanya világából. Sok-sok feszültséggel, az apa találékony-ságával, ügyességével. Közvetve a természettel küzdő, és azzal együtt élni akaró ember sorsával. Korábbi kisprózai írásainál talán itt több a drámai elem, az izgalom. A kút tisztításának történetéből ugyanakkor kihallatszik egy elvontabb tisztaság utáni vágy is. *A tűz és víz* pedig fölmutatja néhol szociografikus pontossággal a hétköznapi élet egyéb küzdelmeit.

A pesti ember az '56-os korszakról szól, számos titokzatos elemmel a tanyára tévedő idegenről. Közben igen érzékletesen írja le Serfőző a kamaszfiú szemszögéből a drámai napok élményeit, gondolatait az orosz tankok vonulásáról, a tanárok magatartásáról. A fiú értetlenül szemléli a pesti embert, nem érti, mit keres itt. Sok kérdést nyitva hagy az író, s közben kiválóan érzékelteti a korhangulatot, a forradalom leverésének miliójét. S megyünk előre az időben: *A magam útján* a létezés másik oldalát mutatja föl. Az önállósulni akaró ifjú kissé egyenetlen és gyámoltalan lépéseit, zavartságát. Az első szerelmi kapcsolat kibontakozását. Ebben is a maga útját járja Serfőző: puritán, sallangmentes a hangja, miképpen az lesz majd a kisregényben is, ahol már a házasságra készülő és megnősülő ember jelenik meg, ugyan-csak minden részletezettség nélkül.

S bizony, semmi sem lesz úgy, ahogy korábban az egyes ember elképzelte. A *Semmi sem úgy van* című kisregény mindezt erősíti. A felidézett korszakról ma kevés szó esik, ily módon bizonyos értelemben hézagpótló is ez a mű. Ez azért is fontos, mert a múlt bevallása nélkül a jelen sem érthető, a jövőről nem is szólva... Alapvetően a besugások ideje áll itt a középpontban, az a gondhalmaz, ami mindmáig nem oldódott meg hazánkban. Nincs megnyugtató igazságtétel, nincs őszinte szembenézés a gyalázattal. S mindehhez mit tehet hozzá az irodalom? Azt például, amit Serfőző Simon tesz. Egy kisember, Jani sorsán keresztül élénk tárja azt, hogy az egyén hogyan élte meg azokat a társadalmi tényeket, amelyekről a történelem, a publicisztika kevésbé személyesen tud csak szólni. Ráadásul az egyes szám első személyű elbeszélés könnyebben enged be a főhős rejtett világába, gondolatai így jobban fölterképezhetőek. A történetben az igazságkérés hajtja előre az elbeszélőt, mint ahogy ez jellemző Serfőző egész életművére. A megnyomorított emberek, a megnyomorított lelkek világát tárja élénk, a feledés emlékművét ledönteni akaró szándékkal. Az öregedő férfi tekint vissza ifjúkorára. Arra az időre, amikor igencsak nehezen érvényesült, amikor a segíteni kész „barát” jelentéseket készített róla, amikor a hétköznapiok verejtéke és a szegénység hártározta meg az életet. Ilyen körülmények között készült az ifjú a családalapításra és egy szebb jövőre. Abban az időben vidéki, tanyasi és falusi emberek mozogtak a városok felé, hogy aztán ott se tudják kibontakoztatni sorsukat. Írónk más műveiben is megmutatta már a munkásszállók nyomasztó légkörét, az elesettek vergődését. Most ezt olvashatjuk: „...maradtak a lödörgő suhancok, szédelgői a városnak, munkásszállók lakói, akik hetente-kéthetente keveredtek csak haza. Műszak után hol kötöttek ki sokszor? Ezekben az ember-süllyesztőkben, kuka-bárok előtt, sarki talponállókban: az alkohol áldozatai közé besorakozva.”

Kemény hangú részletek vannak a műben a korabeli néphadseregről is. Jani már túl van a sorkatonai szolgálaton, ám tartalékosként még elszenved néhány napot, és egy újabb behívó ellen lázad szökésével. Arról a seregről olvashatunk, amelyben nem éppen a haza védelme a legfontosabb, hanem sokkal inkább

az ideológiai katyvasz és az értelmetlenség. Itt is, másutt is a hagyományosnak nevezhető realizmus esz-köztárát vonultatja föl, eleven és egyszerű dialógusokkal, gördülékeny cselekményszövésével. A gyanútlanul beszélgető, néhol fecsegő fiatalember tisztaságának sajátosságaival. Jani éppen ezért kerül bajba a hazug világban. Főként a Guszti nevű figura közreműködése fontos. Ő az, aki egyébként segít az új lakás rendbetételében, ám ügyesen csalja ki Janiból az őszinte, kritikus mondatokat. Éppen a katonasággal kapcsolatos szavakat, és éppen a csehszlovák válság idején.

Nyomasztó világ a regényben bemutatott élet. S bár főhősünk házasságra készül, nyoma sincs a felhőtlen boldogságnak. Sorsa bekerítettnek tűnik, alig látszik a kiút, ezt külső és a belső tényezők is befolyásolják. Az ideológia és a mindennapi élet is. Közben arra is futja erejéből, hogy néhány mondatban fölillant egy-egy emberi sorsot. Például a rokon temetésén megjelenő, csonkolt lábú nagypapáét. Ezek a közbeiktatott részletek elvezetnek a múltba, és szervesen kapcsolódnak a főhős életéhez. Igen, a csonkolt testek és a csonkolt lelkek világa ez. Ugyanakkor Jani jellembrázolása is árnyalt. Az író nem tünteti föl makulátlannak, jól érzékelteti hibáit, itt-ott nyomasztó félszégességét, bizonytalan útkeresését. Jellemzi egyfajta vázlatosság, ami persze összefügghet a kisregény adta szűkebb térrel is. Ilyen a Borival, a későbbi feleséggel leírt kapcsolat is. Meglehetősen tárgyyszerű itt minden, nincs semmi részletezés. És van benne némi szemérmesség is persze. Egy jellemző részlet: „Az asszonyjelölt megvolt, azzal nincs gond. Eldőlt évekkkel ezelőtt, amikor megismertem Borit. Megvolt benne a hajlandóság, hogy komolyan gondoljak vele. Szépnek találtam, jóval szebbnek a többi lánynál, akiket ismertem.” A lakodalom sem felhőtlen a férfi számára, hiszen az ottani légkört is beárnyékolja a megfigyelések korszaka.

Hiszen: „Semmi nem úgy van, ahogy az én szüleim, s az övéi is elképzelték a jövőjüket. Amire a java életük ráment.” Igen, a hazug világ vámszedői ellen nehéz a küzdelem. Ám a mű befejezésében ott rejlik a megbocsátás mozzanata is. Akkor is, ha nagyon fájdalmas, ami történt.

*

Szerzőnk azon költők közé tartozik, akik életművük fontos részének tekintik a legkisebbekhez szólás eredményeit. Weöres Sándor, Tamkó Sirató Károly, Zelk Zoltán, Csoóri Sándor, Bella István és mások nyomán. A gyerekekhez szóló verseknél természetesen

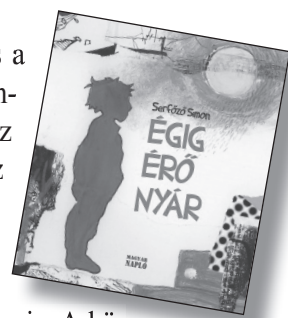
különös varázsa van a ritmusnak és a zeneiségnek, s ebben vannak a különböző poéták között különbségek. Az is észrevehető, hogy ugyanakkor az ilyesfajta művek is szerves részei az egész életműnek, következésképpen nemcsak a gyerekekhez szólnak.

Így van ez Serfőző Simon esetében is. A kötetben végigvonuló fiú alakja a lírai ének is megfelel, s ezt erősítik a szép illusztrációk: Urbán Tibor alkotásai. Ezeken látható a szövegekben föllelhető tematika: például a Nap, a Hold, az égbolt, a természet megannyi eleme. És persze az sem mellékes, hogy a felnőtt befogadó is különös emlékeket idézhet föl olvasás közben. Én például nyáron olvastam az *Égig érő nyár* című kötetet, s ebben az időben éppen égig ért a nyár... A tovatúnt évszakok ezernyi szépsége is fölülül ilyenkor. Olyan idők juthatnak eszünkbe, amikor még éltek azok, akik már nincsenek közöttünk. Amikor a délutáni vihar váltotta föl a déli hőséget. Amikor a frissen sült bukta íze és illata töltötte be a ház levegőjét. Amikor jött a „masina”, és kezdődött az aratás.

Ilyen emlékeket is fölidézhethet az olvasóban ez a kötet. Cs. Nagy Ibolya írja az ajánlásban: „...ebben az emlékező versbeszédben ott bujkálnak, ki-kivillannak a rímes-ritmikus, a gyermeki látásmódot tükröző-imitáló, képekben beszélő költemények közül a felnőtt ember szikárabb hangvételi versüzenetei is.” Talán innen a fenti képzetársítás. S az is igaz, hogy az ilyenkor megszokott játékoság, ritmikus gyakorlatok, Weöresre emlékeztető megoldások mellett valóban jól fölismerhető Serfőző egész lírai világának sok jellemzője. Ahhoz a világhoz nyúl vissza, amelyről *Gyerekidő* című regénye vagy éppen számos novellája szól. Az emlékezés itt lágyabb, nosztalgikusabb. Mindezt erősítik Urbán Tibor képei a magányos kisfiúról, akit átölel a természet. És átöleli a múlt, a *Holddal világítottunk* kötet címben is rögzített élmény. A szegénység miliője.

Legjobb verseiben egyszerre szól gyerekekhez és felnőtthöz. A gyerekkor átlényegül, az érett férfi tekint vissza a múltba, némi melankóliával. Ugyanakkor a legifjabbak is átérezhetik ezt a világot. Segíti őket ebben a magyaros verselés, a ritmus és a gazdag képi világ. Ahogy mindez jól ötvöződik a *Régi idők emlékéiben*, melynek utolsó versszaka így szól: „Lányillatban megfürödtem, / tiszta tóban, mint a réce. / Hazafelé árok kísért. / Szállott a menny derengése.”

Bakonyi István

Szabó Palócz Attila: Magyar Napló
A legvidámabb tárhely Kiadó, 2013.

Kulturális balhé az öinigazgató társadalomban

Dokumentumregény? Fölhasított valóságdarabokba bugyolált énkép? Egy társadalom – a jugoszláviai magyarság – fiatal (fiatalabb) nemzedékének, önállósuló törekvéseinek, kultúrharcának a krónikája? Egy színész (rendező) író archívumának a kitergetése? Hitek, csalódások, szerelmek, kinevezések, bukások, vallomások, elhallgatások, klasszikusok és dilettánsok, beat-legények és pártfunkciók piedesztálra állítása, amely sosem a Himaláját, sokkal inkább a tengerfenéknél mélyebb *mélységet* célozza?

Ha a regénynek van eleje (az Ady- és Bosnyák István-mottó), az egyben a vége is. Ha van vége – hogyan volna, hiszen a „legvidámabb tárhely” (a „legvidámabb barakk”, vagyis Magyarország szomszédságában) az a szófa, amelyen többnyire férfiak és nők „találkozása” révén eldőlnek a dolgok –, az egyben a kezdet is. (Istenem, hány és hány tábornok vagy államfő vesztett csatát azzal, hogy kitartó és felhevült *munkával* valamely kurtizán harisnyakötőjét „gombolgatta”!) Ott vagyunk, amikor a kígyó nem akar saját farkába harapni, hogy az író szonettkoszorújának (*Moirák szeretője*) pár sorát idézzem: „Saját farkukat kímélik a kígyók, / e fájdalomtól önkínjuk nemesbít, s / a lelket megcsállják pici bolyhók.”

Kérdés kérdés hátán, s még az sem biztos, hogy az *önkín* nemesbít. Lehet, hogy csak fölszabadít a gátlások alól, hogy *mindent* – értéket és talmit – kimondva az *Elbeszélő Én* (az író így nevezi magát) följusson ama csúcra, az igazság csúcsára. De hol van az igazság, van-e egyetlen birtokosa? Akit a politika megnyomorított – kényszerrel állt dalolónak Tito mellé, vagy épp azért vesszőzték szinte halálra, mert nem lett „welszi bárd” –, végleg elveszett-e, vagy van számára kiút?

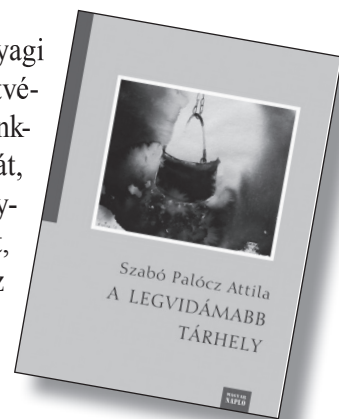
Fekete J. József, a fülszöveg írója – a poklot megvilágosítva – a maga póre valóságában mutatja be az „öinigazgatásban” kéjelgő, ám sosem megdicsőült országot. „Annak, aki az utóbbi harminc-nyvenötven esztendőben a volt Jugoszláviában szocializálódott, egyéb alapélménye alig lehetett, mint a szétcsúszás, a fölbomlás, a széthullás, a dezintegrálódás. Az már a személyes érzékenység függvénye, hogy mindebből ki mit érzékelt a történések idején: a Tito

marsall nevével fémjelzett anyagi jólét, polgári szabadság és testvériség-egység illúzióját, vagy a tönkretett vállalkozások nyomorát, a másként gondolkodók súlyosztóbe zárását és a lefojtott, de dühöngő nacionalizmust; az antibürokratikus forradalomnak nevezett politikai pluralizálásban a miloševići diktatúra kezdetét, vagy a demokratizálás reményét.

(...) Meg lehet kapaszkodni egy ilyen darabjaira hulló világban?”

Íme a káosz – a maga kiismerhetetlenségében. Akik csupán egy kicsit is oszlatni kívánták a társadalmi ködöt, pórul jártak. Az Új Symposion című folyóirat a maga arculatával – nem itt a helye vitatni, hogy tehetett-e volna többet a méltánytalanságot (*népirtást!*) elszenvedett magyarság múltjának föltárásában – az avantgárd eszményeknek adózott. A nemzedékek között, már ami a szólást illeti, természetesen volt különbség, de abban megegyeztek, hogy ott kell lazítani a *szorító* kötésekkel, ahol lehet. A *szabadságkívánságnak* – megalkuvásokkal? megalkuvások nélkül? – szinte ez volt az egyetlen formája. Az újvidéki Forum-házzal mint a hatalom megtestesítőjével, és mindazon írókkal, akik a politika édes tején nőttek egyeduralkodóvá – közülük Major Nándor még most is az Élet és Irodalom kegyeltje –, *erősen* szembenézni, a kiváltságosak bajszát húzogatni bajvivő próba.

Ennek levét itta a főszerkesztőként Sziveri János vezette folyóirat, „segéderőivel”, Csorba Bélával és Losoncz Alpárral együtt. Szabó Palócz Attila, aki később maga is szerkesztőségi tag volt, azzal akart igazságot szolgáltatni a bátor íróknak, hogy dokumentumfilm forgatásába (előkészítésébe – interjúk!) kezdett az 1983-as meghurcolásról. *A legvidámabb tárhelynek* valójában a félben maradt interjú-csokor az alapja. Felnőhetünk-e önmagunkhoz? Képesek vagyunk-e, anélkül, hogy föludnánk elveinket, valami kompromisszumra? Ezer kis és nagy ügy került terítékre – nyomtatásban is megidézvén az élőbeszéd dadogásait (ööö-zés) –, ám aki nem ismeri, vagy csak felületesen a jugoszláviai magyar irodalom, s benne a fiatalok ügyes-bajos dolgait, annak csaknem abrakadabra a szöveg. Mégis kiviláglik a legfontosabb: meghallgattatik-e szavunk, a politika – meddig tőrjük? – beleszólhat-e a művészet, az irodalom saját törvénye szerinti vérkeringésébe?

A regény a nyolcvanas években tevékenykedő fiatalok, a Symposion nem is tudom hányadik (harmadik? negyedik?) nemzedékének igazságát hangoztatván erre keres feleletet. Hogy ad-e, más kérdés. Szerintem ad. Körkörös módon. Egy olyan szerkezetbe álmodva magát, amely – paradox módon – a zavaros *ködképen* keresztül mutatja meg valódi arcát. Szabó Palócz Attilánál a színház, a zsinórpadlást csaknem az égis emelő dramaturgia, a monológok, dialógusok egymásba csúsztatása, a beat-szövegek, a politikai deklamációk (a „láncos kutya” nyugati eltévelyedést rögzítő intései) s a rá adott válaszok valójában *álmok*.

Tömörek, valótlan valóságukban kikezdetlenek. Dokumentum-értékükön túl azonban *írói ficamok* is (viszont a tudatosságához nem fér kétség). Csak a legnaivabb módon lehet értéktelen vagy érthetetlen, mert idegen nyelven (szerb-horvát) írott szövegeket – *nap-sütéses* versikéket, a napilapok szárazon zörgő cikkeit és a Tanjug-jelentéseket – költőileg frappáns, helyenként megrendítő jelenetekkel vegyíteni. Viszont ez utóbbi, vagyis a kezdő fejezet (*Jugosztálinista monológok*) színpadi bravúrja, a *Jónás könyve*-megidézés telitalálat. Minden profán villanásával is, hiszen a három szereplő száján Ninive és Újvidék, Babits, a *Biblia* és a költő-maszkot itt fölvevő *Elbeszélő Én* poétikus egységet alkot. Ahol kell, felemel, ahol szükséges, lehúz.

A szerkezet nélküli szerkezet, jóllehet szinte poétikája van az összevisszaságnak, kisebb-nagyobb döccenések ellenére is él. De a „mindent bitorolni” automatája – joyce-i zavar, magyar, angol, (sokszor oldalakon keresztül tartó) szerb-horvát szöveg „nász-tánca”, egy valós vagy képzel halotti maszk mellett a nő önkielégítésére szolgáló *ketyere*, használati utasítással, részletes filmográfia és a hugyoldák (sörözések) szívbe annyira nem markoló titkai stb. – fölötébb megnehezíti a befogadást. Aki Jugoszláviában (Szerbiában) élt vagy él, s akárcsak hallott is (még csak bennfentesnek sem kell lennie) a Symposion mozgalomról, az könnyen kiigazodik a történet nélküli történetek titkaiban. Viszont aki ilyen ismeretek híján van, annak *A legvidámabb tárhely* csupán izgató érdekesség marad.

Ellenben a kötet melléklete, nem akármilyen vizualitás élményét nyújtva, bátran dicsérhető. *Az idegen toll* című összeállítás – *Vizuális reflexiók* Ladik Katalin *A parázna seprű* című kötetéhez – hallatlan érzékenységgű lírai absztrakt képeket fog egybe. Eme kollekción poétikája belehasít a főntebb tárgyalt durva valóságba,

s ezért az olvasó megnyugvással teszi le a különben helyenként fölkavaró könyvet. **Szakolczay Lajos**

Dadaista memoárkötet

egy történelmi oknyomozásról

Szabó Palócz Attila, a délvidéki gyökereihez folyamatosan visszanyúló és a térség múltját, jelenét, jövőjét, az ottani magyarság esélyeit kutató-fürkésző szerző ezúttal könyvformában, saját meghatározása szerint regényként tárja olvasói elé a vajdasági magyar értelmiséget megosztó '80-as évekbeli kultúrpolitikai botrány történetét, az Új Symposion lapszerkesztőségének – áttételesen a folyóirat megszűnéséhez vezető – meghurcolását és leváltását, egyben egyszerre objektív és szubjektív elemekkel, epizódokkal bemutatva a kulisszákat jelentő Nagy-Jugoszlávia utolsó két és fél évtizedét.

A regény műfajának kiemelése azonban kétszeresen sem véletlen: több művészeti ágban otthonosan mozgó, nemcsak újságíróként, illetve szépiróként – regény-, drámaíróként és költőként –, hanem film- és színházi rendezőként, valamint képzőművészként is ismert, sokoldalú alkotó műve a megjelent kötet, aki így a témát megannyi más formában is feldolgozhatta volna, s az eredeti elhatározás jelen esetben sem könyv, hanem dokumentumfilm létrehozására szolt; másfelől viszont a feltáró-émlékező opusz a töredékes történéseivel, jobbra azonosítatlan-azonosíthatatlan szereplőivel és később tárgyalandó, dekódolható részleteivel is leginkább átláthatatlan műfaji vegyes felvágottról, mintsem regényről árulkodik.

Így aztán nem véletlen, hogy a szerző előéletét és könyve tárgyát emeli ki a recenzens: ezek azok a pontok ugyanis, amelyekben többé-kevésbé biztosak lehetünk, nem kis mértékben Fekete J. József irodalomtörténész, az Új Symposion egykori szerkesztőjének szokatlanul hosszú – a címoldalhoz és a hátlaphoz tartozó részt az utolsó karakterig kihasználó, így az írói bemutatkozás helyét is elfoglaló – fülszövegének jóvoltából. E megismerési támpontokat szolgáló mankónak a jelentősége pedig már az első oldalakat felütve nyilvánvalóvá válik: a szintén az adott helyhez és időhöz kötődő Baranyai Bosnyák Istvánnak az indításként lekötött *Intés szegény legényeknek* mellé egyfajta mottóként illesztett döcögős Ady-átirata (*Intés sympós legényeknek*) bennfenteségről árulkodik, a kívülállóban a kíváncsiság és az idegenség érzetét egyaránt felkeltve. Mindez megmarad a későbbiekben is, Szabó Palócz előszedegetett privát emlékeit

olvassván egykori stúdiós munkájának foszlányairól, az újjvidéki rádió magnókazettákra felvett éjszakai műsorairól, nem igazán indokolt módon összegyűjtött újságcikkek fénymásolatairól, egy megannyi próba után színpadra mégsem kerülő *Jónás könyve*-előadás szándékáról – amelyeket első, majd sokadik benyomásként is összefüggéstelenül, kapcsolódási pontok nélkül, már-már találmánra vet a szöveg a beavatatlan olvasó elé. Eközben jutunk vissza 1963-ba, Tito marsall kongresszusi beszédének szocialista művészetértelmezéséhez és ideológiai iránymutatásához, mely történelmi kultúrkampf-példázat mentén – a rendszerhűség és az ellenzékinek számító alkotói szuverenitás talaján – a jugoszláviai magyar szellemi életen belül is komoly törésvonal alakult ki. Ennek örven haladunk az el nem készült Sympó-dokumentumfilm felé, hol érdekesítően szórakoztató kordokumentumok, hol zavarba ejtően érthetetlen-értelmetlen betoldások között – ahol a spontán rocklázasba torkolló Karlovy Vary-i táncdalfesztivál epizódja áll szemben többek között hosszabb szerb nyelvű, cirill betűs szövegekkel és elnevezésekkel (így a titokzatos, felfejtlen funkciójú, latin írásformát csak itt és most kapó legendás Miss Marple-lal), vagy kevert angol–magyar halandzsával –, s az egymástól élesen különböző textusok kavalkádjában rendszert egyre reménytelenebbül kereső érdeklődőt csupán az emlékfoszlányok közé visszatérően beékelődő, a filmképzeléshez felvett interjú(k) újabb és újabb részletei igazítják el valamelyest az eredeti témában, ismeretlen, legfeljebb csak sejthető beszélő(k) vágatlan-szerkesztetlen, élőbeszédként lejegyzett, hol dokumentarista, hol önfelmentő megnyilatkozásai útján, inkább kevesebb, mint több sikerrel rávilágítva a miértreke. Elvégre a vezérfonal még a Szabó Palócz teremtette őskáoszban is az Új Symposion kálváriájáé, azé a folyamaté, amelyet Tolnai Ottó kiállása indított el a rendszerellenesnek kikiáltott és bebörtönzött szerb költő, Gojko Djoko mellett, majd a folyóirat betiltásával, a hivatalos szervek buzgó felügyelete melletti újraindulásával és ezáltal jelentősége fokozatos elvesztésével folytatódott, végül a politikai változások során mind rendszertelenebbé váló megjelenés után a megszűnésével zárult. Ez a hattyúdal pedig már olyannyira szerzőnk pályakezdő, fiatal éveire esik, hogy ő maga is rövid ideig a szerkesztőség munkatársa lesz, mely tény a későbbiekben okkal indítja a lap vesszőfutásának ifjúkori memoárjával kombinált sztorija megírására.

Mindezt végül az elénk tárt meglehetősen kusza és áttekinthetetlen formában kapjuk vissza, emléket állítva komoly energiákat felemésztő, de végül elvetélt terveknek, sikertelen, meg nem valósult, mégsem komoly kudarcélményként interpretált ötleteknek, végezetül a címadó legvidámabb tárhelyig jutva, amely egy, a kedvessel megosztott kanapé képében tárgyiasul. A szerelmi-magánéleti szál már alighanem a révbe éérésre és egy korszak lezárására utal, ám az oly sokféleképp – a kádári legvidámabb barakktól a poszt-titói közegbeli eszmélkedés inkább szétcsúszó, mint koherens világgéppé összeálló élménykörén át a csapongva gyűjtögető-tároló és idővel digitalizáló emlékezőig terjedően – érthető, bár így is furcsa idegenkedést kiváltó címbeli kifejezést kizárólag az emlékek alanya, a frappáns iróniával elnevezett Elbeszélő Én fűzi egységbe. Már amennyiben – legalábbis remélhetőleg önmaga számára – egységbe fűzi, ahogyan az alkotóelemre hulló, véres függetlenségi háborúk felé sodródó államban és egyénekre bomló társadalomban leli meg saját belső világában hazáját, ahol azonban sokkal otthonosabban még az sem feltétlenül érezheti magát, aki ezeket a fontos időket és helyszíneket az íróval együtt meg- és átélte, míg vadidegen „vendége”, laikus olvasója végképp tanácstalanul áll az utolsó sorokhoz érve (is): a könyv diribdarabokból álló szövegthalmaza legfeljebb közel enged magához – be viszont már nem.

Mert kívülálló szemmel csakis a tömény követhetlenség afféle dadaista összevisszasága jut osztályrészünkül: folyamatosan, még a végéhez közelítve is vissza-visszalapozunk a fülszöveghez, és jobb híján megkapaszkodunk a Fekete J.-féle, széthullással és dezintegrációval magyarázott értelmezési keretekhez, ahol egyedül a privát szál jelenthet válaszként adott rendező elvet – feloldást mégsem kapunk, hogy kihez és mihez is jutunk közelebb ezáltal.

Ránk, a negyedezernyi oldalt végigküzdőkre pedig az emlékek egyfajta rendszerezéséből nem marad más, mint a rendszertelenség emléke, s ahelyett, hogy a „miről” kérdése után azt foglalnánk össze, kikhez és hogyan szól Szabó Palócz Attila műve, ismerttönk a lehető legmegengedőbb attitűd mellett is csak azzal a két észrevétellel zárulhat, hogy amennyiben egy zürzavaros időszak zürzavaros viszonyaira rámutató zürzavaros látélet felvétele volt a cél, akkor a küldetés teljesítve – ha pedig egyéb megközelítéseket keresünk, akkor bizony kötetünk az értelmezési lehetőségek gazdag, már-már végtelen tárházát (tárhelyét?) biztosítja.

Luzsiczka István

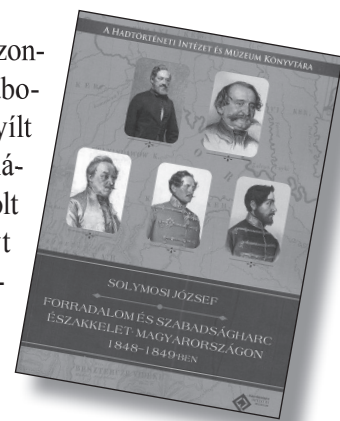
Együttműködés a végeken Solymosi József: *Forradalom és szabadságharc Északkelet-Magyarországon 1848–1849-ben*, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2013.

Ung, Bereg, Máramaros és Ugocsa. A négy megye együtt: Északkelet-Magyarország. A jól körülhatárolható történeti táj kisebb-nagyobb darabjai ma négy ország területén fekszenek: a nagyobbak Ukrajnában és Romániában, a kisebbek Magyarországon és Szlovákiában. A régió (nagyobbik részének) újabb kori elnevezése az 1930-as évektől Kárpátalja, amelyet földrajzi értelemben azonban már a XIX. század második felében is használtak. Nevezték 1918-tól Podkarpatszka Rusznak akkor, amikor Csehszlovákiához tartozott (a Kárpátalja elnevezés a csehszlovák közigazgatási egység nevének fordításaként terjedt el), akkor pedig, amikor a Szovjetunió része volt, Zakarpatszka oblaszty, vagyis Kárpátöntúli terület volt a hivatalos elnevezése. (Moszkvából nézve valóban a Kárpátokon túl feküdt, magyar nézőpontból persze furcsa.) 1939-ben, a történelem viharában felbukkant Kárpát-Ukrajnaként is. A XX. században ide-oda vett, sokat és súlyos veszteségeket szenvedett vidékről beszélünk.

Viharos volt az az időszak is, amelyről Solymosi József kötete szól, hiszen Ung, Bereg, Máramaros és Ugocsa megye, vagyis Északkelet-Magyarország 1848/49-es történetét tárgyalja. A régió azonban kimaradt az önvédelmi, majd függetlenségi harc sorsdöntő eseményeinek fősodrából. A nagy hadmenetek elkerülték, területén jelentős ütközetre nem került sor. A négy megye egyszerű hátság maradt. Mégis, éppen ezek az egyszerű „hátságok” biztosították a feltételeit a történelmi tudatunkban szabadságharcnak nevezett és az orosz birodalom elsöprő erejű katonai beavatkozásáig győztesnek tekinthető fegyveres küzdelemnek. A szerző széleskörű levéltári anyagot feltárva ismerteti, hogy az 1848. áprilisi törvények életbeléptetésével hogyan indult meg a jobbágyfelszabadítással, az úriszékek, a papi tized eltörlésével, a közteherviselés megvalósításával, a vármegyék átszervezésével a polgári Magyarország békésnek remélt építése ezen a távoli vidéken, hogyan zajlott a nemzetőrség szervezése, majd az első népképviseleti országgyűlésre a követválasztások, és kik lettek az első „népképviselők”.

Az építkezésre szánt erőket azonban hamarosan a kényszerű háborús készülődés kötötte le, a nyílt fegyveres konfliktus kirobbanásával egyre több katonára volt szüksége az országnak, folyt a toborzás, az újoncállítás. Solymosi József bemutatja azokat a politikusokat, akik királyi biztostként, majd kormánybiztostként vállalták először a közigazgatás átalakításának irányítását, a rend fenntartását, majd a katonaság szervezését, felszerelését és a határvédelmet: a hegyi átjárók eltorlaszolását, a hágók járhatatlanná tételét és őrzését. Elsősorban Eötvös Tamás, Szintay János, a román származású Mihályi Gábor és a később mellérendelt, ugyancsak román származású Mann József kormánybiztosok érdeme, hogy az egyre szaporodó feladatokkal sikerült megbirkózni. 1849 őszén nem véletlenül ítélte a cs. kir. hadbíróóság mindannyiukat először kötél általi halálra és teljes vagyonekobzásra, amely ítéleteket később azonban enyhítették.

Földrajzi helyzetéből adódóan Északkelet-Magyarország mégis fontosabb szerepet játszott, mint első pillanatra látszik. Galíciával lévén határos, az itteni, egyébként csekély magyar haderőnek kellett biztosítania az országhatár védelmét, ugyanis folyamatosan fennállt a veszélye annak, hogy a cs. kir. csapatok betörnek az országba, mint ahogy ez többször meg is történt. E kisebb összecsapások mellett jelentősebb az április 22-i podheringi ütközet volt. Ekkor Martiny Frigyes őrnagynak sikerült megállítania a Munkács felé előrenyomuló osztrák dandárt, amely tervét végül feladta, és az útjába eső falvakat kifosztva visszavonult Galíciába. És bár az egyetlen itteni vár, Munkács nem tartozott a komoly erődítmények közé (II. József politikai és köztörvényes bűnözők börtönévé minősítette le), a fentiek miatt mégsem volt mindegy, hogy ki birtokolja a vidék fölé magasodó várat. Munkács 1848 őszén magyar kézbe került, parancsnoka, Mezősy Pál őrnagy csak 1849. augusztus 26-án, a világosi fegyverletételt követően adta át az ide felvonuló orosz tábornok erőinek. A környék üzemei, elsősorban a munkácsi és a kabolapolyánai vasgyár az olyannyira szükséges lőszergyártásból vették ki a részüket. Az itteni történelemnek része a Galíciából hazaszökő huszároké is. A 6. (Württemberg) huszárezred 1848 májusában hazatért legendás századának példáját összfelüldöztetést, veszteségeket vállalva a 8. (Coburg) és

a 10. (Vilmos) huszárezred több osztálya követte. Az ide érkező huszárokat azonnal indították is tovább a különböző hadszínterekre. Kevésbé dicsőséges az Északkelet-Magyarországon szervezett lengyel egységek és parancsnokaik itteni, esetenként szélhámoságnak is minősíthető szereplése (mindegyiknek Henryk Rembowskié), amelyről Solymosi József ugyancsak beszámol.

Báró Perényi Zsigmond személyében, akinek birtokai Bereg és Ugocsa megyében feküdtek, a régió vértanút adott a magyar történelemnek. Az elveihez mindvégig hű, idős politikus az országgyűlés felsőházának alelnöke, az Országos Honvédelmi Bizottmány tagja, a Hétszemélyes Tábla elnöke volt. A cs. kir. hadbírósként a Függetlenségi Nyilatkozat egyik aláíróját kötélt általi halálra ítélte. 1849. október 24-én végezték ki Pesten. Nem e vidék szülötte volt a másik vértanú, a nyelvújító Kazinczy Ferenc legkisebb fia, Kazinczy Lajos ezredes, akinek tevékenysége ugyancsak ide kötődik. Munkácson szervezte önálló hadosztályát, a körülmények szerencsétlen összejárásának folytán azonban elszigetelődött, s végül Zsibón, az oroszok előtt tette le a fegyvert. A 29 éves Kazinczyt október 25-én Aradon végezték ki.

Addig, amíg az ország más, nemzetiségek lakta vidékein véres polgárháború robbant ki, itt nem alakult ki komolyabb, a magyar kormányzat ellen fegyvert ragadó nemzetiségi mozgalom. Pedig a régió nagyobb részét nem magyar ajkú népesség lakta. Érdemes összesíteni a Solymosi József által közölt korabeli statisztikai adatokat. Eszerint a négy megye lakossága együttesen 468 838 főt számlált, s ennek csupán egynegyede volt magyar: 119 816 lélek. A legnagyobb népességet az „orosz” ajkúak (vagyis a ruszinok) adták, lélekszámuk 235 266 fő volt, vagyis a teljes lakosság fele. A románság főként Máramarosban, kisebb részt Ugocsában élt, összesen 64 917 fővel. A zsidóság alkotta a negyedik legnagyobb népcsoportot a maga 24 589 lélekszámával. A római katolikus és a református egyház a magyarokat tudhatta híveinek. A hívek együttes száma azonban 125 905 fő volt (49 117+76 778), ami azt mutatja, hogy főként a római katolikusok között lehetett a kis létszámú német ajkú és szlovák lakosság nagy része is. A görög katolikus vallás követői 317 252 főt számláltak, ami a régió teljes népességének meghaladta a kétharmadát, vagyis a ruszin és a román népesség ezen a vidéken teljes egészében a görög katolikus egy-

ház híve volt. Az tehát, hogy a görög katolikus papság az 1848-as társadalmi reformok és a fegyveres önvédelem ügye mellé áll-e, vagy pedig ellenpropagandát fejt ki, döntő volt a népmozgalmak alakulását illetően is. Kutatási tapasztalatai alapján Solymosi József úgy fogalmaz, hogy „a többségben lévő nemzetiségek helyi vezető rétegei, a kevés román származású, de már elmagyarosodott megyei tisztviselő és a ruszin papság kezdettől fogva támogatta a magyar polgári átalakulást, és később egyértelműen a szabadságharc oldalára állt.” Lázadások, fegyveres incidensek előfordultak ugyan, de esetenként magyar tisztviselők önkényeskedéséből adódóan, főként pedig a vidék perifériáin, ahol a helyi lakosokat a határ túloldaláról bujtogatták. Ilyesmirel lehetett szó akkor is, amikor az 1849. március 20–21-i toronyai összecsapás után a Galíciából betört császári csapatoktól vereséget szenvedett és menekülő Ugocsa megyei salánki nemzetőrök nagy részét a helyi ruszin lakosság felkoncolta. 1848/49 fordulójáig pedig az Erdéllyel határos Máramaros déli részén a közeli, 2. román határőrezred tisztjei szították az elégedetlenséget a lakosság körében. „Oláh köznemeseink fájlalva azt, hogy az adótól és katonáskodástól való mentességüket elvesztették, s mert Naszódra Urban határőrvidéki ezredes és hívei által ezen kiváltságuknak visszanyerése nekik megígértetett”, a régi állapot visszaállítását kívánták – emlékezik egy szemtanú.

Az, hogy Északkelet-Magyarország viszonylag nyugodt hátszínként szolgálta az önvédelmi, majd függetlenségi háború ügyét, együtt köszönhető a helyi közigazgatás élén álló tisztviselőknek és politikusoknak, az itt élő nemzetiségek békés magatartásának és az itteni görög katolikus papság lojalitásának. Solymosi József munkája arra az összefüggésrendszerre irányítja a figyelmet, amely ezt a törekény együttműködést az ellene fellépő erők dacára lehetővé tette. Amíg ő osztrák és magyar levéltári anyag alapján dolgozta fel a kérdéskört, addig a kárpátaljai fiatal kutató, Molnár Ferenc (például *A máramarosi ruszinság 1849. évi története* vagy *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye főpapsága és a ruszin identitás viszonyrendszere 1848–1849-ben* című tanulmányában) a Kárpátaljai Állami Levéltár beregszászi részlege iratanyagát használva és Solymosi József munkájára építve folytatja e sokféle népességtől lakott régió közös múltjának feltárását.

Rosonczy Ildikó

Ágh István (1938, Felsőöskéz) kétszeres József Attila-, Kossuth-, Radnóti- és Prima-díjas, Balassi Bálint-emlékkardos költő, író, műfordító. A Nemzet Művésze, a Magyar Művészeti Akadémia tagja. A Hetek alkotójaként indult. 1975-től az Új Írás munkatársa, jelenleg a Hítel szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Összegyűjtött versek I–II.* (2013).

Báger Gusztáv (1938, Csörötnek) József Attila- és Bertha Bulcsu-emlékdíjas költő, a Szabad Német Írószövetség Ezüstkönyv-kitüntetettje. A közgazdaság-tudomány kandidátusa, az Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézete főigazgatója, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára. A Magyar Írószövetség felügyelőbizottsági elnöke. Legutóbbi kötete: *Edzésterv* (versek, 2014).

Bakonyi István (1952, Székesfehérvár) irodalomtörténész. A Pécsi Tanárképző Főiskola magyar-angol szakán, majd az ELTE kiegészítő magyar szakán végzett. 2004-ben szerzett PhD-fokozatot. A kortárs magyar irodalom kutatója, a székesfehérvári Vörösmarty Társaság elnökségi tagja. Iszkaszentgyörgyön él. Legutóbbi kötetei: *(H)arcok és művek* (tanulmányok, 2008), *Írók, költők, bolygópályák* (2011).

Barna T. Attila (1971, Vác) Quasimodo-különdíjas költő. Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Régi kintorna dallamára* (versek, 2013).

Csender Levente (1977, Székelyudvarhely) író. 1991 óta él Magyarországon. A PPKÉ magyar-kommunikáció szakán végzett 2005-ben. 2012-ben a Tokaji Íróklub díjában részesült. Legutóbbi kötete: *Murokszedők* (2013).

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. A Magyar Nemzet publicistája, a Nagyítás főszerkesztője volt. Legutóbbi kötetei: *Delelő – összegyűjtött versek 2002–2010* (2011), *Volt egyszer egy VÁTI – Egy tervezőiroda története 1950–2000* (Aczél Gáborral és Lukovich Tamással, 2013), *Karnevál* (2014), *Egy mondat a hazugságról* (2014), *Tíz es évek* (2015).

Győri Krisztina Mária (1997, Debrecen) a Debreceni Református Kollégium Gimnáziumának 12. osztályos tanulója.

Hárs Ernő (1920, Óvár – 2014, Budapest) József Attila-, Radnóti-, Déry Tibor-, Hieronymus- és Stephanus-díjas költő, műfordító. A Magyar Írószövetség örökös tagja. 1946–1976 között a Külügyminisztériumban dolgozott. Portugál, olasz, francia, angol, német és orosz nyelvből fordított. Legutóbbi kötetei: *Nyári éjszakák* (fordítások, 2013), Dante Alighieri: *A virág* (fordítás, 2014).

Horváth (EÖ) Tamás (1959, Szentgotthárd) író, pedagógus. Éneket tanít a budapesti Szinyei Merse Pál Gimnáziumban, ahol a Németh László Önképzőkör munkáját is segíti. Tanítványaival közösen adja ki a Vita című folyóiratot. Főtenél. Kötetei: *Vizek fészke* (novellák, 2005), *Ahol a part szakad* (kiadónk 2007-es regény pályázatának különdíjas műve, 2010).

Jámborné Balog Tünde (1938, Hódmezővásárhely) író, pedagógus, művészeti iskolában tanít Makón. A kilencvenes évek elején kezdett el novellákat írni. A Magyar Írószövetség nivódíjasa (2003). Legutóbbi kötetei: *Utazások a labirintusban* (novellák, 2009), *Odette vendégei* (novellafűzér, 2011) *Templomkerti látomások* (elbeszélések, 2014).

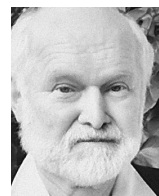
Kelemen Lajos (1954, Büssü) Hidas Antal-, Podmaniczky- és Radnóti-díjas író. Az Új Balaton és a Somogy szerkesztője, majd a Képirás főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Tovább a történet* (esszék, 2014).

Kertész László (1960, Budapest) az ELTE művészettörténet szakán végzett. A Praesens közép-európai kortárs képzőművészeti folyóirat alapító szerkesztője, 2002-től a Képző- és Iparművészeti Lektorátus művészeti főtanácsadója, 2008-tól 2012-ig szakmai igazgatója. A Lektorátus 2008-tól működő public art programjának kezdeményezője és vezető kurátora. 2013 óta független szakértő, kritikus és kutató. A 2014-es Art Market szobrászati szekciójának kurátora. Utolsó munkái: *Korpusz mint emlékmű* (2012), *Samu Géza autonómiája* (2013), *Térzene. Turcsány Villő Ingahangolása* (2013), *Vidéki, világpolgár, brit és magyar (Colin Foster szobrászművész portréja)* (2013), *Ugyanabba a folyóba* (2013), *Festeni öröm* (2014), *Memento Budapest* (2014).

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoport tagja. A *gyermekkor tündöklete* című regényéből *Budakeszi srácok* címmel játékfilm készült. Az MTA Történettudományi Intézetének főmunkatársa. József Attila- és Babérkoszorú-díjas. Legutóbbi kötetei: *Az idő torkában* (versek, 2007), *A barátság anatómiája I–II.* (Írások a magyar–lengyel kapcsolatokról, 2007, 2009), „Egy a lengyel a magyarral” (történelmi esszék, 2008, 2013, 2014), *Bem tábornok. Az örök remények hőse* (2014).

Kulin Borbála (1979, Budapest) költő. A Debreceni Egyetemen szerzett doktori címet, kutatási területe Illyés Gyula életműve. A Vörös Postakocsi folyóirat szerkesztője. Önálló kötete még nincs, legutóbbi munkája Illyés Gyula és Gara László levelezésének sajtó alá rendezése (2007).

Luzsiczka István (1975, Budapest) költő, kritikus, újságíró. Verseket 2001, recenziókat, könyvismertetőket 2002 óta publikál. Az NKA alkotói ösztöndíjasa (2009). Lakóhelyén, Fóton több egykori helyi lap munkatársaként dolgozott. Főállásban a Dunakeszi Járásbíróság tisztviselője. Kötete: *Az artista estére hazamegy* (versek, 2006).

Papp-Für János (1976, Hajdúdorog) Bella István-díjas költő. A Kertész László Hajdúsági Irodalmi Kör elnöke, a Magyar Írószövetség Hajdú-Bihar megyei csoportjának titkára, a Hajdúböszörményi Nemzetközi Író- és Alkotótábor vezetője, a Bartók zenekar gitáros-énekese, a Partiumi Íróklub kurátora. Legutóbbi kötete: *nehogy egyedül* (versek, 2013), *minden után. művészeti kórtanok* (versek, 2015).

Rosonczy Ildikó (1953, Szekszárd) szerkesztő. Az ELTE történelem-levéltár szakán végzett, a Magyar Napló munkatársa, a tanulmányrovat vezetője volt 2012-ig. Kutatási területe: a Magyarország elleni 1849-es orosz intervenció története. Legutóbb megjelent kötete: *Hadaink vonulnak. K. R. Szemjakin orosz ezredes magyarországi levelei 1849-ből* (2014).

Sipos Lajos (1939, Kassa) irodalomtörténész a PPKE Irodalomtudományi Intézetének professor emeritusa. Apáczai Csere János-díjas (1997). A Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjével (2007) és Tamási Áron-díjjal (2008) tüntették ki. Legutóbbi kötete: *Babits Mihály levelezése 1919–1921* (2012).

Szabó Palócz Attila (1971, Zenta) író, költő, újságíró, szerkesztő. Az újvidéki Művészeti Akadémián szerzett oklevelet. Az Új Symposiumban kezdett publikálni, a Napló című hetilap, az Újvidéki Rádió és a Magyar Szó munkatársa volt, majd a Képes Ifjúság főszerkesztője lett. Családjával 2004-ben települt át Magyarországra, újságíróként, szerkesztőként dolgozik. Eddig tizennégy kötete jelent meg, több színművét és hangjátékát bemutatták. A Magyar Naplónál megjelent regénye: *A legvidámabb tárhely* (2013).

Szakolczay Lajos (1941, Nagykanizsa) irodalomtörténész, kritikus. Kortárs magyar irodalommal, különös tekintettel a határon túli magyar literatúrára, valamint színház- és képzőművészettel foglalkozik. Budapesten él. Kölcsey- (1995), József Attila- (1996), Arany János- (2012) és Tamási Áron-díjas (2012). Legutóbbi kötetei: *Nekünk ilyen sors adott* (Csoóri Sándor – interjú, versek, fotók, 2006), *Ameddig temetetlen holtak lesznek* (Nagy Gáspár – interjú, versek, fotók, 2008), *Párbeszéd és perbeszéd* (interjúkötet, 2010), *Határtalan* (2011), *Sorsszerűség, álmok, etika* (2012), *Valóságlátomás* (2014).

Szántó Kamilla (1997, Budapest) az ELTE Apáczai Csere János Gyakorló Gimnázium 11. osztályos tanulója.

Temesi Ferenc (1949, Szeged) író, műfordító. József Attila- (1988), Kossuth-díjas (2014), és a Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztje kitüntetettje (1994). Legutóbbi kötetei: *Kölcson Idő I–II* (regény, 2005–2006), *Amszterdam stb.* (regény, 2008), *Bartók* (regény, 2012), *Apám* (regény, 2013).

Tóth László (1949, Budapest) József Attila-, Fábry Zoltán-, Artisjus- és Arany János-díjas költő, író, művelődéstörténész, műfordító. 1954-től Felvidéken, 1986-tól ismét Magyarországon élt, 2005-ben visszaköltözött Felvidékre. A Világsszövetség és az Iskolakultúra szerkesztője, a Regio alapítója. Legutóbbi kötete: *Legszebb versei* (2010).

Weeber Luca Borbála (1999, Budapest) a NyME Bolyai János Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium tanulója. A József Attila Mese-, vers- és novellairó-pályázaton 2013-ban vers és novella kategóriában második, 2014-ben vers kategóriában első helyezést kapott.

„Regényes történelem – képes történelem”
Beszélgetés Bán Mór íróval, a Hunyadi-sorozat szerzőjével és Fazekas Attila képregény-rajzolóval.
Moderátor: Losonczy Attila
Időpont: 2015. márc. 12. 18 órakor
Helyszín: a Ferencvárosi Művelődési Központ szalonterme (1096 Bp. Haller u. 27.)
A belépés díjtalan!

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:
Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek
Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok
Szociográfia • Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák ► www.magyarnaplo.hu